

สดุดีบุคคลสำคัญ เล่ม ๒

คณะกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย

ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

จัดพิมพ์เผยแพร่ พ.ศ. ๒๕๒๖

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY

3961101081

วันที่ 30 / พ.ค. / 27
เลขทะเบียน 4880
เลขหมู่ CT 1543
๗๖๓ ๑.๒

สมบัติห้องสมุดรัฐสภา

สมุดดีบุกกลสำคัญ

เล่ม ๒

คณะกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

จัดพิมพ์เผยแพร่ พ.ศ. ๒๕๒๖

เรื่อง สดุดีบุคคลสำคัญ เล่ม ๒

คณะกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

จัดพิมพ์เผยแพร่ ครั้งที่ ๒ จำนวน ๘,๐๐๐ เล่ม

๘๒๐.๐๕๕๓ เลขานุการนายกรัฐมนตรี, สำนัก. สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์
๓ ๗๖๑ ส ของชาติ
สดุดีบุคคลสำคัญ. กรุงเทพฯ, ๒๕๒๕ -
เล่ม. ภาพประกอบ.

๑. ไทย -- ชีวประวัติ. ๒. ชื่อเรื่อง.

ISBN 974-7775-86-1

คณะกรรมการ

นางกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ
นางสายไหม จบกมลศึก
นางสาวศรีอุทัย เศรษฐพานิชย์
นายประจวบ จันทรรักษ์
นางสาวสุมาลี จุฑศรี

ผู้ออกแบบปก

นางกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ

คำอธิบายปก

ضمภ์ประวัตินางชีโซติกการาม ประดับกระเบื้องเคลือบสีเป็น
ลายดอกเบญจมาศ สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๓

คำนำ

ด้วยความสำนึกในพระคุณบรรพบุรุษได้กระทำไว้แก่ประเทศไทย และเพื่อให้บรรลุถึงเจตนาในการสร้าง-สรรค์อนุชนไทยให้เป็นประชากรที่มีคุณภาพ สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติจึงได้มอบให้คณะกรรมการเอกสารภาษาไทยนำบทความประวัติบุคคลสำคัญของชาติซึ่งได้ประกอบกรณียกิจในด้านต่าง ๆ เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองทั้งในอดีตและปัจจุบันออกเผยแพร่ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยในโอกาสอันเป็นวันที่ระลึกของท่านเหล่านั้นมาโดยลำดับ

บุคคลสำคัญที่ได้นำประวัติมาเผยแพร่นั้นล้วนเป็นผู้มีผลงานสำคัญ ๆ ในสาขาต่าง ๆ ที่เป็นคุณประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติโดยส่วนรวม ความเจริญก้าวหน้าทางการทหารก็ดี การปกครองก็ดี วิทยาการแขนงต่าง ๆ ในทางศิลปและวัฒนธรรมก็ดี ได้พัฒนาการมาโดยประเทศชาติ และประชาชนชาวไทยมีเอกลักษณ์แห่งความเป็นไทยอันควรภาคภูมิใจได้ ดังเช่นที่เห็นทุกวันนี้ก็ด้วยความอดุสหาปะกาศเพียรด้วยอัจฉริยภาพและความเสียสละของคนไทยร่วมชาติของเราทั้งสิ้น ท่านเหล่านี้ได้แสดงความรักชาติด้วยการปฏิบัติ หาได้กล่าวแต่เพียงวาจาเท่านั้นไม่ ประวัติชีวิตและผลงานของแต่ละท่านจึงเป็นชีวิตที่มีอุดมคติ สร้างสรรค์เป็นแบบอย่างของการดำรงชีวิตที่ดีซึ่งอนุชนไทยสมควรศึกษาและยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติด้วยความชื่นชมและภาคภูมิใจ

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติเห็นว่าประวัติบุคคลสำคัญของชาติที่ได้นำออกเผยแพร่ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยไปแล้วนั้น มีผู้ฟังจำนวนมากให้ความสนใจติดตามขอบทความมาเป็นประจำ คณะกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทยในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติจึงเห็นสมควรดำเนินการรวบรวมบทความทั้งหมดจัดพิมพ์เป็นหนังสือ “สตุดีบุคคลสำคัญ” เพื่อเผยแพร่เป็นอนุสรณ์เตือนใจคนไทยทุกคนให้คำนึงถึงคุณความดีของบุคคลผู้ได้ทำคุณประโยชน์แก่ชาติ เพราะเมื่อชีวิตหาไม่แล้วก็ไม่มืบ่าเห้จรงวัลอันใดควรภูมิใจเสมอด้วยเกียรติคุณสตุดี และได้จัดพิมพ์เล่มที่ 1 เผยแพร่เป็นครั้งแรกในพ.ศ. ๒๕๒๕ หนังสือ “สตุดีบุคคลสำคัญ” ซึ่งจัดพิมพ์ขึ้นครั้งนี้จึงนับเป็นลำดับที่ ๒

คณะกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย
คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

สารบัญ

	หน้า
๑. มหาราชสดุดี สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเจ้า คุณหญิงโสมรสมิ์ จันทรประภา	๑
๒. แต่พระผู้สถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ นายทองต๋อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา	๖
๓. สมเด็จพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท นางจินตนา กระบวนแสง	๑๑
๔. สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท นางสาววีณา โรจนธธา	๑๗
๕. พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว นางสาวบุหลง ศรีกนก	๒๒
๖. พระปิยมหาราชธิราชรำลึก คุณหญิงโสมรสมิ์ จันทรประภา	๒๗
๗. เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ม.ล.ปิ่น มาลากุล	๓๒
๘. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับงานด้านเกษตรกรรม นางกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ และ นายทรงวิทย์ แก้วศรี	๔๒
๑๐. อาศิรพจน์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ท่านผู้หญิง สมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา	๔๗
๑๑. พระราชกรณียกิจบางประการของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ นางสาวนิตา สติदानนท์	๕๒
๑๒. พระเกียรติคุณสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในนานาประเทศ นางกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	๕๗
๑๓. สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ศจ.พ.ต.หญิง คุณหญิงผะอับ โปษะกฤษณะ	๖๒
๑๔. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมาณูชิตชิโนรส นางสาวนงพงา สุขวนิช	๖๗
๑๕. พระเกียรติคุณสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ นางกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	๗๒

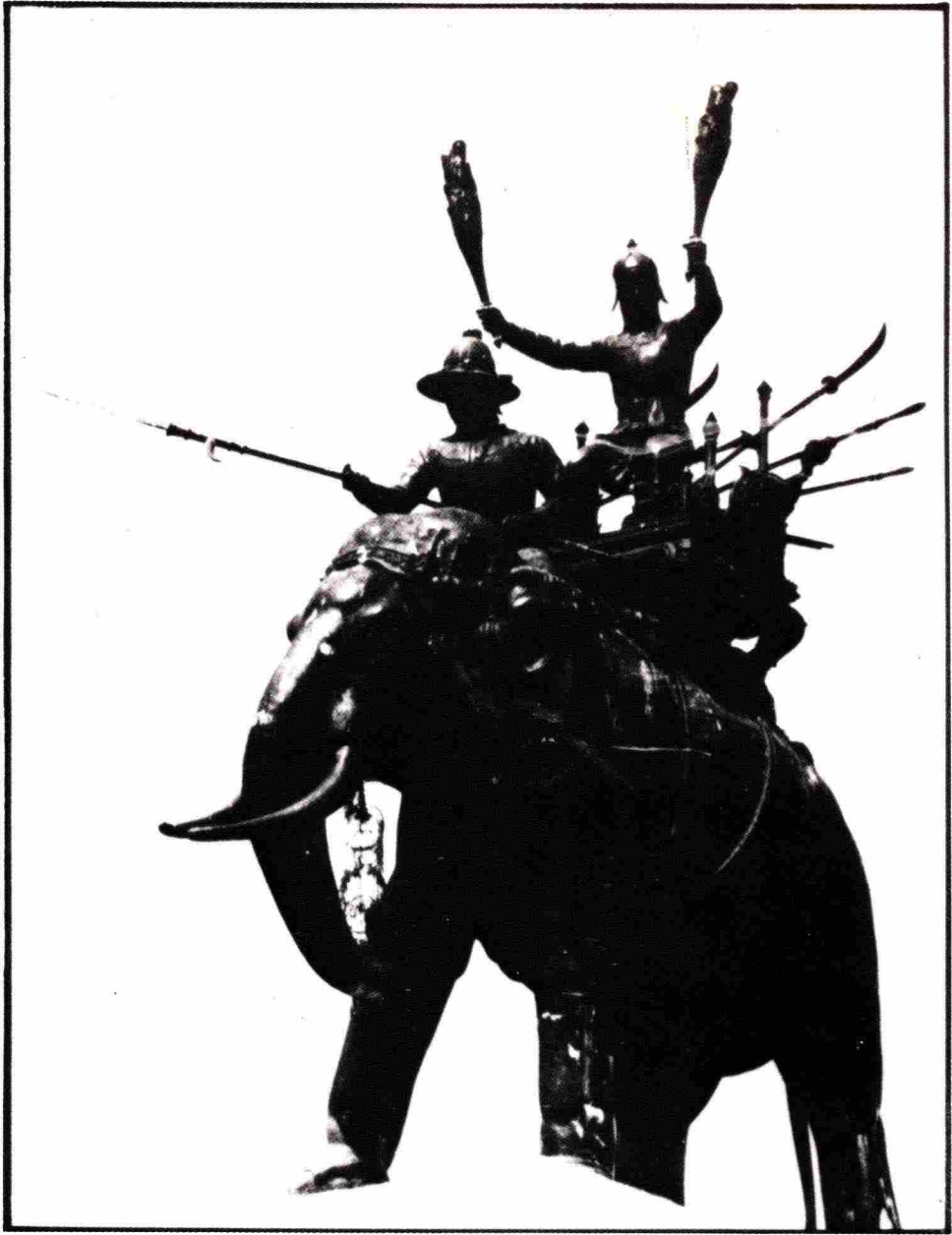
๑๖. พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ๗๗
ศจ.พ.ต.หญิง คุณหญิงผะอบ โปษะกฤษณะ
๑๗. สดุติเกียรติคุณ เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) ๘๒
นายทองต้อ กล้วยไม้ ณ ออยุธยา
๑๘. สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) ๘๖
คุณหญิงโสมรสัมิ จันทรประภา
๑๙. เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) ๙๑
นางสายไหม จบกมลศึก
๒๐. สุนทรภู่ ๙๖
นางปรุ่งศรี วัลลิโกดม
๒๑. จอมพล มหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ๑๐๐
นางทิพวัน บุญวีระ

บทความเรื่อง

มหाराชสุดดี สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเจ้า
บรรยายทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๓

คุณหญิงโสมรธรรม์ จันทระภา เรียบเรียง

พระบรมราชานุสรณ์ดอนเจดีย์
(อนุสาวรีย์ยุทธหัตถี สมเด็จพระนเรศวรมหาราช)
อำเภอดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี

มหาราชสดุดี สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเจ้า

เนื่องจากวันที่ ๒๕ มกราคม ของทุก ๆ ปี เป็นวันคล้ายวันที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ทรงมีชัยชนะในการทรงกระทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชาของพม่าเมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๑๓๕ ครบรอบปีที่ ๓๘๘ ในวันนี้ เป็นการแผ่พระบรมเดชานุภาพกู่บ้านกู่เมืองไทยให้พ้นจากความเป็นเมืองขึ้นได้เป็นเอกราชโดยสมบูรณ์ จึงควรที่คนไทยทั่วหน้าจะได้ทำการถวายอาศิรวาทสดุดีรำลึกถึงพระองค์ท่าน เป็นการเฉลิมพระเกียรติและเป็นการแสดงออกซึ่งความสำนึกถึงพระมหากรุณาธิคุณ ซึ่งทรงมีต่อชาติไทยอย่างใหญ่หลวงเป็นผลมาจนตราเป็นทุกวันนี้

นอกจากทรงกระทำยุทธหัตถีซึ่งเป็นวีรกรรมที่รู้จักกันโดยทั่วไปแล้ว วีรกรรมอันยิ่งใหญ่ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชอีกวีรกรรมหนึ่งที่ยกน้อมรำลึกถึงในวันนี้คือวีรกรรมที่ทรงทำสงครามกับพม่าที่ทุ่งลุมพลี กรุงศรีอยุธยา ในปี พ.ศ. ๒๑๒๕ หลังจากทรงประกาศอิสรภาพที่เมืองแครง ในปี พ.ศ. ๒๑๑๗ เป็นเวลาสองปี และก่อนทรงกระทำยุทธหัตถีเป็นเวลาหกปี ในขณะที่นั้นยังมีได้เสด็จขึ้นทรงราชย์

วีรกรรมทุ่งลุมพลีของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชนี้ สรุปได้ว่า เริ่มต้นด้วยการที่พระเจ้าันทบุเรงนอง ซึ่งเป็นโอรสของพระเจ้าบุเรงนอง ได้ยกทัพมาตีเมืองไทยทางด้านแม่สอด จังหวัดตากเดี๋ยวนี้ เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๑๑๕ สมเด็จพระนเรศวรทรงสั่งการให้ไทยทั้งหัวเมืองเหนือทั้งหมดมารวมกันประชุมที่ที่ตั้งรับข้าศึกที่กรุงศรีอยุธยา พม่าจึงยึดหัวเมืองฝ่ายเหนือได้โดยง่าย รวมกันตั้งทัพที่เมืองกำแพงเพชร มีกำลังพลถึง ๒๕๐,๐๐๐ คน พม่าจัดเป็นทัพกษัตริย์สามทัพคือ ทัพหลวงของันทบุเรง ๑ ทัพพระมหาอุปราชา ซึ่งต่อมาจากคอซางในการกระทำยุทธหัตถี ๑ ทัพพระเจ้าตองอูของมอญ ซึ่งขณะนั้น เมืองขึ้นพม่า ๑ ทั้งสามทัพแยกย้ายกันยกมารวมกันล้อมกรุงศรีอยุธยาไว้ในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๑๒๕

เมืองไทยในขณะนั้นเป็นรัชกาลของสมเด็จพระมหาธรรมราชา พระชนกนาถของสมเด็จพระนเรศวร ได้จัดการต่อสู้ข้าศึก โดยสมเด็จพระนเรศวรซึ่งในขณะนั้นทรงมีพระชนมายุ ๓๑ พรรษา ทรงบัญชาการทัพโดยตลอด ได้ทรงเตรียมการต่อสู้ป้องกันพระนครไว้แล้วตลอดเวลาฤดูฝน เพราะทรงคาดว่าพอสิ้นฤดูฝนพม่าคงจะยกทัพมาตีเมืองไทย ซึ่งการก็เป็นไปตามที่ทรงพระราชดำริไว้ การป้องกันพระนครศรีอยุธยาครั้งนี้ทรงจัดฝึกกับที่เคยปรากฏมาแต่ก่อน ๆ เห็นได้ว่าทรงพระปรีชาสามารถมากในการพิจารณาปรับปรุงวิธีเก่าที่เคยใช้ได้ผลดี และเปลี่ยนยุทธวิธีที่เคยไม่ได้ผลมาแล้ว

พงศาวดารบันทึกไว้ว่า สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงยึดหลักสำคัญในการป้องกันพระนครศรีอยุธยาในครั้งนั้น ๔ ประการคือ

๑. สะสมเสบียงอาหาร โดยเกณฑ์คนทำนาตลอดฤดูฝน ให้จัดทหารคุ้มกัน พอข้าวออกรวงก็รีบเก็บเกี่ยว มารวมเป็นเสบียงไว้ในพระนคร ที่เก็บเกี่ยวไม่ทันก็เผาเสีย มิให้เป็นประโยชน์แก่ข้าศึก

๒. จัดตั้งกองโจร โดยเลือกพวกทหารชำนาญป่าเป็นนายกองอาสาคอยตัดตงลำเดียวของข้าศึกมิให้ส่งเสบียงอาหารและยุทธสัมภาระถึงกันได้

๓. จัดหาปืนใหญ่ทุกขนาดเพิ่มเติม ทางบกรัถยาตั้งแต่ตัวเมืองไปจนถึงชานพระนคร ให้ยกพลติดต่อกันได้ ทางน้ำรักษาทางแม่น้ำด้านใต้ให้เรือใหญ่ส่งเสบียงอาหารและอาวุธยุทธภัณฑ์ถึงกันได้

๔. จัดกระบวนทัพเป็นสี่กองคือ กองเรือออกดักยิงข้าศึกมิให้รุกมาใกล้พระนคร กองบกเป็นกองเล่นออกเที่ยวจู่โจมตีข้าศึกในขณะได้ดี ไม่ใช้วิธีออกมาตั้งค่ายประชิดข้าศึกอย่างที่แล้ว ๆ มา กองสอดแนมมีหน้าที่คอยส่งข่าวฝ่ายข้าศึกให้ทางพระนครทราบข่าวเคลื่อนไหวได้ทันท่วงที กองที่สี่เป็นกองรักษาพระนครจัดทหารประจำการตามป้อมปราการอย่างแข็งแรง

การจัดการตั้งรับและป้องกันข้าศึกนี้แสดงถึงพระปรีชาสามารถของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

ปรากฏหลักฐาน ในพงศาวดารพม่า ซึ่งแสดงว่าพระปรีชาสามารถในการนี้ของสมเด็จพระนเรศวรยิ่งใหญ่มาก คือ พงศาวดารพม่าเล่าไว้ว่าเมื่อพระเจ้าันทพูเรงยกทัพมาถึงกรุงศรีอยุธยาประมาณเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๑๒๕ นั้นได้เข้าล้อมกรุงศรีอยุธยาไว้และให้กองทัพพม่าเข้าตีปล้นพระนครหลายครั้ง แต่ก็ถูกฝ่ายไทยต้านทานจนต้องถอยกลับไปทุกครั้ง พม่าล้อมพระนครอยู่เดือนเศษก็ยังไม่สามารถยกทัพเข้าตั้งประชิดพระนครได้ ในระหว่างนี้กองโจรซึ่งสมเด็จพระนเรศวรทรงจัดตั้งขึ้นก็พากันเข้าตีตัดทางลำเลียงเสบียงอาหารของข้าศึก ทำให้เกิดความอดอยากขึ้นในกองทัพพม่าและเกิดความเจ็บป่วยขึ้น นับว่ากองโจรของไทยทำงานได้ผลมาก

สมเด็จพระนเรศวรทรงเห็นได้ที่ทรงจัดให้ฝ่ายไทยออกจู่โจมปล้นค่ายข้าศึกทั้งกลางวันและกลางคืน ประมาณเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๑๒๕ ได้เสด็จออกไปทรงบัญชาการปล้นค่ายพม่าด้วยพระองค์เองเป็นครั้งแรกที่ปากน้ำพุทเธา ได้ค่ายข้าศึกแล้วโปรดให้เผาเสีย

ต่อมาในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๑๒๕ หลังจากปล้นค่ายครั้งแรก ๑๔ วัน ได้เสด็จออกไปทรงนำทหารเข้าปล้นค่ายของทัพหน้าพม่า ประสบชัยชนะตีค่ายแตกและรุกไล่ข้าศึกไปจนถึงค่ายหลวงของพระเจ้าันทพูเรง สมเด็จพระนเรศวรเสด็จลงจากม้าพระที่นั่ง ทรงคาบพระแสงดาบนำทหารขึ้นป็นระยะเดียวจะเข้าค่ายพระเจ้าันทพูเรง แต่ถูกข้าศึกต่อต้านแทงตกลงมาจึงเข้าไม่ได้ ขณะนั้นฝ่ายพม่าระดมพลรุกกันมาต่อสู่มาก ทรงเห็นเหลือกำลังจึงเสด็จนำทัพไทยคืนสู่พระนคร การจู่โจมตีพม่าครั้งนี้เป็นวีรกรรมอันยิ่งใหญ่อีกวีรกรรมหนึ่งของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระแสงดาบซึ่งสมเด็จพระนเรศวรทรงคาบนำทหารป็นเข้าบุกค่ายพม่าในวันนั้นจึงปรากฏนามว่า “พระแสงดาบคาบค่าย” มาจนทุกวันนี้

พงศาวดารพม่ายอมรับความจริงในเรื่องนี้โดยบันทึกไว้ว่า พระเจ้าันทพูเรงทรงเห็นว่า สมเด็จพระนเรศวรทรงทำศึกอาจหาญนัก แม้จะทรงดำนิว่าทำการเหมือนกับเอาพิมเสนมาแลกกับเกลือ ก็เอาพระองค์ออกหน้าอาจเป็นอันตรายโดยง่าย ตรีศกับเสนาบดีแม่ทัพนายกองในกองทัพพม่าว่า ถ้าสมเด็จพระนเรศวรทรงยกออกมาอีก แม้จะต้องเสียทหารมากมายสักเท่าใดก็จะยอมเสีย ขอแลกเอาตัวสมเด็จพระนเรศวรให้จงได้ โดยนัยนี้พระเจ้าันทพูเรงจึงตรีศให้ลักไวทำมู ซึ่งเป็นนายทหารเอกมีฝีมือของพม่าคุมทหารเป็นกองเพิ่มเติมไปช่วยรักษาค่ายกองหน้า สั่งกำชับไว้คิดอ่านดำเนินการจับเป็นสมเด็จพระนเรศวรจะโดยวิธีใดก็ตามให้สำเร็จ

ครั้นถึงเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๑๒๕ สมเด็จพระนเรศวรเสด็จออกไปตั้งทัพชุมนุมอยู่ที่ทุ่งลุมพลี ทรงตั้งพระทัยจะเข้าปล้นค่ายหลวงของพระเจ้าันทพูเรง แต่ครั้งนี้ลักไวทำมู ซึ่งสอดแนมคอยที่อยู่ก็สั่งให้ทหารม้ากองหนึ่งยกมาล้อมสมเด็จพระนเรศวรทรงม้านำทหารเข้ารับไล่พม่าไปแล้วพังกระบวนทหารม้า ส่วนกระบวนทหารราบตามไปข้างหลังจนไปถึงที่ที่ลักไวทำมูคุมทหารชุมนุมอยู่ ก็รุกกันออกมาล้อมไว้ สมเด็จพระนเรศวรมิได้พรั่นพระทัย ทรงนำทหารม้าเข้าต่อสู้กับข้าศึก ซึ่งมีจำนวนมากกว่า ลักไวทำมูเห็นได้ที่ขี้นม้าเข้าประชิดหมายจะจับพระองค์ สมเด็จพระนเรศวรก็ทรงแหงด้วยพระแสงทวนถูกลักไวทำมูตาย แต่พวกพม่าแม้จะเสียขวัญว่าผู้นำทัพตายก็ยังล้อมไว้เพราะมีกำลังเหนือกว่าไทยมาก ได้สู้รบกันเป็นเวลาชั่วโมงเศษกองทหารราบของไทยจึงตามไปทัน แก้วใจสมเด็จพระนเรศวรออกจากที่ล้อม กลับคืนพระนครศรีอยุธยาได้

ถึงปลายเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๑๓๐ สมเด็จพระนเรศวรเสด็จโดยกระบวนเรือเร็วจู่โจมเข้าตีทัพพระมหาอุปราช พม่าซึ่งตั้งอยู่ ณ ขนอนบางตะนาว แคร่รันถอยไปตั้งอยู่ที่บางกะดาน

ทัพพม่าซึ่งมีพระเจ้าันทพูเรงเป็นจอมทัพตั้งล้อมกรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ. ๒๑๒๕ จนถึงเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๑๓๐ เป็นเวลา ๕ เดือน ก็ไม่สามารถจะตีกรุงศรีอยุธยาให้แตกได้จนอย่างเข้าฤดูฝน ไพร่พลพม่าเจ็บป่วยล้มตายทั้งในการรบและโรคภัย จำนวนที่เหลือร่อยหรอลงทุกที พระเจ้าันทพูเรงก็ท้อพระทัยจึงสั่งให้ถอยทัพกลับไปพะทะนุบำรุงรีพลกลับมาตีเมืองไทยใหม่ในฤดูแล้งต่อไป สมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระเอกาทศรถก็เสด็จยกกระบวนทัพเรือออกติดตามตีทัพหลวงของพม่าจนถึงป่าโมก พระเจ้าันทพูเรง ก็ล่าทัพหนีและก็เลยเลิกทัพกลับไปพม่า

ตั้งแต่กรุงศรีอยุธยารบแพ้พระเจ้าบุเรงนอง ในรัชกาลสมเด็จพระมหินทราธิราช ต้องเสียอิสรภาพตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าตั้งแต่ พ.ศ. ๒๑๑๒ จนสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงประกาศอิสรภาพที่เมืองแครง เมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๗ นับเป็นเวลา que เมืองไทยต้องเป็นเมืองขึ้นชาติอื่นอยู่ถึง ๑๕ ปี แม้เมื่อประกาศอิสรภาพแล้ว อิสรภาพของเมืองไทยก็ยังคงอยู่ในระยะเสี่ยงภัยต่อมาอีก ๓ ปี เพราะในระยะนี้พม่ายังรังควานอยู่เสมอ มาจนสมเด็จพระนเรศวรทรงนำทัพไทยรบชนะทัพพม่าของพระเจ้าันทนุเรงในครั้งนี้ ชาติไทยจึงได้เป็นชาติที่มีอิสรภาพมั่นคงตั้งแต่ พ.ศ. ๒๑๓๐ สืบมาอีกช้านาน ครั้งนี้เพราะพระบรมเดชานุภาพของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชโดยแท้ ในวโรกาสนี้จึงขอเชิญชวนคนไทยทุกคนให้ร่วมกันน้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อมรำลึกถึงพระราชกรณียกิจ พระบรมเดชานุภาพ และพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ท่านที่ทรงมีในการปกป้องชาติไทยมาแต่หนหลัง

พระราชวิญญานเสด็จสถิตอยู่ ณ ทิพยสถานพิมานแมนไค ขอพระราชทานทรงสดับมหาราชสดุดีของคนไทยทั้งชาติในวโรกาสนี้เทอญ

บทความเรื่อง
แต่พระเจ้าผู้สถาปนากรุงรัตนโกสินทร์
บรรยายทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๗ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๓
นายทองต่อ กล้ายไม้ ณ อรุณยา เรียบเรียง

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

แต่พระผู้สถาปนากรุงรัตนโกสินทร์

ท่านผู้ฟังที่เคารพ

เมื่อวันที่ ๗ กันยายน พ.ศ. ๒๓๕๒ ประเทศไทยได้สูญเสียพระมหากษัตริย์ผู้ทรงไว้ซึ่งพระบรมเดชานุภาพยิ่งใหญ่ พระราชอาณาจักรของพระองค์กว้างใหญ่ไพศาลมากที่สุดในประวัติศาสตร์ชาติไทย กล่าวคือเจ้าผู้ครองนครล้านนา ล้านช้าง เวียงจันทน์ กัมพูชา ตลอดจนไทรบุรี ตรังกานุ และคลื่นตัน ล้วนแต่ยอมเป็นประเทศราชพึ่งพระบรมโพธิสมภาร พระองค์ได้ทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นเป็นราชธานีของไทย ทรงตั้งพระราชวงศ์ขึ้นใหม่ซึ่งพระมหากษัตริย์ผู้สืบราชสันตติวงศ์จากพระองค์ทุกรัชกาล ล้วนแต่ทรงบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติเป็นอเนกประการ นอกจากต้องทรงทำสงครามป้องกันราชอาณาจักรอยู่เกือบตลอดรัชกาลแล้ว ยังได้ทรงฟื้นฟูวัฒนธรรมของชาติ ทำให้ไทยสามารถดำรงคงอยู่เป็นไทยมาครบเท่าทุกวันนี้ พระมหากษัตริย์พระองค์นั้นคือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี ดังนั้นในโอกาสที่วันเสด็จสวรรคตแห่งพระองค์ได้เวียนมาบรรจบครบรอบปี จึงใคร่ขออัญเชิญพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจที่ทรงบำเพ็ญเป็นพระเดชพระคุณอันล้นพ้นแก่ประเทศ มาบรรยายพอสมควรแก่เวลา เพื่อน้อมนำให้เยาวชนของชาติได้รำลึกถึงพระมหากษัตริย์ผู้สืบต่อไป

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระนามเดิมว่า ดั่งหรือทองดั่ง ประสูติที่กรุงศรีอยุธยา เมื่อวันที่ ๒๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๒๗๕ ในรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เมื่อทรงอุปสมบทแล้วเข้ารับราชการเป็นมหาดเล็กหลวง ครั้นมีพระชันษา ๒๕ ปี ได้เป็นหลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรี เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าเข้าศึกได้ ๑ ปี ก็เข้ามารับราชการในกรุงธนบุรีเป็นพระราชนรินทร์ในกรมพระตำรวจหลวง เป็นกำลังสำคัญของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีในการกู้บ้านเมืองมาหลายครั้งหลายครา ตั้งแต่พระชนมายุได้ ๓๒ พรรษาจนถึง ๔๗ พรรษาได้ทรงกรำศึกฝ่าคมศาดร้าวเข้าศึกเกือบมิได้วันปี เริ่มตั้งแต่การปราบเจ้าพิมาย เป็นแม่ทัพไปตีประเทศกัมพูชา เมืองเวียงจันทน์ เมืองหลวงพระบาง และรบกับพม่าอย่างโชกโชนด้วยการตีเมืองเชียงใหม่คืน ได้เคยรบกับอะแซหวัณก็ แม่ทัพคนสำคัญของพม่าที่เมืองพิษณุโลก จนถึงกับแม่ทัพพม่าขอเจรจายุद्धรบเพื่อคู่ตัว และยกย่องสรรเสริญว่า “ท่านนี้รูปก็งามฝีมือก็เข้มแข็งอาจสู้รบเรผู้เฒ่าได้ จงอดสำหรัรักษาตัวไว้ ภายหน้าจะได้เป็นกษัตริย์เป็นแท้” พระองค์ได้รับราชการในกรุงธนบุรีจนกระทั่งได้เลื่อนยศและบรรดาศักดิ์เป็นสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก รับพระราชทานเครื่องยศอย่างเจ้าต่างกรม

ครั้นปลายรัชกาลพระเจ้ากรุงธนบุรี ได้เกิดการจลาจลขึ้นในกรุง กล่าวคือกรมบันดาลให้พระเจ้ากรุงธนบุรีมีพระอภัยพิศมคติไปจากพระองค์เดิม ก่อความเดือดร้อนแก่ผู้คนทั้งภิกษุสงฆ์และฆราวาส พระยาสุรศักดิ์กับพวกจึงคบคิดกันเป็นกบฏ คุ่มองค์พระเจ้ากรุงธนบุรีไปขังไว้ แล้วตนเองออกว่าราชการ จึงเกิดการรบพุ่งกันระหว่างฝ่ายกบฏกับฝ่ายต่อต้านกบฏ ขณะนั้นสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกกำลังไปราชการทัพอยู่ที่ประเทศกัมพูชา ทราบข่าวการจลาจลจึงรีบยกกองทัพกลับมาถึงกรุงธนบุรี เมื่อวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๓๒๕ ราษฎรเป็นจำนวนมากต่างพากันขึ้นชมยินดีออกไปต้อนรับ ร้องขอให้ช่วยปราบยุคนั้น ครั้นมาถึงพระราชวังข้าราชการทั้งปวงก็พากันมาอ่อนน้อมอัญเชิญขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ หลังจากนั้นเพียง ๒ วันก็โปรดให้สร้างกรุงรัตนโกสินทร์ ขึ้นที่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นนครหลวงถาวรสืบไป

การสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีนั้น นับว่าเป็นการตัดสินใจครั้งสำคัญของชาติ เพราะในส่วนใหญ่แห่งความปรารถนาของชาวไทยสมัยนั้น มุ่งมั่นที่จะกลับไปฟื้นฟูกรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นราชธานีตามเดิม แม้แต่พระเจ้ากรุงธนบุรีก็ต้องการแสดงว่า การอยู่กรุงธนบุรีนั้นเป็นเรื่องชั่วคราว แต่การจะกลับไปตั้งมั่นในกรุงศรีอยุธยาขณะนั้นเป็นเรื่องที่ทำได้ยาก เพราะเมืองไทยเพิ่งประกาศอิสรภาพ กำลังผู้คนเสียดายอาหารก็ยังไม่บริบูรณ์ ข้าศึกยังติดตาม

ย้ายอยู่ตลอดเวลา พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชจึงทรงตัดสินพระทัยตั้งราชธานีใหม่ที่บางกอก โดยยึดเหตุผลทางยุทธศาสตร์เป็นประเด็นสำคัญ เพราะมีแม่น้ำเป็นคูเมืองด้านทิศตะวันตกและทิศใต้ เป็นชัยภูมิ รับผิดชอบได้ดี และไกลออกไปทางทิศตะวันออกก็เป็นทะเลตม คือแผ่นดินลุ่ม ดินอ่อนเป็นโคลนเลน เป็นด่านป้องกันข้าศึกได้อย่างวิเศษ เมื่อทรงยกเสาหลักเมืองก็เท่ากับเป็นการรวมขวัญกำลังใจ และสร้างประชามติให้ประชาชน เห็นด้วยว่าเราจะเริ่มชีวิตใหม่กัน ณ กรุงรัตนโกสินทร์นี้

การสร้างกรุงใช้เวลาถึง ๓ ปี มีกำแพงเมืองและป้อมปราการแข็งแรงมั่นคง โปรดให้ขุดคูเมืองทางทิศตะวันออก ที่เรียกว่าคลองบางลำพู หรือคลองโอรังอ่างในปัจจุบัน ผังเมืองพยายามลอกเลียนกรุงศรีอยุธยาามากที่สุดเท่าที่จะทำได้ สร้างวัดที่เป็นหลักของพระนคร คือวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง วัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะ และวัดพระเชตุพนฯ ทั้งนี้ก็เพื่อจะให้ประชาชนเป็นกำลังใจแก่ประชาชนว่า ไทยเราได้ฟื้นฟูขึ้นแล้ว เหมือนเมื่อสมัยครั้งบ้านเมืองดี คือสมัยกรุงศรีอยุธยา

พระราชกรณียกิจแห่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ที่ต้องทรงตรากตรำ และทรงใช้สติปัญญา ความกล้าหาญเด็ดขาดแทบตลอดพระชนม์ชีพ ก็คือการสงคราม ในรัชกาลมีการสงครามกับประเทศพม่าถึง ๘ ครั้ง โดยกองทัพไทยได้ยกไปตีเมืองตะนาวศรี เมืองมะริดและเมืองทวาย ในเขตแดนของพม่าด้วย เป็นการแสดงว่า ประเทศไทยได้ฟื้นตัวมีความเข้มแข็งพอแล้ว เป็นการสร้างความมั่นใจให้แก่ชาวไทยเป็นอย่างมาก การสงครามที่มีชื่อเสียงตอนต้นรัชกาลก็คือสงคราม ๘ ทศเมื่อพ.ศ. ๒๓๒๘ พระเจ้าปดุงแห่งราชวงศ์อลองพญา ได้ปราบปรามหัวเมืองมอญและไทยใหญ่ได้ราบคาบ ประสงค์จะเพิ่มพูนพระเกียรติด้วยการปราบประเทศไทย จึงรวบรวมไพร่พลได้ถึง ๑๔๔,๐๐๐ คน กรีธาทัพเข้าตีประเทศไทย แบ่งเป็น ๘ ท้าใหญ่ รุกเข้ามาพร้อมกันถึง ๕ เส้นทาง ตั้งแต่เหนือตลอดใต้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงมีกำลังทหารเพียงครั้งเดียวของพม่า ได้ทรงเปลี่ยนยุทธวิธีใหม่ แทนการตั้งรับที่เมืองหลวง กลับทรงให้สมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล เสด็จไปตั้งค่ายมั่นที่ทุ่งลาดหญ้าเชิงเขาบรรทัด คอยสกัดทัพใหญ่ของพม่าไม่ให้ลงจากเขาได้ กองทัพพม่าจึงขาดเสบียงอาหารและเดินกระบวนทัพยาก กองทัพไทยเข้าโจมตีรบชนะ ในปีต่อมาพม่าก็ยกกองทัพมาตีประเทศไทยแก้ตัวอีกครั้ง คราวนี้เตรียมเสบียงอาหารและเส้นทางเดินทัพอย่างดีที่สุด กรีธาทัพผ่านด่านเจดีย์สามองค์มาตั้งค่ายอยู่ที่ดินแดงและสามสบ แกะไขข้อผิดพลาดต่าง ๆ ที่เคยประสบมาเมื่อครั้งก่อน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรงยกทัพหลวงเข้าตีค่ายท่าดินแดง พร้อมกับทัพกรมพระราชวังบวรฯ ตีค่ายพม่าที่สามสบ รบกันอยู่ ๓ วัน ค่ายพม่าก็แตกทุกค่าย กองทัพไทยไล่ติดตามไปชนะค่ายพระมหาอุปราชที่ลำน้ำแม่กษัตริย์อีกค่ายหนึ่ง กองทัพพม่าจึงพ่ายแพ้อย่างยับเยินเสียผู้คน พาหนะ เสบียงอาหาร และศาสตราวุธเป็นอันมาก และในรัชกาลนี้ได้ทำสงครามขับไล่อิทธิพลกองทัพพม่าจากลานนาหัวเมืองภาคเหนือของพระราชอาณาเขตได้โดยเด็ดขาด

พระราชกรณียกิจที่สำคัญยิ่งของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ก็คือทรงฟื้นฟูประเทศทุกด้านทุกสาขาโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านวัฒนธรรม ที่ทำให้คนไทยมีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง สามารถที่จะประทับประเทศประเทศไทยให้พ้นจากกลิ่นอิทธิพลต่าง ๆ ของชาติอื่นมาได้ตลอดทุกวันนี้ การฟื้นฟูประเทศนั้นเป็นเรื่องที่ยิ่งใหญ่และยากลำบากมาก เพราะหลังจากเสียกรุงศรีอยุธยา ประเทศไทยก็อยู่ในสภาพสิ้นเนื้อประดาตัว ทรัพย์สินเงินทอง ศิลปกรรมอันล้ำค่า ตลอดจนช่างฝีมือชั้นสูง ถูกกวาดต้อนไปประเทศพม่าเกือบหมด ในรัชกาลพระเจ้ากรุงธนบุรีก็มีระยะเวลาสั้น และต้องทุ่มเทความพยายามในการทำสงครามกู้ชาติ ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า-จุฬาโลกจึงได้ทรงพยายามสร้างเวียง วัง วัด เพื่อเป็นการบำรุงช่างฝีมือ จนปรากฏว่าศิลปกรรมบางแห่งงามกว่าครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยาเสียอีก เช่นพระมหาปราสาทพระราชมนต์เขียร ซึ่งล้วนแต่เป็นสถาปัตยกรรมไทยที่ล้ำค่าก็โปรดให้ก่อสร้างไว้เพื่อเกียรติยศของบ้านเมือง ส่วนอาคารทางศาสนานอกจากจะสร้างเพื่อหวังบุญกุศลแล้ว ก็เป็นสนามให้ช่างฝีมือฝากผลงานไว้ในแผ่นดิน อาทิ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีพระอุโบสถทรงงดงามได้สัดส่วน บานทวารประดับมุกฝีมือแข่งกับช่างสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยเฉพาะบุษบกทองคำทรงพระพุทธรูปมณีรัตนปฏิมากร

พระแก้วมรกต นับว่างามเป็นที่หนึ่งในกรุงรัตนโกสินทร์ นอกจากนั้นพระมณฑปซึ่งอยู่ข้างพระอุโบสถก็ตั้งใจทำอย่างประณีตที่สุด ไม่ว่าจะเป็นนาคพลสิงห์บันได ยักษ์บันปลายพลสิงห์ ฐานปัทม์ ชุ่มทวาร บานทวารประดับมุก และคูพระไตรปิฎกทรงมณฑปประดับมุก ซึ่งเป็นงานประดับมุกที่งามวิเศษชิ้นหนึ่งของประเทศไทย งานอนุรักษ์ศิลปกรรมที่สำคัญยิ่งก็คือ โปรดให้อัญเชิญพระพุทธรูปโบราณที่งดงามต้องแตกผ่นในวัดร้างตามหัวเมือง เข้ามาบูรณะซ่อมแซมและประดิษฐานเป็นพระประธานในพระอุโบสถ พระวิหาร และอยู่ในพระระเบียงอารามหลวงเป็นจำนวนรวม ๒,๐๐๐ องค์

ในด้านการปกครอง โปรดให้ท่านผู้รู้ในราชประเพณีและการบริหารราชการร่วมกันเป็นกรรมการชำระปรับปรุงวางระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติราชการไว้เป็นหลักฐาน โปรดให้ชำระพระราชกำหนดกฎหมายที่สูญหาย และฟื้นฟูให้เรียบร้อยเป็นระเบียบและเป็นธรรมเนียมการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา ก็ทรงชำระพระสงฆ์ที่มีความผิด และบำรุงพระราชกณะที่มีนคังในพระธรรมวินัย มีการส่งกายนาพระไตรปิฎกให้ครบถ้วนบริบูรณ์ ออกกฎหมายพระสงฆ์ กวดขันการประพฤติปฏิบัติ และทรงสร้างพระอารามหลวงเช่นวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ใช้เวลาก่อสร้างถึง ๗ ปี สิ้นพระราชทรัพย์ไป ๒,๘๐๐ ชั่ง ในด้านวรรณคดีซึ่งเป็นวัฒนธรรมแขนงหนึ่งของชาติ ก็โปรดให้ประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิต ทั้งพระสงฆ์และฆราวาส ช่วยกันรวบรวมฟื้นฟูวรรณคดีของชาติขึ้นใหม่ ที่เป็นพระราชนิพนธ์ด้วยพระองค์เองก็มีหลายเรื่อง เช่นนิราศท่าดินแดง ที่ทรงร่วมกับราชบัณฑิตก็มีมาก อาทิ เรื่องรามเกียรติ์ อิเหนา อุณรุท นอกจากนั้นยังได้ทรงฟื้นฟูอุปถัมภ์นาฏกรรมของไทย อันได้แก่โขนละครคนพ็อนรำ ไว้เป็นสมบัติของแผ่นดิน

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงมีพระราชภาระหลายประการที่ต้องทรงกระทำในเวลาพร้อมกัน ไม่ว่าจะเป็นการสงครามหรืองานสร้างบ้านเมืองทุก ๆ ด้าน แต่พระองค์ท่านก็ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจได้ผลสำเร็จด้วยดี เป็นที่น่าอัศจรรย์ ทรงมีพระราชปณิธานอย่างแน่วแน่ว่า “ตั้งใจจะอุปถัมภ์ก ขยายพระพุทธศาสนา จะป้องกันขอบขัณฑสีมา รักษาประชาชนและมนตรี” พระบรมรูปขยายเป็น ๓ เท่าพระองค์จริงที่เชิงสะพานพระพุทธรยอดฟ้าแสดงให้เห็นว่าทรงมีพระวรกายใหญ่โต แข็งแรง พระพักตร์เป็นรูปสี่เหลี่ยมแสดงถึงความเด็ดขาดกล้าหาญ นอกจากจะทรงปกครองบ้านเมืองด้วยพระปรีชาสามารถ พระปัญญาอันเฉียบแหลมแล้ว ยังประกอบไปด้วยพระวิริยะอุตสาหะอันสม่ำเสมอ แม้เมื่อพระชราวมาก็ยังเสด็จออกว่าราชการมิได้ขาด จนเสด็จสวรรคตเมื่อพระชนมายุได้ ๘๔ พรรษา ทรงปกครองประเทศมาเป็นเวลา ๒๘ ปี ชาวไทยทุกคนจึงสมควรน้อมรำลึกถึงพระมหากษัตริย์ผู้สืบทอดไปชั่วกาลนาน

บทความเรื่อง
สมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาท
บรรยายทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๒
นางจินตนา กระบวนแสง เรียบเรียง

สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช

เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าในปีพุทธศักราช ๒๓๑๐ นั้น ไพร่บ้านพลเมืองต่างแตกฉานชานเซ็นหลบหนีภัยจากข้าศึกไปคนละทิศละทาง ในจำนวนผู้คนเหล่านี้มีนายสุตจินดาซึ่งเป็นมหาดเล็กของสมเด็จพระเจ้าเอกทัศรวมอยู่ด้วยผู้หนึ่ง

นายสุตจินดา นามเดิมว่าบุญมา เป็นบุตรคนเล็กของพระพิณจักษ์ (ทองดี) เสมียนตรากรมมหาดไทยและคุณดาวเรือง เกิดเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๑๑ ขึ้น ๑ ค่ำ ปีกุน จุลศักราช ๑๐๐๕ (พ.ศ. ๒๑๔๖) ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๔ คน ที่ควรจะกล่าวถึง คือ นายทองด้วง ซึ่งต่อมาได้เสวยราชสมบัติเป็นปฐมกษัตริย์แห่งพระราชวงศ์จักรี เมื่อนายสุตจินดามีอายุได้ ๑๖ ปี บิดาได้พาไปถวายตัวเป็นมหาดเล็กในสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ รับราชการได้ ๔ ปี จึงเลื่อนขึ้นเป็นที่นายสุตจินดา ส่วนนายทองด้วงผู้เป็นพี่ชายนั้น บิดาได้นำไปถวายตัวเป็นมหาดเล็กในสมเด็จพระเจ้าสุทนต์เจ้านครศรีธรรมราช เจ้าฟ้าอุทุมพร กรมขุนพรพินิตตั้งแต่พุทธศักราช ๒๒๕๑ แล้ว และเมื่อถึงปีพุทธศักราช ๒๓๐๓ สมเด็จพระเจ้าเอกทัศทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นหลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรี สมรสกับคุณนาค ในตระกูลเศรษฐีใหญ่ แขวงบางช้าง เมืองสมุทรสงคราม อยู่ที่เมืองราชบุรี

ขณะที่กรุงศรีอยุธยาใกล้จะเสียแก่พม่าในปีพุทธศักราช ๒๓๑๐ นั้น พระพิณจักษ์เห็นว่ากรุงศรีอยุธยาจะต้องแตกแน่จึงตกลงกับนายสุตจินดาให้แยกย้ายกันหนี เพื่อหาทางเข้าสมทบกับผู้ที่ยังมีมือเพื่อช่วยกันกู้กรุงศรีอยุธยาต่อไป นายสุตจินดาจึงร่วมคิดกับเพื่อน ๓ คน เก็บทรัพย์สินสิ่งของลงเรือช่วยกันแจวหนีออกจากกรุงศรีอยุธยาตั้งใจไปหาพี่ชายซึ่งเป็นหลวงยกกระบัตรอยู่เมืองราชบุรี แต่ทางที่จะไปยังเมืองราชบุรีนั้นพม่าตั้งด่านคอยตรวจตรามากมาย นายสุตจินดาและเพื่อนจึงเลือกเดินทางในเวลากลางคืนและพยายามใช้กลอุบายต่าง ๆ พรางมิให้พม่าเห็นหรือสงสัย ในที่สุดเดินทางไปถึงเมืองราชบุรีได้สมตามที่ตั้งใจไว้ และได้พบกับหลวงยกกระบัตรซึ่งพาครอบครัวเข้าไปหลบพม่าอยู่ในป่าลึก หลวงยกกระบัตรจึงแนะนำให้นายสุตจินดาและเพื่อนพากันไปสมทบกับพระยาตาก (สิน) ซึ่งซ่อนสมุ้คนอยู่ที่เมืองชลบุรี และหลวงยกกระบัตรได้ฝากแหวนและดาบด้ามคร่ำทอง พร้อมกับแนะนำให้รับมารดาของพระยาตากที่บ้านแหลมไปด้วย เมื่อไปพบพระยาตากแล้วและเข้าทำราชการกับพระยาตากได้รับความเมตตารักใคร่จากพระยาตากเป็นอันมาก และได้รับแต่งตั้งให้เป็น “พระมหามนตรี” ตำแหน่งเจ้ากรมตำรวจในขวา

เมื่อพระยาตากซึ่งในขณะนี้มีผู้เรียกกันแล้วว่า “เจ้าตาก” ยกทัพเรือจากเมืองจันทบุรีเข้ามาปราบปรามพม่าตามลำน้ำเจ้าพระยาและสามารถยึดกรุงศรีอยุธยาคืนจากพม่าได้ จึงเสด็จลงมาสถาปนากรุงธนบุรีขึ้นเป็นเมืองหลวงในปลายปีพุทธศักราช ๒๓๑๐ เสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติเป็นสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีหรือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

พระมหามนตรีจึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตออกไปรับหลวงยกกระบัตรจากเมืองราชบุรีเข้ามารับราชการด้วย สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีพระราชทานพระบรมราชานุญาต และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้หลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรีเป็นที่พระราชรินทร์ (พระราชวรินทร์) เจ้ากรมตำรวจขวา พระราชทานที่ให้ปลูกบ้านอยู่ทางด้านใต้ของวัดบางหว้าใหญ่ คือ วัดระฆังโฆสิตารามในปัจจุบัน ส่วนพระมหามนตรีอยู่ที่เหนือวัดสลัก

พระมหามนตรีเป็นผู้มีความปรีชาสามารถในการรบ ดังนั้นตลอดรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี จึงได้ออกรบเพื่อความสงบภายในประเทศเสมอมา จนพม่าขนานนามว่า “พระยาเสือ” คือ

พุทธศักราช ๒๓๑๐ ตามเสด็จสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีไปขับไล่พม่าออกจากกรุงธนบุรีและค่ายโพธิ์สามต้น จนพม่าแตกออกจากกรุงศรีอยุธยา ในปลายปีพุทธศักราช ๒๓๑๐ เป็นแม่ทัพหน้าของกองทัพหลวงยกไปรบพม่าที่บางแก้ว เมืองราชบุรีพม่าแตกพ่ายไป

ครั้งถึงพุทธศักราช ๒๓๑๑ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้ไปปราบก๊กเจ้าพิมายและเลยไปตีกัมพูชาได้เมืองเสียมราฐ เมื่อเสร็จศึกแล้วได้เลื่อนเป็นพระยาอนุชิตราชา จางวางพระตำรวจขวาต่อมาได้เลื่อนเป็นพระยาอมราช

พุทธศักราช ๒๓๑๒ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้ยกทัพหลวงไปตีเมืองนครศรีธรรมราช

พุทธศักราช ๒๓๑๓ ยกไปตีเมืองเหนือได้เมืองสวางคบุรีที่เจ้าพระฝางตั้งตัวเป็นใหญ่และได้เมืองพิษณุโลก เมื่อเสร็จสงครามแล้วได้เป็นเจ้าพระยาสุรสีห์พิณวาทิต เจ้าเมืองพิษณุโลก เมื่อไปมะยูง่วนพม่าเจ้าเมืองเชียงใหม่ยกทัพมาตีเมืองสวรรคโลก เจ้าพระยาสุรสีห์ฯและพระยาสุโขทัยยกทัพไปช่วยพระยาพิไชยรบ ตีพม่าแตกไป และสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้เป็นทัพหน้ายกไปตีเชียงใหม่เข้าล้อมเมืองไว้แต่ปล้นเมืองไม่ได้จึงโปรดให้ยกทัพกลับ

พุทธศักราช ๒๓๑๕ ยกทัพไปช่วยพระยาพิไชยรบกับพม่าที่มาตีเมืองลับแลและเมืองพิชัยพม่าแตกไป

พุทธศักราช ๒๓๑๖ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้ยกทัพไปตีเมืองเชียงใหม่กับเจ้าพระยาจักรีได้เมืองเชียงใหม่ และเป็นผู้จัดการในเมืองเชียงใหม่ ขณะเดียวกันพม่าเข้ามาทางบางแก้ว เขาชะงุ้มและปากแพรกอีก จึงโปรดให้เจ้าพระยาจักรีและเจ้าพระยาสุรสีห์ยกทัพไปตีค่ายพม่าที่เขาชะงุ้มและปากแพรกพม่าแตกไป

พุทธศักราช ๒๓๑๗ อะแซห่วนก็แม่ทัพพม่ายกทัพมาล้อมเมืองพิษณุโลก สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้เจ้าพระยาจักรีขึ้นไปช่วยเจ้าพระยาสุรสีห์ฯ ป้อมกันเมือง ในเมืองพิษณุโลกขาดเสบียงอาหาร เจ้าพระยาจักรีและเจ้าพระยาสุรสีห์ฯ พาทหารหนีออกไปอยู่เมืองเพชรบูรณ์ พม่าเข้าเมืองได้จุดไฟเผาทำลายทรัพย์สินและกวาดสิ่งของมีค่าไปด้วย ประจวบกับพระเจ้าแผ่นดินพม่าสวรรคตจึงเลิกทัพกลับไปพม่า เจ้าพระยาจักรีและเจ้าพระยาสุรสีห์ฯ ได้รับกำลังและเสบียงจากเมืองนครราชสีมาจึงตามตีพม่าแตกไป

พุทธศักราช ๒๓๑๘ กษัตริย์พม่าให้อำมะลอกห่วนคุมทัพมาสมทบกับไปมะยูง่วนที่เมืองเชียงแสนยกทัพมาตีเชียงใหม่ พระยาวิเชียรปราการเจ้าเมืองเชียงใหม่หนีมาอยู่กรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้เจ้าพระยาจักรีเจ้าพระยาสุรสีห์ฯ และพระยาภาวดีเจ้าเมืองลำปางไปช่วยเชียงใหม่ ตีพม่าแตกไป ในปีเดียวกันนั้นได้ไปตีเมืองจำปาศักดิ์ได้เมืองอัตปือและเมืองสุรินทร์ด้วย เมื่อกลับมายังกรุงธนบุรีแล้ว เจ้าพระยาจักรีได้รับเลื่อนขึ้นเป็นสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกไปตีเมืองเวียงจันทน์ได้อัญเชิญพระแก้วมรกตและพระบางมาประดิษฐาน ณ กรุงธนบุรีด้วย

พุทธศักราช ๒๓๒๓ เกิดจลาจลในกัมพูชา สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกเจ้าพระยาสุรสีห์ฯ และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ กรมขุนอินทรพิทักษ์ไปปราบปราม แต่ยังไม่ทันเข้าตีก็เกิดจลาจลในกรุงธนบุรี จึงต้องยกทัพกลับมาปราบจลาจลในกรุงธนบุรี เมื่อสงบแล้ว สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกได้อัญเชิญให้ขึ้นครองราชย์เป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี ย้ายเมืองหลวงมาอยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำเจ้าพระยา โดยทรงสร้างพระนครแล้วเสร็จในปีพุทธศักราช ๒๓๒๔ พระราชทานนามว่า “กรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์”

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว ทรงสถาปนาพระราชวงศ์และทรงสถาปนาเจ้าพระยาสุรสีห์ฯ ซึ่งเป็นพระอนุชาธิราช เป็นสมเด็จพระกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ตำแหน่งพระมหาอุปราช

ตลอดรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้น สมเด็จพระกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาททรงเป็นกำลังสำคัญในการทำสงครามเพื่อความสงบสุขของบ้านเมืองเสมอมา แทบทุกครั้งที่มีการศึกหรือสมเด็จพระเชษฐาธิราชทรงมีพระราชประสงค์จะทำสงครามขยายอาณาเขตสมเด็จพระกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทก็จะทรงทำหน้าที่เป็นแม่ทัพไปทำศึกสนองพระราชประสงค์จนได้ชัยชนะทุกครั้ง กล่าวคือ

พุทธศักราช ๒๓๒๕ พระเจ้าประดุกษัตริย์พม่ายกกองทัพมาตีไทยทั้งทางบกและทางเรือถึง ๘ ทัพ ด้วยพระปรีชาสามารถและความชำนาญในกลยุทธ์ ทำให้สมเด็จพระกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาททรงตีพม่าที่ตำบลลาดหญ้า เมื่อกาญจนบุรีแตกพ่ายไป และทรงนำทหารไปขับไล่พม่าที่ตกค้างอยู่ตามหัวเมืองปักษ์ใต้ให้ออกไปจากพระราชอาณาเขตและทรงได้ปราบปรามหัวเมืองมลายูด้วย

พุทธศักราช ๒๓๒๕ เสด็จไปประทับพม่าที่เข้ามาตั้งที่ตำบลท่าดินแดงสามสบ เมืองกาญจนบุรี

พุทธศักราช ๒๓๓๐ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดให้สมเด็จพระกรมพระราชวังบวรมหา-
สุรสิงหนาทเสด็จไปจัดการการเมืองเชียงใหม่ และในปีเดียวกันพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เสด็จไปตี
เมืองทวายแต่ไม่ได้จึงยกทัพกลับ สมเด็จพระกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาททราบข่าวจึงยกทัพเรือเสด็จตาม
ไปทันที่ลำนํ้าน้อย ทูลอัญเชิญพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จกลับพระนคร ส่วนพระองค์อยู่จัดการ
หัวเมืองเสร็จแล้วจึงเสด็จกลับ

พุทธศักราช ๒๓๓๒ เสด็จไปจัดการเมืองทวาย นำพระยาทวายเข้ามาอยู่ ณ พระนครและตั้งพระยาทวาย
คนใหม่ปกครอง

พุทธศักราช ๒๓๓๖ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จไปตีพม่า แต่เมืองทวายเป็นกบฏเสด็จ
ต่อไปไม่ได้ และสมเด็จพระกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาททรงยกทัพไปตีที่เมืองมะริดซึ่งเป็นกบฏเช่นกัน พระบาท-
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงโปรดให้ถอยทัพกลับ

พุทธศักราช ๒๓๓๘ เสด็จไปช่วยเชียงใหม่รบพม่า เมื่อพม่าแตกไปแล้วได้ทรงอัญเชิญพระพุทธรูปหิรัญคา
ประดิษฐาน ณ พระนครด้วย

พุทธศักราช ๒๓๔๐ พม่าจะยกมาตีเมืองเชียงใหม่ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงโปรดให้
สมเด็จพระกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท เป็นแม่ทัพพร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าหลานเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์
พระยายมราช และเจ้านุเวียงจันทน์ ไปช่วยรักษาเมืองเชียงใหม่ แต่สมเด็จพระกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท
ทรงประชวรพระโรคนี้อยู่ที่เมืองเถิน ไม่ทรงสามารถเสด็จไปเชียงใหม่ได้ จึงโปรดให้กรมขุนสุนทรภูเบศร์เป็นแม่ทัพ
ไปช่วยเชียงใหม่ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงทราบข่าวจึงโปรดให้กรมพระราชวังหลังยกขึ้น
ไปช่วย และเมื่อเสร็จศึกแล้วจึงได้อัญเชิญสมเด็จพระกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ซึ่งทรงทุเลาจากพระอาการ
ประชวรเสด็จกลับพระนคร

นอกจากจะทรงมีพระปรีชาสามารถในการรบแล้ว พระองค์ยังฝึกฝนพระทัยในการพระพุทธานุศาสน์และ
การสร้างวัดอุสถานต่าง ๆ อีกด้วย กล่าวคือ

ทรงสร้างพระบรมหาราชวังอย่างวิจิตรงดงาม เนื่องจากพระองค์ทรงตั้งพระทัยว่าถ้าพระองค์ได้ขึ้น
ครองราชสมบัติต่อจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระองค์จะประทับอยู่ที่พระบรมหาราชวังนี้ ดังนั้น
การสร้างพระมหามณเฑียร หรือพระที่นั่งต่าง ๆ จึงเป็นฝีมือช่างที่ประดิษฐ์ประด่งปรากฏให้เห็นจนกระทั่งทุกวันนี้

ในด้านศาสนาพระองค์ทรงสร้างพระวิมานหลังหนึ่งในบริเวณพระบรมหาราชวังเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหิรัญ
คือพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ในปัจจุบัน นอกจากนี้พระองค์ยังได้ทรงสถาปนาและทรงสร้างซ่อมแซมวัดต่าง ๆ เช่น

วัดสลัก พระราชทานนามว่าวัดนิพพานาราม ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น วัดศรีสรรเพชญ์และในปัจจุบัน ก็วัด
มหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์วัดหนึ่ง วัดบางลำพูวัดหนึ่ง วัดสำเพ็งวัดหนึ่ง พระราชทานชื่อว่าวัดปทุมคงคา วัดสมอแครง
(วัดเทวราชกุญชร) วัดหนึ่ง วัดตองปุ พระราชทานนามว่าวัดชนะสงครามวัดหนึ่ง วัดสุวรรณคีรีปากคลองตลิ่งชัน
วัดหนึ่ง วัดสุวรรณดาราราม ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาวัดหนึ่ง ทรงสร้างหอพระมณเฑียรธรรมในวัดพระศรีรัตน-
ศาสดาราม วิหารคดในวัดพระเชตุพนฯ และทรงสร้างเครื่องป้าช้ำถวายวัดสุวรรณารามถวายเป็นของพระบรมมหา-
ราชวัง เป็นต้น

นอกจากจะทรงเป็นนักรบแล้ว พระองค์ยังทรงเป็นนักอักษรศาสตร์อีกด้วย ดังจะเห็นได้จากพระราชนิพนธ์
ของพระองค์ ๒ เรื่องคือ เพลงยาวถวายพยากรณ์และเพลงยาวรบพม่าที่ท่าดินแดง

สมเด็จพระกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาททรงประชวรด้วยพระโรคนี้ว่ากำเริบ สวรรคตเมื่อวันพฤหัสบดี
ที่ ๓ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๓๔๖ ตรงกับวันพฤหัสบดี เดือน ๑๒ แรม ๔ ค่ำ ปีกุน เบญจศก จุลศักราช ๑๖๖๕

สมเด็จพระกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจแก่ประเทศชาติอย่างใหญ่หลวง
ดังนั้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ประกาศเฉลิมพระนามว่า สมเด็จพระบรมราชเจ้า
มหาสุรสิงหนาท กรมพระราชวังบวรสถานมงคล

ท่านจะเห็นได้ว่าในขณะที่พระองค์ดำรงพระชนม์อยู่นั้นพระราชกรณียกิจส่วนใหญ่เป็นไปในด้านการรบเพื่อขยายดินแดนและความสงบมั่นคงของประเทศ ถ้าไม่มีพระองค์ทรงเป็นกำลังสำคัญของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกแล้วประเทศไทยก็คงไม่เป็นปึกแผ่นมั่นคงมาได้จนกระทั่งปัจจุบันนี้และเนื่องจากในวันที่ ๓ พฤศจิกายนนี้เป็นวันคล้ายวันสวรรคตของพระองค์ ขอชาวไทยทุกคนจงน้อมระลึกถึงพระกรุณาธิคุณที่พระองค์ทรงมีแก่ปวงชนชาวไทย ขอให้ดวงพระวิญญาณของพระองค์ทรงทราบ ว่า พวกเราชาวไทยทุกคนจะปกป้องแผ่นดินไทยไว้ให้คงอยู่ชั่วกาลนาน

บทความเรื่อง
สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท
บรรยายทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๓
นางสาววิณา โรจนราชา เรียบเรียง

สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท

หลังจากที่ไทยเสียกรุงแก่พม่าในพ.ศ. ๒๓๑๐ แล้ว เราชาวไทยต่างชาบซึ่งในพระมหากษัตริย์คุณของสมเด็จพระมหากษัตริย์ราชเจ้า ๒ พระองค์ พระองค์หนึ่งคือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ด้วยได้ทรงกอบกู้เอกราชชาติไทยจากพม่า และอีกพระองค์หนึ่งคือพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ปฐมกษัตริย์แห่งมหจักรีบรมราชวงศ์ ด้วยได้ทรงสถาปนากรุงเทพมหานคร และรับพระราชภาระป้องกันและฟื้นฟูประเทศสืบต่อจากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จนฐานะของประเทศเป็นปึกแผ่นมั่นคงและเจริญรุ่งเรืองมาตราប់เท่าทุกวันนี้ แต่หากท่านผู้ฟังได้ศึกษาประวัติศาสตร์ในรัชสมัยของพระมหากษัตริย์ทั้งสองพระองค์นั้นแล้ว ท่านจะตระหนักดีว่าพระราชภาระในการกู้ชาติและสร้างชาตินั้น มีขุนพลแก้วคู่พระทัย ผู้ได้ตรากตรำทำศึกขับเกี่ยวกับอริราชศัตรูด้วยความเข้มแข็ง กล้าหาญ และเด็ดเดี่ยว มาตลอดสองแผ่นดิน ทั้งยังเป็นกำลังสำคัญในการฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมของชาติอีกด้วย มหาบุรุษของชาติไทยผู้นี้ก็คือสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท หรือวังหน้าในรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท พระนามเดิมว่าบุญมา เป็นบุตรคนเล็กของพระพิณจักษุ (ทองดี) เสมียนตรากรมมหาดไทย และคุณดาวเรือง ประสูติเมื่อวันที่ ๘ กันยายน พ.ศ. ๒๒๘๖ ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศเป็นสมเด็จพระอนุชาธิราชร่วมพระชนกชนนีของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาททรงเริ่มรับราชการครั้งกรุงศรีอยุธยา ได้เป็นที่นายสุตจินดาหุ้มแพร มหาดเล็กในสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ

เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าในพ.ศ. ๒๓๑๐ สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทพร้อมด้วยสหายอีก ๓ คนได้ลี้ภัยหลบหนีพม่าไปพบพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ซึ่งขณะนั้นทรงดำรงตำแหน่งหลวงยกกระบัตรอยู่ที่เมืองราชบุรี เพื่อชักชวนหลบหนีพม่าไปอยู่กับสหายที่เมืองชลบุรี แต่สมเด็จพระเชษฐาธิราชทรงมีพระราชภาระที่จำเป็นต้องอยู่ปฏิบัติในเมืองราชบุรี จึงทรงแนะนำให้สมเด็จพระอนุชาธิราชไปสมทบกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชครั้งยังเป็นพระยาตาก รวบรวมผู้คนเตรียมกู้ชาติอยู่ที่เมืองชลบุรี และทรงแนะนำให้รับพระราชชนนีของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชซึ่งอยู่ที่บ้านแหลม แขวงเมืองเพชรบุรี ไปด้วย

ครั้นสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาททรงรับราชการกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชก็ได้รับความรักใคร่ไว้วางใจอย่างดี เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเสด็จเจดถึงถวัลย์ราชสมบัติ ณ กรุงธนบุรีในพ.ศ. ๒๓๑๑ สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทจึงทรงได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระมหามนตรี เจ้ากรมตำรวจในขวา ในครั้งนี้สมเด็จพระบรมราชเจ้าหาได้ทรงลืมสมเด็จพระเชษฐาไม่ ได้กราบบังคมทูลขอไปรับสมเด็จพระเชษฐาธิราชเข้าถวายตัวรับราชการด้วย

ตลอดรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาททรงเป็นขุนพลคู่พระทัยเคียงคู่กับสมเด็จพระเชษฐาธิราช ทรงปฏิบัติราชการสงครามถึง ๑๖ ครั้ง มีความดีความชอบได้รับพระราชทานเลื่อนบรรดาศักดิ์โดยลำดับ คือ พระมหามนตรี พระยาอนุชิตราชา พระยาอมราช และเจ้าพระยาสุรสีห์พิชัยนาถราชาสำเร็จราชการเมืองพิษณุโลก ทรงเป็นกำลังสำคัญในการปราบปรามชาวไทยที่ตั้งตัวเป็นใหญ่ เช่น นายทองอินที่เมืองธนบุรี เจ้าพิมายที่เมืองนครราชสีมา และเจ้าพระฝางที่เมืองสวรรคโลก ขับไล่พม่าที่ยึดพระนครศรีอยุธยา และเมืองเชียงใหม่ ดิทัพพม่าที่ยกเข้ามารุกกรานหัวเมืองต่าง ๆ เช่น เมืองราชบุรี สวรรคโลก พิชัย และพิษณุโลก และยกทัพไปตีกัมพูชา จำปาศักดิ์ และเวียงจันทน์ สมเด็จพระบรมราชเจ้าทรงรับผิดชอบเป็นแม่ทัพทั้งทัพบกและทัพเรืออย่างสูงยิ่งด้วยพระปรีชาสามารถ ดังเช่นคราวทัพไทยยกไปตีพม่าที่เมืองเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๓ สมเด็จพระบรมราชเจ้าครั้งนั้นทรงเป็นที่พระยาสุรสีห์ และสมเด็จพระเชษฐาธิราชเป็นที่เจ้าพระยาจักรี ได้นำทัพเหนือเข้าตีเมืองเชียงใหม่พร้อมกัน เจ้าพระยาจักรีเข้าตีค่ายพม่าซึ่งตั้งรับนอกเมืองด้านใต้และด้านตะวันตกหมดทุกค่าย ขณะที่พระยาสุรสีห์เข้าตีค่ายพม่าที่ตั้งรับ ณ ประตูท่าแพด้านตะวันออกแตกทั้ง ๓ ค่าย ยึดได้ปืนใหญ่น้อยถึง ๒,๐๐๐ กว่ากระบอก และมีอีก ๒๐๐ ตัว ยังความชื่นชมโสมนัสแก่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชยิ่งนัก ถึงกับทรงยกพระหัตถ์

คตพระเพลและออกพระโอรสว่า “นี่ว่าพี่หรือน้องดีกว่ากัน โฉน ในครั้งนี้”

ตัวอย่างการศึกษาที่แสดงถึงพระปรีชาสามารถแห่งสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทอีกคราวหนึ่งก็คือ คราวศึกอะแซห่วนที่ เมื่อพ.ศ. ๒๓๑๘ อะแซห่วนก็แม่ทัพพม่าที่เคยรบชนะจีนมาแล้ว ได้ยกพล ๓๐,๐๐๐ เศษ เข้ามาทางเหนือ เจ้าพระยาจักรีและเจ้าพระยาสุรสีห์รีบรุดยกทัพกลับจากเมืองเชียงใหม่เข้ารักษาเมืองพิษณุโลกด้วย กำลังพลไม่เกิน ๑๐,๐๐๐ แต่พม่าก็ไม่อาจรุกรบหักเอาเมืองพิษณุโลกได้ พม่าล้อมเมืองพิษณุโลกอยู่ถึง ๔ เดือน จนภายในเมืองขาดแคลนเสบียงอาหาร เจ้าพระยาทั้งสองจึงนำไพร่พลและราษฎรดีหักออกไปอยู่ที่เมืองเพชรบูรณ์ ถึงพม่าจะเข้าเมืองพิษณุโลกได้แต่ก็ได้เพียงเมืองเปล่า ทั้งยังไม่สามารถทำลายกองทัพไทยได้ อะแซห่วนก็ถึงกับ ประกาศว่า “ไทยเดี๋ยวนี้ฝีมือเข้มแข็งนัก ไม่เหมือนไทยแต่ก่อน และเมืองพิษณุโลกเสียครั้งนี้จะได้เสียเพราะฝีมือ ทเกล้าทหารเรานั้นหาไม่ได้ เพราะเขาอดข้าวขาดเสบียงอาหารจึงเสียเมือง และซึ่งจะมารบเมืองไทยสืบไปภายหน้านั้น แม่ทัพที่มีสติปัญญาและฝีมือแต่เพียงเสมอรามาและต่ำกว่าเรานั้นอย่ามาทำสงครามตีเมืองไทยเลย จะเอาชัยชนะเขา มิได้ แม้นตีกว่าเราจึงจะมาทำศึกกับไทยได้ชัยชนะ”

ประวัติศาสตร์ในระยะต่อมาได้พิสูจน์ให้เห็นว่า คำกล่าวของอะแซห่วนก็ แม่ทัพผู้ยิ่งใหญ่ของพม่าเป็นจริง ทุกประการ แม้เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๘ พระเจ้าปดุงกษัตริย์พม่ายกทัพใหญ่มาตีไทยทุกทางจากทิศเหนือจดใต้รวมถึง ๘ ทัพ กำลังพลถึง ๑๒๐,๐๐๐ เศษ ก็ยังไม่อาจตีเอาประเทศไทยได้ สงครามครั้งนี้ไทยมีกำลังพลเพียง ๗๐,๐๐๐ เศษ จึงวางยุทธวิธีรวบรวมกำลังไปตีทัพสำคัญ ๆ ของข้าศึกเสียก่อน เมื่อได้ชัยชนะแล้วจึงจะปราบปรามข้าศึกในทางอื่น ต่อไป พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดให้สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทเป็นจอมทัพนำทัพ ๓๐,๐๐๐ เข้าตั้งรับทัพพม่าที่สำคัญที่สุดคือทัพพระเจ้าปดุง ซึ่งยกเข้ามาทางด้านเจดีย์สามองค์ ทัพสมเด็จพระบรมราชเจ้าตั้งรับทัพพม่าที่ทุ่งลาดหญ้า เมืองกาญจนบุรี ศึกครั้งนี้ไทยยึดชัยภูมิที่ได้เปรียบ เพราะทุ่งลาดหญ้าอยู่ต่อเชิงเขา บรรทัดซึ่งพม่าต้องเดินทัพเข้ามา ทำให้ทัพหน้าพม่าต้องหยุดเพียงเชิงเขา และทัพที่ตามมาก็ต้องหยุดยั้งบนภูเขาเป็น ระยะ ๆ ทำให้หาเสบียงอาหารในแดนไทยไม่ได้ต้องหาเสบียงจากแดนพม่า และทัพไทยก็ไม่ต้องปะทะกับ ทัพพม่าที่ยกมาด้านนี้ทั้งหมด นอกจากนี้สมเด็จพระบรมราชเจ้ายังทรงใช้ยุทธวิธีแบบกองโจร จัดทหารไทยคอยซุ่ม สกัดแย่งชิงเสบียงอาหารที่จะส่งไปค่ายพม่าทำให้พม่าขาดแคลนหนักขึ้น นอกจากนี้ยังทรงดำเนินกลยุทธ์ทำลายขวัญ ทหารพม่า โดยให้ทหารไทยลอบออกจากค่ายในเวลากลางคืน รุ่งเช้าก็ให้ทหารเหล่านั้นยกเป็นกองทัพถือธงทิว เดินเข้าสมทบทัพไทยที่ทุ่งลาดหญ้าอยู่เนื่อง ๆ พม่าจึงสำคัญคิดว่าไทยมีกำลังเพิ่มเติมมิได้ขาด ก็ยิ่งครั่นคร้ามหนักขึ้น เมื่อสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาททรงสังเกตเห็นทหารพม่าอดอยากและเสียขวัญมากแล้ว จึงระดมทัพไทย เข้าตีค่ายพม่าพร้อมกันทุกค่าย ฆ่าทัพกองโจรของไทยยังเข้าตีซ้ำเติมทหารพม่าที่แตกพ่ายไปอีก ศึกครั้งนี้ทหารพม่า ถูกฆ่าฟันล้มตายก็มากจนพระเจ้าปดุงต้องสั่งให้เลิกทัพกลับ ส่วนทัพพม่าที่ยกเข้ามาโจมตีไทยด้านอื่นก็พ่ายแพ้ แยกไปเช่นกัน

ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติในพ.ศ. ๒๓๒๕ และทรงสถาปนา สมเด็จพระอนุชาคู่พระทัยเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลตำแหน่งพระมหาอุปราชแล้ว สมเด็จพระบรมราชเจ้า มหาสุรสิงหนาทเสด็จเป็นแม่ทัพในพระราชสงครามอีกถึง ๗ ครั้ง ทำให้พระราชอาณาเขตขยายออกไปกว้างขวางกว่า สมัยใด ๆ กล่าวคือ ทิศเหนือได้เมืองเชียงใหม่ และเวียงจันทน์ ทิศตะวันตกได้เมืองทวาย มะริด และตะนาวศรี ทิศตะวันออกได้กัมพูชา และทิศใต้ได้ถึงถลันตัน และตรังกานู

นอกจากงานพระราชสงครามเพื่อป้องกันเอกราชและขยายขอบเขตชาติสีมาแล้ว สมเด็จพระบรมราชเจ้า มหาสุรสิงหนาทยังทรงเป็นกำลังสำคัญในการทะนุบำรุงพระศาสนาและศิลปวัฒนธรรม ทรงสร้างพระราชวังบวรฯ ทั้งวัง ประคองวัดในพระบรมมหาราชวัง ๓ ประคอง วังพระองค์เจ้า และบ้านข้าราชการชั้นผู้ใหญ่อีกมาก โรงเรือถวาย เป็นส่วนหนึ่งของพระบรมมหาราชวัง และเป็นส่วนของพระราชวังบวรฯ สะพานและศาลาหลายแห่ง พ.ศ. ๒๓๓๑ ทรงเป็นประธานร่วมกับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกสังคายนาพระไตรปิฎก ณ วัดนิพพานารามหรือ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ในปัจจุบัน แล้วทรงมีพระราชศรัทธาทรงผนวช ณ วัดนั้นอยู่ ๗ ราตรี ทรงเป็นแม่กอง

สร้างมณฑปพระพุทธบาท ทรงอัญเชิญพระพุทธรูปหิงค์จากเชียงใหม่มาประดิษฐาน ณ พระราชวังบวรฯ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๓๐ ทรงสถาปนาวัดสลัก พระราชทานนามว่าวัดนิพพานาราม ต่อมาเมื่อทำสังคายนา ณ วัดนี้ ได้พระราชทาน นามใหม่ว่าวัดพระศรีสรรเพชญ์ และเมื่อสมเด็จพระบวรราชเจ้าสวรรคตแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า- จุฬาโลกพระราชทานนามว่าวัดมหาธาตุราชวรวิหาร นอกจากนี้พระองค์ยังได้ทรงสถาปนาวัดชนะสงคราม วัดโบสถ์ วัดบางลำภู วัดสมอแครง วัดสมอราย วัดส้มเกลี้ยง และทรงปฏิสังขรณ์วัดสำคัญ วัดปทุมคงคม วัดครุฑ วัดสุวรรณคีรี วัดสุวรรณดาราราม ทั้งยังสร้างสิ่งก่อสร้างถวายวัดต่าง ๆ อีกมากมาย เช่น ทรงสมทบทำหอมนต์เกียรติธรรมในวัด พระศรีรัตนศาสดาราม และวิหารคดวัดพระเชตุพนฯ เป็นต้น และในช่วงสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพ ได้ถวายพระแสงดาบ เป็นราวเทียนพุทธบูชาพระพุทธรูปงามองค์ประธานในพระอุโบสถวัดมหาธาตุ

สมเด็จพระบวรราชเจ้ายังทรงเชี่ยวชาญด้านอักษรศาสตร์อีกด้วย ดังจะเห็นได้จากพระราชนิพนธ์เพลงยาว ถวายพยากรณ์เมื่อเพลิงไหม้พระที่นั่งอินทราภิเสกมหาปราสาท และเพลงยาวเรื่องตีเมืองพม่า

สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาททรงประชวรพระโรคนี้ว ตั้งแต่คราวเสด็จยกทัพไปตีพม่าที่ล้อมเมือง เชียงใหม่เมื่อพ.ศ. ๒๓๔๕ จนต้องประทับแก่เมืองเงินไม่อาจเป็นแม่ทัพไปช่วยเมืองเชียงใหม่ได้ ต่อมาพระอาการ ทุเลาขึ้น จนพ.ศ. ๒๓๔๖ พระโรคนี้วกำเริบ และเสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๔๖

ความกล้าหาญเด็ดเดี่ยวและพระปรีชาสามารถในการศึกของสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท มิได้ เป็นที่ประจักษ์เฉพาะชาวไทยเท่านั้น แม้แต่ข้าศึกยังครั่นคร้าม และขนานนามพระองค์ว่า “พระยาเสือ” หรือ “เจ้าพระยาเสือ” มาแต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ถึงรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า- เจ้าอยู่หัวถวายพระนาม “กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท” และ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้เปลี่ยนเป็น “สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท” สืบมาจนปัจจุบันนี้

เนื่องด้วยวันที่ ๓ พฤศจิกายนนี้ เป็นวันคล้ายวันสวรรคตแห่งสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท จึงขอให้ ชาวไทยทุกท่านน้อมสักการะในพระมหากรุณาธิคุณ พร้อมทั้งน้อมรำลึกและยึดถือพระเกียรติคุณของพระองค์ท่านเป็น หลักในการดำรงตนเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้าของชาติบ้านเมืองสืบไป

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY

3961101081

บทความเรื่อง

พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว
บรรยายทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๙ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๓

นางสาวบุหรง ศรีกนก เรียบเรียง

สมบัติของสมุครัฐสภา

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

ตลอดระยะเวลาอันยาวนานของประวัติศาสตร์ชาติไทย ซึ่งมีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสถาบันสูงสุดของชาตินั้น มีเหตุการณ์สำคัญส่วนหนึ่งบันทึกไว้ว่า ประเทศไทยเคยมีพระมหากษัตริย์เสด็จเสวยสวรรคตราชสมบัติพร้อมกัน ๒ พระองค์ ถึง ๒ สมัย กล่าวคือ ครั้งแรกในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาสมเด็จพระอนุชาธิราช พระเอกาทศรถให้ดำรงตำแหน่งเสมอด้วยพระเจ้าแผ่นดินอีกพระองค์หนึ่ง ครั้งที่สองในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อพระองค์เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าจุฑาญาติ กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ขึ้นเป็นพระมหาอุปราช มีพระเกียรติยศเสมอด้วยพระเจ้าแผ่นดิน มีพระนามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า “สมเด็จพระปวเรนทรามศ มหิศเรศรังสรรค์ฯ พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว”

คงจะมีคนจำนวนไม่น้อยเกิดความสงสัยว่า เพราะเหตุใดพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้รับการสถาปนาให้ดำรงพระเกียรติยศเสมอด้วยพระเจ้าแผ่นดิน เพราะดูเหมือนว่าพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ที่สองพระองค์นี้จะไม่ปรากฏแพร่หลายเท่าใดนัก เราคงเคยได้ยินนามสถานที่ต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นเฉลิมพระเกียรติ เป็นราชานุสาวรีย์ถึงพระองค์ท่าน เช่น โรงพยาบาลพระปิ่นเกล้าฯ เรือหลวงปิ่นเกล้าฯ สะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ แต่จะมีสักกี่คนที่ทราบว่าพระองค์มีความสำคัญอย่างไร และได้สร้างสรรคสิ่งใดไว้แก่ประเทศชาติบ้านเมืองบ้าง ในวโรกาสวันคล้ายวันสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเวียนมาบรรจบอีกครั้ง ณ วันที่ ๗ มกราคมนี้ เป็นโอกาสอันเป็นมงคลอย่างยิ่งที่เราจักนำพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจบางส่วนของพระองค์ท่านมาเผยแพร่แก่ท่านผู้ฟังอีกครั้งหนึ่ง

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชสมภพ เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๑๐ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีมะโรง นักษัตร สัมฤทธิศก จุลศักราช ๑๑๗๐ ตรงกับวันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๓๕๑ เป็นพระราชโอรสพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ขณะยังดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ประสูติแต่สมเด็จพระศรีสุริเยนทรามาดย์ ณ พระราชวังเดิม กรุงเทพมหานคร เมื่อพระชนมายุได้ ๑๓ เดือน สมเด็จพระราชบิดาเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติจึงได้ตามเสด็จเข้ามาประทับในพระบรมมหาราชวัง ดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า จุฑาญาติ แต่คนทั่วไปเรียกกันว่า เจ้าฟ้าพระองค์น้อย หรือทูลกระหม่อมฟ้าน้อย

เมื่อทรงเจริญวัย ทรงได้รับการศึกษาเยี่ยงเจ้านายชั้นสูงทั่วไป ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่า ทรงเล่าเรียนในสำนักใด แต่สันนิษฐานว่าคงจะเริ่มเรียนอักษรสมัย ณ สำนักพระพุทธโฆษาจารย์ (ขุน) วัดโมฬีโลกยารามร่วมพระอาจารย์เดียวกับพระเชษฐาธิราช คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาจึงได้ทรงศึกษาวิชาอื่น ๆ สำหรับพระราชกุมารตามประเพณี นอกจากนี้พระองค์ยังได้ทรงสนพระทัยในการศึกษาวิชาภาษาอังกฤษมาก พระอาจารย์ผู้ดูแลการสอนได้แก่ มิซซันนารี ซึ่งเข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนาในสมัยนั้น จนมีความรู้ในภาษาอังกฤษเป็นอย่างดี และได้ทรงใช้เป็นเครื่องช่วยนำไปสู่การศึกษาวิชาการสมัยใหม่แขนงอื่น ๆ เช่น วิชาช่างเครื่องจักรกลไก ซึ่งทรงศึกษาจนสามารถสร้างเรือเดินด้วยเครื่องจักรที่เรียกว่าเรือกลไฟ หรือเรือไฟได้เป็นลำแรกในเมืองไทย และยังทรงแปลตำราจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย เช่น ตำราปืนใหญ่ เป็นต้น กล่าวได้ว่า พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นเจ้านายไทยรุ่นแรกที่เริ่มศึกษาสรรพวิทยาสมัยใหม่แบบตะวันตก พระปรีชาสามารถพิเศษของท่านอีกประการหนึ่ง คือ ด้านการทหารปืนใหญ่ และทหารเรือ ดังจะเห็นได้จากกรณีที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาพระองค์ขึ้นเป็นเจ้าฟ้าต่างกรม ดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๕ รับพระราชภารกิจในหน้าที่บังคับบัญชาว่ากล่าวกรมทหารปืนใหญ่ กรมทหารแม่นปืนหน้า ปืนหลัง และบังคับบัญชากองทหารอาสาต่าง ๆ เช่น อาสาญวน อาสาจาม เป็นต้น ในด้านการทหารเรือซึ่งพระองค์ได้รัยยกย่องว่าเป็นผู้บัญชาการทหารเรือพระองค์แรกนั้น พระองค์ได้เคยรับพระบรมราช

โองการให้เป็นแม่ทัพเรือยกกองทัพไปรบญวน เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๔ ครั้งหนึ่ง

เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงศึกษาภาษาอังกฤษได้อย่างชำนาญ พระองค์จึงทรงเป็นพระกำลังสำคัญในการติดต่อทำสนธิสัญญากับนานาประเทศหลายครั้ง ดังเช่นเมื่อครั้งเซอร์เจมส์ บรู๊คเข้ามาขอแก้ไขทำสนธิสัญญาการค้า เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีกระแสพระราชดำริตอนหนึ่งว่า “...การครั้งนี้เป็นการฝรั่ง สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ทรงชอบอย่างธรรมเนียมฝรั่งมาก ควรจะเอาเป็นที่ปฤกษาใหญ่ได้...”

ด้วยพระปรีชาสามารถรอบรู้เชี่ยวชาญในกิจการสาขาต่าง ๆ ดังกล่าวนี้อเอง เมื่อพระบรมวงศานุวงศ์กราบทูลเชิญสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จครองราชสมบัติ พระองค์ทรงตอบว่าถ้าจะถวายราชสมบัติแก่พระองค์ ขอให้ถวายแก่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงเรียกว่าท่านปากข้างโน้นด้วย ดังนั้น พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการผู้ใหญ่ ผู้น้อย จึงพร้อมกันอัญเชิญพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ เมื่อวันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๓๘๔ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกระทำพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม และเสด็จเสียบพระนคร เมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม สกเดียวกัน ขณะนั้น ทรงมีพระชนมายุได้ ๔๓ พรรษา มีบทพระราชนิพนธ์เพลงยาวของ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวตอนหนึ่ง พรรณนาให้เห็นฐานะของพระองค์ท่านว่า

เราที่ส่องรองภูมินทร์นามปิ่นเกล้า	คิดบทเกล้าไว้เป็นกลอนสุนทรสนอง
เป็นคติควรดำรงชื่อเชษฐครอง	ตามทำนองโบราณราชประเพณี
แม้ผู้ใดใครเป็นข้าราชกิจ	อย่าห่อนคิดถือโกรธเทาเกย
ถึงจะต้องราชทัณฑ์สักพันที	ก็ควรที่รับผิดอย่าคิดโกงฯ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกระทำพิธีบรมราชาภิเษกแล้ว ได้เสด็จไปประทับที่พระบวรราชวังซึ่งขณะนั้นทรุดโทรมมาก จึงโปรดเกล้าฯ ให้ทำการซ่อมแซมส่วนที่ปรักหักพังให้กลับสมบูรณ์ดีดังเดิม และบางส่วนก็โปรดให้สร้างเพิ่มเติมสำหรับเฉลิมพระเกียรติยศ เช่น พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน พระที่นั่งมิ่งมงคลภิเษก พระที่นั่งสนามจันทร์ พระที่นั่งทัศนภิรมย์ พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ ฯลฯ เป็นต้น นอกจากนี้ยังโปรดให้สร้างทิมดาบ เขื่อนเพชร โรงช้าง โรงม้า ศาลาอุทกชน โรงปืนใหญ่ โรงทหาร คลังสรรพยุทธ ดึกดิน รวมทั้งป้อมประตูล้อมสรรพ สิ่งก่อสร้างเหล่านี้ปัจจุบันถูกรื้อเปลี่ยนแปลงไปเกือบหมดที่ยังคงเหลือเป็นอนุสรณ์ ได้แก่ พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ เป็นสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก ซึ่งเป็นพระที่นั่งที่โปรดประทับมากที่สุดตลอดรัชกาล

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดการกระทำพระองค์เยี่ยงสามัญชน ไม่ทรงนิยมการแสดงยศศักดิ์ พระองค์ทรงพอพระทัยในการเสด็จท่องเที่ยวไปตามท้องที่ต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในท้องถิ่นที่มีชาวลาวอาศัยอยู่เพราะโปรดการเล่นแอ่วลาวมาก และโปรดให้สร้างที่ประทับเป็นค่านกอย่างลาวที่บ้านสีทา เมืองสระบุรี สำหรับเสด็จประทับอยู่เนื่อง ๆ พระราชนิยมในประเพณีการเล่นพื้นบ้าน แอ่วลาวของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นที่เลื่องลือมากกว่า พระองค์ทรงสามารถแอ่วลาว ทรงแคนได้อย่างไพเราะ และยังสามารถทรงพระราชนิพนธ์บทแอ่วไว้หลายเล่มสมุดไทย ที่พิมพ์เผยแพร่และรู้จักกันดีได้แก่ บทแอ่วเรื่อง นิทานนายคำสอน

พระปรีชาสามารถอีกด้านหนึ่งที่ไม่อาจยกเว้นกล่าวถึงได้คือ ความเป็นกวี นอกจากทรงพระราชนิพนธ์บทแอ่ว เป็นภาษาพื้นเมืองจำนวนมากแล้ว ยังทรงเชี่ยวชาญในการแต่งบทสักวา บทเพลงยาวด้วย เล่ากันว่าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะดำรงพระยศ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์โปรดการเล่นสักวาที่บ้านคุณพุ่ม กวีหญิงในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมาก และทั้งยังทรงอุปการะกวีเอกของไทยเมื่อยามตกยากผู้หนึ่ง คือ สุนทรภู่ โปรดชบเลี้ยงให้รับราชการพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้เป็นพระสุนทรโวหาร ตามราชทินนามเดิมแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ตัวอย่างบทสักวาพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ไพเราะบทหนึ่ง ซึ่งขอนำมากล่าวเป็นตัวอย่างมีดังนี้

สักรวาเวลาก็ดีคืน

น้ำค้างจันทน์เมฆหมอกออกหนาวหนาว

เสียงไก่แจ้แซ่ขันกระชั้นข้าว

จนฟ้าขาวเดือนดับลับโพยม

จะขอลาครรโลไปสถาน

ไม่เนิ่นนานก็จะกลับมาชมโฉม

เสียดายนักความรักจะทรุดโทรม

จะทุกข์โศกนัศหาสุดาเอ๋ย

ในปี พ.ศ. ๒๔๐๔ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเริ่มประชวรด้วยพระโรคลมวิงเวียน ลมจับ
เนื่อง ๆ ถึงแม้จะถวายการรักษาด้วยยาไทยโบราณหรือยาสมัยใหม่ พระอาการก็ไม่ทุเลา ทรงประชวรอยู่เช่นนี้
ต่อเนื่องกันมา จนกระทั่งหลังจากกลับจากการเสด็จประทับ ณ พระตำหนักบ้านสีทา ครั้งสุดท้าย พระอาการทรุด
หนักและเสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ ๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๘ พระชนมายุได้ ๕๕ พรรษา ทรงอยู่ในตำแหน่งพระเจ้า
แผ่นดินพระองค์ที่สอง ๑๕ พรรษา

จากพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยย่อที่นำมาเสนอนี้
จะเห็นได้ว่า ความเจริญก้าวหน้าใดก็ได้ตามที่ปรากฏ ณ บัดนี้ ล้วนเป็นผลสืบเนื่องจากการริเริ่มสร้างสรรค์ของ
บรรพชนมาแล้วแต่อดีต พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้นำพระองค์หนึ่งในการศึกษาศิลปวิทยาการ
สมัยใหม่ ทำให้ประเทศไทยเจริญรุดหน้ามีศักดิ์ศรีเสมอด้วยนานอารยประเทศทั้งปวง

บทความเรื่อง
ปียมหาราชาธิราชรำลึก
บรรยายทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๒๓ ตุลาคม ๒๕๒๒
คุณหญิงโสภณรัตน์ จันทระประภา เรียบเรียง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ปียมหาราชาธิราชรำลึก

วันที่ ๒๓ ตุลาคม ๒๕๒๒ คือวันนี้เป็นวันคล้ายวันเสด็จสวรรคตครบรอบปีที่ ๖๕ ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระปียมหาราชเจ้าของคนไทย จึงควรที่จะร่วมกันรำลึกถึงพระองค์ท่านและพระเกียรติคุณ พระราชกรณียกิจอันเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองแก่อาณาประชาราษฎร์ไทยเป็นเอกประการ เป็นการถวายอาศิรวาทราชสดุดี

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ ๕ ในพระบรมราชจักรีวงศ์ เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ และสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ทรงพระราชสมภพ เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๓๘๖ เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ และเสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ ตลอดเวลาที่ทรงดำรงอยู่ในสิริราชสมบัติทรงปกครองบ้านเมืองให้ดำรงความเป็นเอกราชอยู่ได้ ในขณะที่ประเทศเพื่อนบ้านทุกประเทศต้องตกเป็นเมืองขึ้นของชาวยุโรป ประเทศไทยหรือประเทศสยามในขณะนั้นมีความร่วมมือเจริญพัฒนาตามควรแก่ยุคสมัยตลอดรัชกาลอันยาวนาน

ด้วยพระเกียรติคุณอันสูงส่งเมื่อกาลเวลาที่เสด็จสวรรคตจะล่วงเลยมากกว่าครึ่งศตวรรษ ทุก ๆ ปี นับแต่ พ.ศ. ๒๔๕๔ เป็นต้นมา เมื่อถึงวันคล้ายวันเสด็จสวรรคตคือทุก ๆ วันที่ ๒๓ ตุลาคม คนไทยส่วนใหญ่ทั่วประเทศจะกระทำการสักการบูชาพระบรมรูปแทนพระองค์ทุกปี ที่อยู่ในกรุงเทพฯ ก็จะไปสักการบูชาพระบรมรูปทรงม้า ซึ่งประดิษฐานอยู่ ณ ลานหน้าพระที่นั่งอนันตสมาคม ที่อยู่ตามต่างจังหวัดก็จะพากันจัดพิธีถวายบังคมพระบรมรูปเป็นการถวายอาศิรวาทราชสดุดีรำลึก เป็นรัฐพิธีที่ทั่วพระราชอาณาจักร

พระบรมรูปทรงม้าเป็นพระราชานุสาวรีย์ที่ประกาศพระเกียรติคุณอันยิ่งใหญ่ของพระบาทสมเด็จพระ-จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และในสมัยนี้มีคนเป็นอันมากที่ไม่ทราบถึงที่มาของพระบรมรูปนี้ จึงจะขอนำเรื่องนี้มากล่าวเพียงย่อ ๆ เพื่อเฉลิมพระเกียรติคุณของพระองค์ท่านในวันปียมหาราชนี้

พระบรมรูปทรงม้าหล่อด้วยทองบรอนซ์ ส่วนพระองค์โตกว่าขนาดจริง เสด็จประทับอยู่บนม้าพระที่นั่งซึ่งโตกว่าขนาดจริงเช่นกัน ม้ายืนอยู่บนแผ่นโลหะชนิดทองบรอนซ์รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า อยู่บนแท่นศิลาอ่อนสูง ๘ เมตร กว้าง ๒ เมตรครึ่ง ยาว ๕ เมตร ที่ฐานของแท่นกว้าง ๓ เมตรครึ่ง ยาว ๖ เมตรครึ่ง มีตัวอักษรจารึกบนแผ่นทองบรอนซ์พรรณนาถึงพระมหากษัตริย์คุณ ที่ได้ทรงมีแก่ประชาชนชาวไทยโดยย่อรอบ ๆ ฐานของแท่น ห่างจากแท่นออกมามีโชนีงล้อมเป็นรูปสี่เหลี่ยมกว้าง ๘ เมตร ยาว ๑๑ เมตร

เหตุที่จะสร้างพระบรมรูปนี้ขึ้นนั้น เนื่องจากคนไทยทั่วประเทศทุกชั้นวรรณะ นับแต่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ สมณชีพราหมณ์ ประชาชนและชาวต่างประเทศที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารพากันรำลึกว่า ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นบ้านเมืองได้รับความเจริญรุ่งเรืองเพราะทรงทะนุบำรุงทั้งบ้านเมืองและประชาชน ทรงพระปรีชาสามารถสอดส่องวินิจฉัยในกิจการทั้งหลายทั้งปวง ทรงตั้งพระราชหฤทัยในอันที่จะทะนุบำรุงพระราชอาณาจักรให้เจริญขึ้นตามลำดับ มิได้ทรงเห็นการขัดขวางอันใดในสมัยนั้นเป็นข้อควรขยาดแม้ความสุขและประโยชน์ส่วนพระองค์ก็ทรงยอมสละเพื่อประโยชน์สุขของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ทรงเพียบพร้อมด้วยทศพิธราชธรรม ทรงนำแบบอย่างของตะวันตกมาปรับปรุงกิจการบ้านเมืองของเรา ทรงพอพระราชหฤทัยที่จะติดต่อกับราษฎรด้วยพระองค์เองและทรงสดับรับฟังทุกข์สุขของปวงชนทั่วหน้า ทรงห่วยใยในสภาพความเป็นอยู่ของราษฎรเป็นอย่างมาก

ด้วยพระเกียรติคุณที่สรุปมาอย่างย่อที่สุดนี้ ปวงชนชาวไทยในกรุงสยามในขณะนั้น จึงได้พร้อมใจกันจัดสร้างพระบรมรูปทรงม้าถวาย พร้อมทั้งได้ถวายพระนามจารึกไว้ที่ฐานพระบรมรูปทรงม้านี้ว่า “ปียมหาราชาธิราช” และ

ได้พร้อมกันขอพระราชทานน้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อมถวายเป็นเครื่องประกาศพระเกียรติคุณ เพื่อสนองพระมหากรุณา
ในงานพระราชพิธีรัชมิ่งมงคลเกษกในวโรกาสที่เสด็จดำรงสิริราชสมบัติครบ ๔๐ ปีบริบูรณ์ เป็นการแสดงออกซึ่งความ
จงรักภักดีของปวงชนต่อพระองค์ท่าน

เงินที่สร้างพระบรมรูปทรงม้านี้ประชาชนชาวไทยทั่วประเทศทุกชั้นวรรณะ รวมทั้งชาวต่างประเทศที่เข้ามา
อาศัย ทั้งพระบรมโพธิสมภาร ได้พร้อมใจกันบริจาคเป็นเงินรวมทั้งสิ้นกว่า ๑ ล้านบาท ซึ่งเป็นเงินมหาศาลในสมัยนั้น
เกินราคาพระบรมรูปถึง ๕ เท่า เงินที่เหลือจากการสร้างพระบรมรูปนี้ ครั้นถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ-
เกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานเงินจำนวนนี้รวมทั้งเงินต้นและดอกเบี้ยเป็นเงินรวมทั้งสิ้น
๕๘๒,๖๗๒ บาท ๔๗ สตางค์ ให้แก่โรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ซึ่งต่อมาได้โปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยตามพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระ-
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการให้การศึกษาแก่ปวงชนชาวไทยทั่วหน้า

การสร้างพระบรมรูปทรงม้านี้ได้จ้างจิตรกรชาวฝรั่งเศสเป็นผู้ปั้นและหล่อ ณ กรุงปารีส ประจวบกับสมเด็จพระ
ปิยมหาราชเสด็จพระราชดำเนินทวีปยุโรป ครั้งที่ ๒ ได้ประทับให้จิตรกรปั้นพระบรมรูป เมื่อวันที่ ๒๒ สิงหาคม
พ.ศ. ๒๔๕๑ เมื่อปั้นแล้วช่างก็ได้จัดการหล่อ ณ กรุงปารีส และเมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๑ พระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดพระบรมรูปทรงม้าด้วยพระองค์เอง ๒๓ เดือน
ต่อมาได้เสด็จสวรรคต พระบรมรูปทรงม้าจึงเป็นอนุสาวรีย์เดียวในโลกที่บุคคลผู้เป็นเจ้าของได้ทำการเปิดเองและคง
ได้รับการสักการบูชา เป็นการสดุดีรำลึกที่ยั่งยืนติดต่อกันมาถึง ๖๕ ปีแล้ว

พระนามที่ราษฎรพร้อมใจกันถวายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ และได้จารึกไว้ที่ฐานพระบรมรูปทรงม้าว่า “ปิยมหา-
ราชาธิราช” นั้นแปลว่าพระราชผู้ยิ่งใหญ่อันเป็นที่รักของราษฎร พระราชาธิบดีที่ได้รับยกย่องว่าเป็น “มหाराช”
ก็เพราะทรงประกอบคุณความดีอันยอดเยี่ยมยิ่งไว้เป็นพิเศษ ดังจะเห็นได้จากพระมหากษัตริย์ไทยในสมัยก่อน เช่น
พ่อขุนรามคำแหงได้ทรงเป็นมหाराชเพราะทรงปกครองราษฎรอย่างดีเลิศ ทรงเป็นนักรบและทรงสร้างสรรคสมบัติทาง
อารยธรรมและวัฒนธรรมให้แก่ชาติไทยเป็นเอกประการ ที่สำคัญที่สุด คือทรงประดิษฐ์ตัวอักษรไทยและตัวเลขไทย
ไว้ให้เราได้มีใช้เป็นของเราเองจนทุกวันนี้ สมเด็จพระนเรศวรได้ทรงเป็นมหाराชเพราะทรงกู้ชาติไทยให้กลับเป็น
เอกราชพ้นจากอำนาจของอริราชศัตรู และทรงขยายพระราชอาณาจักรกว้างขวางออกไป สมเด็จพระนารายณ์มหाराช
ได้ทรงเป็นปิยมหาราช เพราะทรงเชี่ยวชาญในนโยบายต่างประเทศอย่างยอดเยี่ยม สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงเป็น
มหाराชเพราะได้กอบกู้ชาติไทยให้เป็นเอกราชจากศัตรู เฉพาะองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้
นับว่าเป็นมหाराชที่พิเศษกว่ามหाराชของคอื่น ๆ เพราะมีคำว่า “ปิยะ” คู่กับคำว่า มหाराชด้วย มีความหมายแสดงว่า
ทรงเป็นมหाराชที่ราษฎรรักใคร่ยกย่องและมีความเคารพอย่างเหลือล้น

สมเด็จพระปิยมหาราชทรงปฏิบัติพระองค์อย่างไรจึงทรงได้รับความรักและทรงเป็นที่เคารพบูชาของคนไทย
ถึงปานนี้นั้น กล่าวโดยสรุปที่สุดได้ว่า เมื่อเริ่มรัชกาลประเทศสยามของเราอยู่ในสภาพเป็นประเทศที่ยังไม่เจริญ
ได้ทรงพระราชดำริเห็นโดยด่องแท้ว่ามีความจำเป็นต้องปรับปรุงการปกครองให้เรียบร้อยเสียก่อน จึงทรงพยายาม
สอดส่องดูแลความเป็นอยู่ของราษฎรโดยใกล้ชิดตามที่ทราบกันอยู่แล้ว โปรดการเสด็จประพาสต้นโดยทรงปลอมแปลง
พระองค์เป็นสามัญชนปะปนไปกับราษฎร ทรงปกครองแบบบิดาปกครองบุตร เมื่อคราวเสด็จประพาสเมืองตราดใน
พ.ศ. ๒๔๕๐ ได้ทรงมีพระราชดำรัสกับราษฎรที่มาเฝ้าอย่างล้นหลามว่า “เราจะเหมือนบิดาของเจ้าเสมอตลอดไป
ย่อมยินดีด้วยในเวลามีความสุข และช่วยปลดเปลื้องอันตรายในเวลาที่มีภัยได้ทุกซ์” ทรงถือว่าราษฎรทุกคนมีสิทธิ
เท่าเทียมกันหมด แม้พระเจ้าลูกเธอที่ไม่มีสิทธิพิเศษอันใด ปรากฏในพระบรมราชาบาทพระราชทานพระราชโอรส
ที่เสด็จไปศึกษา ณ ต่างประเทศ ซึ่งเป็นที่ทราบกันเป็นส่วนมากแล้ว

สมเด็จพระปิยมหาราชเจ้าทรงให้สิทธิเต็มที่แก่ราษฎรในการที่จะเลือกนับถือศาสนาที่ตนศรัทธา ทรงให้ความ
อนุเคราะห์ทุกศาสนาบรรดามีในเมืองไทย ปรากฏหลักฐานในเรื่องนี้ในพระบรมราชโองการ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๑ ถึง
พระยาเทพประขุน ผู้สำเร็จราชการนครเชียงใหม่ลำพูนและลำปาง มีข้อความตอนหนึ่งว่า “การศาสนานั้นไม่เป็นที่

ขัดขวางสิ่งใดในราชการแผ่นดินผู้ใดเห็นว่าศาสนาใดถูกต้องก็ถือตามชอบใจของผู้นั้น ผิดถูกต้องอยู่แก่ผู้ถือศาสนา
นั้นเอง”

พระราชกรณียกิจอันยิ่งใหญ่อีกประการหนึ่งที่น่ามากล่าวกันอยู่เสมอ ๆ ก็คือการเลิกทาส ซึ่งไม่เพียงแต่เป็นที่
ชื่นชมของคนไทยเท่านั้น แม้ชาวต่างประเทศก็ชื่นชมด้วย เช่น นายพีดี ทอมสัน (P.D. Thomson) ได้เขียนไว้ใน
หนังสือ “Lotus Land” แปลความว่า “พระราชกิจอันเป็นที่ดั่งตราอยู่ในความทรงจำของประชาชนพลเมืองอย่าง
ไม่มีวันลืมเลือนก็คือการที่ได้ทรงประกาศกฎหมายเลิกทาส ด้วยการปล่อยลูกทาสทุกคนที่เกิดภายหลัง พ.ศ. ๒๔๑๑
อันเป็นปีที่เสด็จขึ้นเถลิงถวัลราชสมบัติให้เป็นอิสระหมด” อันการเลิกทาสนั้นย่อมรู้กันอยู่โดยทั่วไปแล้วว่าเป็นการ
ทำได้ยากมากและเป็นเหตุให้เกิดสงครามกลางเมืองฆ่าฟันกันเลือดนองแผ่นดินเดือดร้อนไปหลายย้อมหญ้า เช่นใน
สหรัฐอเมริกา เกิดศึกกลางเมืองสู้รบกันเองถึง ๔ ปี ผู้คนล้มตายเป็นแสน ๆ ในญี่ปุ่นก็เกิดสงครามที่เรียกว่าซัดซุมา
ทำความเสียหายให้บ้านเมืองเป็นอันมาก แต่ในเมืองไทย สมเด็จพระปิยมหาราชทรงกระทำโดยพระปรีชาสามารถ
ทรงดำเนินสายกลางไม่เดือดร้อนทั้งเจ้าของทาสและตัวทาสเอง วิธีการอย่างหนึ่งก็คือทรงออกเงินซื้อทาสปล่อยให้
เป็นอิสระ เช่นใน พ.ศ. ๒๔๒๐ ทรงสละพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ซื้อทาสปล่อยเป็นจำนวนมาก ทรงประกาศ
พระราชบัญญัติเกษียณอายุลูกทาสให้เป็นอิสระ เมื่ออายุ ๒๑ ปี เป็นต้น ใน พ.ศ. ๒๔๔๔ ได้ทรงตราพระราชบัญญัติ
ยกเลิกการมีทาสโดยสิ้นเชิง ทรงใช้เวลาในการเลิกทาสถึง ๓๓ ปี จึงสำเร็จ เป็นความสำเร็จที่น่าสรรเสริญเป็นอย่างยิ่ง
เพราะไม่เกิดเรื่องกลางจรบพุ่งเสียเลือดเสียเนื้อเป็นสงครามกลางเมืองดังกล่าวข้างต้น

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักดีว่า การปกครองแบบประชาธิปไตยเป็นสิ่งดีงาม
มิได้ทรงหวงแหนพระราชอำนาจ แต่การจะพระราชทานรัฐธรรมนูญให้แก่ราษฎรในทันทีนั้นเป็นสิ่งทำไม่ได้เพราะ
ราษฎรยังไม่พร้อม ยังขาดความรู้ความเข้าใจในการปกครองบ้านเมืองและยังต้องปรับปรุงแก้ไขอีกมาก เช่น จะต้อง
เร่งรัดในด้านการศึกษาของราษฎรและอื่น ๆ อีกนานาประการ จึงทรงรอโอกาสอันควรอยู่ ประจักษ์พยานยืนยัน
ความจริงข้อนี้จะเห็นได้จาก พระบรมราชาธิบายเรื่องระเบียบราชการที่ทรงมีพระราชดำริให้มีการเปลี่ยนแปลงใน
รัชสมัยของพระองค์ท่าน ตอนหนึ่งทรงมีพระราชดำรัสว่า “ข้าพเจ้าไม่มีความรังเกียจอันใดซึ่งจะมีกฎหมายกำหนด
พระบรมเดชาานุภาพของพระเจ้าแผ่นดิน เช่นประเทศทั้งปวงมีกำหนดกันนั้น เมื่อจะทำกฎหมายสำหรับแผ่นดินให้เป็น
หลักฐานทั่วถึง ก็ควรจะต้องว่าด้วยพระบรมเดชาานุภาพของพระเจ้าแผ่นดินให้เป็นหลักฐานไว้”

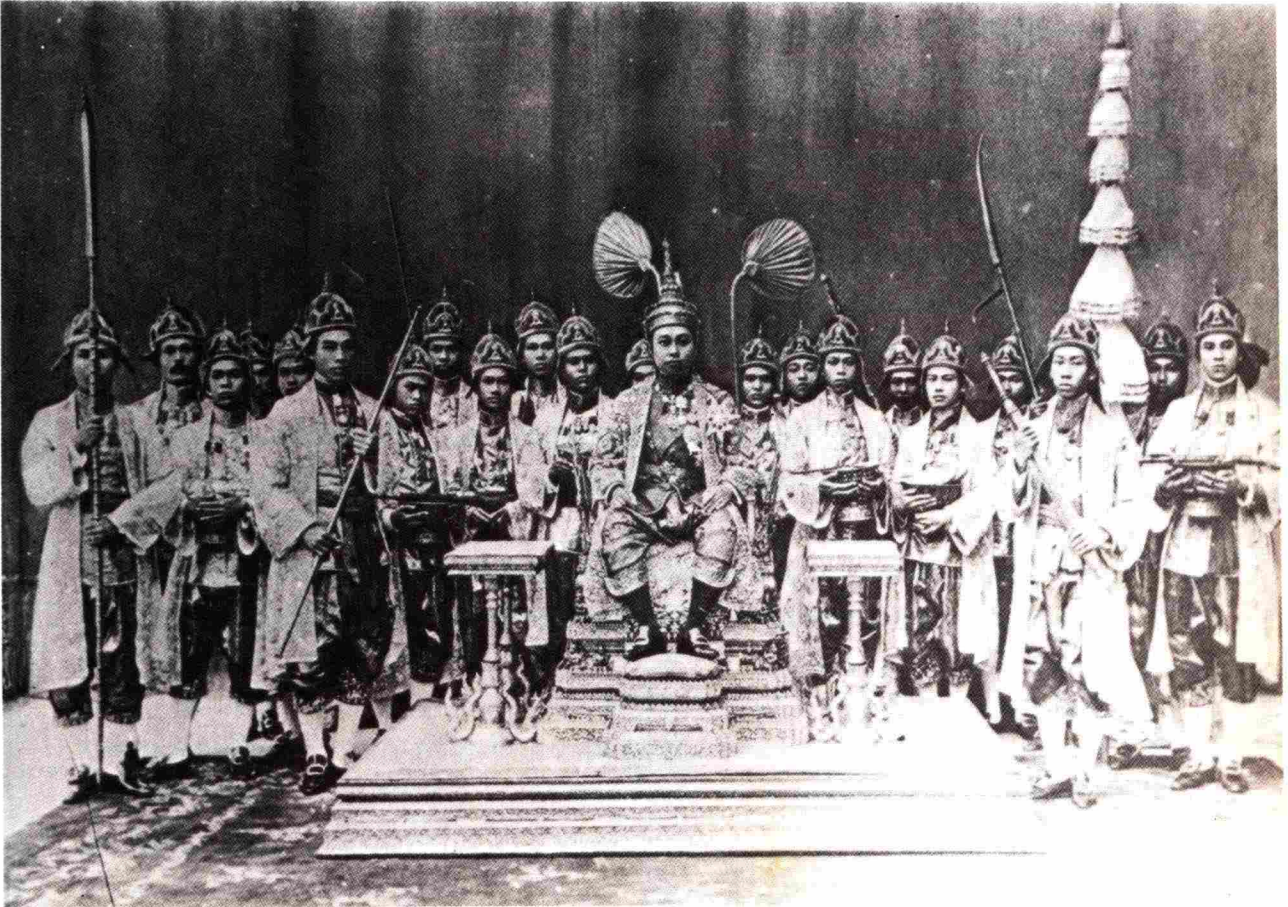
พระราชกรณียกิจทั้งหลายทั้งปวงที่สรุปมาโดยย่อที่สุดนี้ ยังผลเป็นความไพบูรณ์แก่ประเทศชาติเป็นรากฐาน
ของความเป็นเอกราช ความเจริญวัฒนาการของบ้านเมืองมาจนกระทั่งทุกวันนี้ ในวันที่ ๒๓ ตุลาคม นี้ แม้จะเป็น
กาลเวลาที่ได้เสด็จสวรรคตเป็นเวลาล่วงเลยมาถึง ๖๕ ปี คนไทยทั่วหน้าก็ยังคงสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ จึงขอ
เชิญชวนให้ทุกคนร่วมกันถวายอาศิรวาทราชสดุดีเป็นปียมหาราชธิราชรำลึก และช่วยกันส่งเสริมพระเกียรติคุณ
ให้เป็นที่ประจักษ์และดำรงอยู่ชั่ววันรันดร

บทความเรื่อง

เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
บรรยายทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๒

ม.ล.ปิ่น มาลากุล เรียบเรียง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ท่านผู้ฟังทั้งหลาย

เดือนพฤศจิกายน เป็นเดือนที่มีความสำคัญไม่น้อยในประวัติศาสตร์ของชาติไทย ข้าพเจ้ามิได้คิดย้อนไปถึงสมัยโบราณดึก แต่คิดถอยหลังไปเพียง ๕๐ - ๖๐ - ๗๐ ปีที่ผ่านมา คือรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระมหากษัตริย์โดยสมบูรณ์ เมื่อได้ทรงประกอบพิธี พระบรมราชาภิเษก ซึ่งตรงกับวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๓ และสวรรคตสิ้นรัชกาล ในวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ เหตุการณ์ที่สำคัญที่สุดในรัชสมัยของพระองค์คือมีชัยชนะในมหาสงครามโลกครั้งที่ ๑ ก็อยู่ในเดือนพฤศจิกายน คือตรงกับวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๑ เกือบจะอยู่ตรงกลางรัชกาลพอดี ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่าเป็นเดือนพฤศจิกายนมีความสำคัญมาก

ข้าพเจ้าได้พยายามทำใจให้สงบ และหวนรำลึกว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงกระทำสิ่งใดบ้างที่นับว่าสำคัญจริง ๆ พอดีสรุปได้เป็นข้อ ๆ ดังต่อไปนี้

ข้อที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้รับการศึกษามาเป็นอย่างดีทั้งทางด้านไทยและเทศ ทรงพระปรีชาสามารถหลายด้าน ทำให้ต่างประเทศเกรงใจ ไม่กล้ารบกวน ยุติการเสียเปรียบบางประเทศ ตั้งแต่รัชสมัยของพระองค์เป็นต้นมา

ข้อที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพิสูจน์ว่าไทยเราเป็นชาติที่รุ่งเรืองมาแต่โบราณกาล ทรงสั่งสอนอบรมด้วยพระองค์เอง เน้นหนักในเรื่องความสามัคคีและความเป็นชาติไทย ทรงตั้งกรมศิลปากรขึ้นเพื่อผดุงวัฒนธรรมแห่งชาติ

ข้อที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกระทำการทุกอย่างเพื่อแก้ไขสนธิสัญญาซึ่งไม่เป็นธรรม ทำให้ไทยเราได้เอกราชทางศาล และทางเศรษฐกิจขึ้นมา เป็นเหตุให้เรามีโอกาสทำนุบำรุงบ้านเมืองของเราเองให้เจริญก้าวหน้า และให้ประชาชนพลเมืองสุขสบาย

ข้อที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกระทำการหลายอย่างเพื่อความมั่นคงของประเทศ มีการเริ่มตั้งกองทัพอากาศ ตั้งฐานทัพเรือ สร้างเรือรบ ตั้งกองเสือป่า ประเทศสยามปลอดภัยและไม่มีภัยทางการเมืองจากลัทธิใด ๆ ในรัชสมัยของพระองค์

ข้อที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าการศึกษาเป็นรากฐานของความเจริญทั้งปวง รวมทั้งเป็นรากฐานของประชาธิปไตยด้วย จึงได้ทรงประกาศพระราชบัญญัติประถมศึกษาให้มีการศึกษาภาคบังคับ ทรงตั้งการเรียนมัธยมโดยที่ทรงวางหลักการอบรมด้วยพระองค์เอง และทรงจัดตั้งมหาวิทยาลัยแห่งแรกให้เป็นแบบฉบับของอุดมศึกษา

ข้อที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระปรีชาสามารถยิ่งนักในทางอักษรศาสตร์ ได้ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องราวต่าง ๆ ไว้มากมาย ทั้งที่เป็นสารคดีและนิทาน ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง ทั้งเป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ซึ่งมีทั้งปริมาณและคุณภาพ เป็นมรดกพระราชทานแก่ชาติไทย

ด้วยเหตุเช่นนี้ เราจึงได้ทูลเกล้าฯ ถวายพระนามสมัญญาว่า สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า และถวายราชสักการะทุก ๆ ปี ในเดือนพฤศจิกายน

แต่การถวายราชสักการะครั้งสำคัญ จะมีในเวลาข้างหน้ก็คือ การฉลองวันพระบรมราชสมภพครบ ๑๐๐ ปี ในวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๔ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการขององค์การศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมของสหประชาชาติ ที่ว่าทุกประเทศควรฉลองวันเกิดครบรอบ ๑๐๐ ปี ๒๐๐ ปี ฯลฯ ของบุคคลสำคัญทางการศึกษา วิทยาศาสตร์หรือวัฒนธรรม เราได้จัดการฉลองอย่างมโหฬารมาครั้งหนึ่งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๑ คือฉลองวันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

สำหรับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาธีรราชเจ้า คณะรัฐมนตรีได้ประชุมปรึกษาเมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ ให้มีการฉลองและตั้งกรมการขึ้นคณะหนึ่งให้ดำเนินการโดยการก่อสร้างหอวิชา-
ราชานุสรณ์ เป็นประการสำคัญมุ่งหมายให้วางศิลาพระฤกษ์ได้ในวันพระบรมราชสมภพครบ ๘ รอบ และให้เปิดให้
ประชาชนเข้าใช้บริการรวมทั้งการวิจัยได้ในวันพระบรมราชสมภพครบ ๑๐๐ ปี ทั้งให้คณะกรรมการมีอำนาจตั้ง
อนุกรรมการเพื่อรวบรวมพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และอนุกรรมการอื่น ๆ ได้
ตามความจำเป็น

ท่านทั้งหลายที่พิจารณามติคณะรัฐมนตรีอย่างถี่ถ้วน ย่อมจะทราบว่ามีสาระสำคัญอยู่สองประการ คือการ
ก่อสร้างหอวิชาราชานุสรณ์ และการรวบรวมพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

หอวิชาราชานุสรณ์นั้น กำหนดสร้างในบริเวณหอสมุดแห่งชาติ ถนนสามเสน สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ
เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาสิริโสภาพรณวดี พระราชธิดาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงประกอบ
พิธีวางศิลาพระฤกษ์ในวันพระบรมราชสมภพครบ ๘ รอบ คือวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๐ วันนั้นเป็นวันสำคัญอยู่
คือ วันเสาร์ วันที่ ๑ เดือนมกราคม และปีมะโรงได้เวียนมาบรรจบพบกันอีกเป็นครั้งแรกนับตั้งแต่วันพระบรม-
ราชสมภพเมื่อ ๘๖ ปีก่อน

หอวิชาราชานุสรณ์ที่กำลังก่อสร้างอยู่นี้ กรมศิลปากรเป็นผู้ออกแบบ เป็นอาคารทรงไทย ๓ ชั้นบวกด้วย
ชั้นภายในหลังคาอีก ๑ ชั้น รวมเป็น ๔ ชั้น ชั้นล่างส่วนหน้าเป็นบริเวณสำหรับบริการต่าง ๆ ชั้นที่สองส่วนหน้าเป็น
บริเวณห้องสมุด และห้องค้นคว้าชั้นล่างและชั้นที่สอง ส่วนหลังเป็นห้องประชุมอเนกประสงค์ ชั้นที่ ๓ ทั้งส่วนหน้า
และส่วนหลังเป็นบริเวณที่จะจัดพิพิธภัณฑ์พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และ
มุ่งหมายจะทำเป็นพิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้ง

การก่อสร้างหอวิชาราชานุสรณ์ รัฐบาลได้ให้เงินงบประมาณมา ๑๖ ล้านบาท แต่เนื่องจากราคาสินค้าและ
ค่าแรงงานสูงขึ้นเป็นอันมากในระยะ ๒ ปีที่ผ่านมา งบประมาณนั้นจึงหาเพียงพอไม่ คณะกรรมการต้องแต่งตั้ง
อนุกรรมการหาทุน เพื่อหาเงินสมทบทุนก่อสร้างให้เพียงพอ

แต่การก่อสร้างอาคารนั้น เมื่อเสร็จแล้ว ก็จะเป็นทรัพย์สินทางวัฒนธรรมหนึ่งเท่านั้น ใครมีเงินก็ทำได้ ถ้า
จะคิดดูก็จะเห็นได้ ทรัพย์สินทางปัญญาที่จะอยู่ภายในอาคารต่างหาก ที่มีความสำคัญยิ่ง คณะกรรมการฉลองฯ
จึงได้ตั้งอนุกรรมการรวบรวมและค้นคว้าเกี่ยวกับพระราชนิพนธ์ ฯลฯ ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้น
เพื่อการนั้น

บางท่านอาจสงสัยว่า พระราชนิพนธ์ก็มีอยู่แล้ว พอสร้างอาคารเสร็จ ก็นำมาจัดเข้าให้เรียบร้อยมิใช่เป็นเรื่อง
ยุ่งยากแต่อย่างใด ความจริงมิได้เป็นเช่นนั้นเลย และน่าประหลาดเป็นอย่างยิ่ง ที่พระราชนิพนธ์ต่าง ๆ กระจายอยู่
กระจายอยู่ ณ ที่ต่าง ๆ ทั้งในวงราชการและนอกวงราชการ ที่สูญหายไปแล้วก็คงจะมีเป็นอันมาก การกระจาย
สูญหายดังกล่าวนี้คงจะเป็นเพราะเหตุการณ์สำคัญ ๓ ครั้งคือ

๑. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตและเปลี่ยนรัชกาลใน พ.ศ. ๒๔๖๘
๒. เปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. ๒๔๗๕ และ
๓. สงครามโลกครั้งที่ ๒ มาถึงประเทศไทยใน พ.ศ. ๒๔๘๔

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ทรงทำบุญชื่อนามสกุลพระราชทานไว้อย่างเรียบร้อย แต่หาได้ทำ
บัญชีพระราชนิพนธ์ไว้ไม่ บางเรื่องทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเพื่อการฝึกฝนเท่านั้น เมื่อทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นแล้ว ก็กล่าว
ได้ว่าทิ้งไป แต่คณะอนุกรรมการรวบรวมและค้นคว้า เห็นว่าบางเรื่องเข้าขั้นดีเยี่ยมจริง จำต้องนำมารวมไว้และเผยแพร่
ให้ทราบทั่วกัน

งานของคณะอนุกรรมการรวบรวมและค้นคว้า น่าสนุกและบางทีก็ตื่นเต้น เช่นเมื่อพบพระราชนิพนธ์เก่า ๆ
แต่ใหม่เพราะไม่เคยมีใครพบเห็นมาก่อน งานนี้ต้องทำเป็นขั้น ๆ คือ

๑. ดำเนินการวิเคราะห์ว่ามีพระราชนิพนธ์อะไรบ้าง และแบ่งเป็นหมวดหมู่คือ

๑.๑ หมวด ข. โขน ละคร

๑.๒ หมวด ค. พระราชดำรัส พระบรมราชาโชวาท พระบรมราชานุญาตสนธิ์ เทศนา ปลุกใจเสือป่า ฯลฯ

๑.๓ หมวด น. นิทานและบทชวนหัว

๑.๔ หมวด ง. บทความที่ลงหนังสือพิมพ์

๑.๕ หมวด ร. ร้อยกรอง

๑.๖ หมวด ส. สารคดี

๑.๗ หมวด อ. อื่น ๆ เช่น พระราชบันทึก พระราชหัตถเลขา ฯลฯ

๒. เมื่อทราบว่า มีพระราชนิพนธ์อะไรแล้ว ก็พิมพ์ออกเผยแพร่และจัดหาพระราชนิพนธ์นั้นไว้เพื่อการศึกษา
กันทั่ว

๓. ขั้นตอนต่อไปคือ อธิบายพระราชนิพนธ์นั้น ตามความจำเป็น เพื่อความกระจ่างแจ้ง

๔. จัดเผยแพร่รายละเอียดของพระราชนิพนธ์ ซึ่งทำได้เป็นสองทางคือ

๔.๑ พิมพ์พระราชนิพนธ์นั้น ออกจำหน่าย และ

๔.๒ จัดนิทรรศการเกี่ยวกับพระราชนิพนธ์นั้น ๆ ให้ประชาชนชม

การจัดนิทรรศการนั้น คณะอนุกรรมการรวบรวมและค้นคว้าฯ ถือว่าสำคัญมาก เป็นการจัดสรรพระราชนิพนธ์
มาแสดง มุ่งหมายให้เกิดความเข้าใจเฉพาะเรื่อง ได้จัดแล้วดังนี้.-

นิทรรศการหมายเลข ๑ คือนิทรรศการวรรณกรรมทั่วไปของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จัดเมื่อ
พ.ศ. ๒๕๒๑ ที่หอพระสมุทวารวุฑู มีคำบรรยายนำชมเป็นภาษาไทย อังกฤษ ฝรั่งเศส และจีน บัดนี้ได้ส่งไปแสดง
ณ จังหวัดปักกิ่งได้ คือ นครศรีธรรมราช - สงขลา - ยะลา - ตรัง ขณะนี้อยู่ที่ภูเก็ต แล้วจะเคลื่อนย้ายไปจังหวัด
สุราษฎร์ธานีต่อไป

นิทรรศการหมายเลข ๒ คือนิทรรศการวรรณกรรมประเภท โขน - ละคร ของพระบาทสมเด็จพระ-
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จัดเมื่อต้นศกนี้ ที่หอพระสมุทวารวุฑู บัดนี้ยุติการแสดงผลแล้ว แต่ก็ได้ถ่ายภาพไว้แสดงเป็น
ภาพนิ่ง ฉายขึ้นจอให้ดูได้

นิทรรศการหมายเลข ๓ คือนิทรรศการวรรณกรรมประเภท นิทานและบทชวนหัวของพระบาทสมเด็จพระ-
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จัดที่หอสมุดแห่งชาติ ถนนสามเสน และเปิดแสดงตั้งแต่วันที่ ๒๕ นี้เป็นต้นไป มีการ
บรรยายทาง Video Tape และออกอากาศเป็นนิทรรศการทางอากาศจากสถานีโทรทัศน์ช่อง ๓ ด้วย

เราจัดฉลองเดือนพฤศจิกายน ด้วย นิทรรศการวรรณกรรม นิทานและบทชวนหัวของพระบาทสมเด็จพระ-
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะเดือนพฤศจิกายนเป็นเสมือนเดือนสำคัญของพระองค์ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

บทความเรื่อง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
บรรยายทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๓

นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อรุณยา เรียบเรียง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

สวัสดิ์ท่านผู้ฟังที่เคารพ

ถ้าใครได้เคยเข้าร่วมชมพิธีประจำของลูกเสือ หรือเรียกอีกอย่างว่าพิธีปฏิญาณตน ก็คงได้ยืนผู้กำกับลูกเสือ เริ่มสอบถามว่า “เจ้าเข้าใจหรือไม่ว่า คำมั่นสัญญาของเจ้าคืออะไร” ลูกเสือตอบ “ข้าเข้าใจว่า จะทำอะไรแล้ว ต้องทำเหมือนปากพูดทุกอย่าง” ผู้กำกับลูกเสือซักถามต่อไปว่า “ถ้าเช่นนั้นจะให้เชื่อได้หรือไม่ว่าข้อ ๑ เจ้าจะจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ข้อ ๒ เจ้าจะช่วยเหลือผู้อื่นทุกเมื่อ ข้อ ๓ เจ้าจะปฏิบัติตามกฎของลูกเสือ” ลูกเสือใหม่แสดงรหัส เพื่อให้ลูกเสืออื่นรู้และเข้าใจว่า “เราเป็นพวกเดียวกัน” โดยยกข้อศอกขวาขึ้นชิดลำตัว หันฝ่ามือข้างหน้าเสมอไหล่รวบนิ้วหัวแม่มือมาทับนิ้วก้อย อีก ๓ นิ้วที่เหลือเหยียดตรงติดกัน แล้วกล่าวตอบว่า “ด้วยเกียรติของข้า ข้าสัญญาว่า ข้อ ๑ ข้าจะจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ข้อ ๒ ข้าจะช่วยเหลือผู้อื่นทุกเมื่อ ข้อ ๓ ข้าจะปฏิบัติตามกฎของลูกเสือ” ผู้กำกับลูกเสือจึงกล่าวว่า “เจ้าจงรักษาคำมั่นสัญญาของเจ้าไว้ให้มั่นคงต่อไป บัดนี้เจ้าได้เข้าเป็นลูกเสือสามัญ และเป็นสมาชิกผู้หนึ่งของคณะพี่น้องลูกเสือแห่งโลกอันยิ่งใหญ่”

กิจการลูกเสือไทย นับว่าเป็นพระราชกรณียกิจสำคัญชิ้นหนึ่ง ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานไว้ให้แก่ประเทศไทย เพราะทรงพระราชดำริว่าถ้าประชาชนพลเมืองอยู่ในศีลธรรม มีร่างกายสมบูรณ์ ตั้งใจหาประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น ตลอดจนประเทศชาติแล้ว บ้านเมืองก็ย่อมจะเจริญรุ่งเรืองขึ้น ทรงพิจารณาเห็นว่า ในอารยประเทศได้อาศัยองค์การลูกเสือช่วยอบรมเยาวชนของชาติ เพื่อเตรียมตนให้เป็นพลเมืองดีต่อไป จึงโปรดให้ตั้งกองลูกเสือขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ กระทรวงธรรมการจึงได้กำหนดวิชาลูกเสือลงในหลักสูตรของโรงเรียนชาย มีวิชาภาคบังคับคือ การอบรมศีลธรรมจรรยา วินัย การปฐมพยาบาล การช่วยชีวิต ฝึกซ้อมกำลังและความอดทน การสืบทอดเรียนรู้เอาดีสัญญาต่าง ๆ ออกฝึกตามค่ายพักแรมเป็นคราว ๆ จนสามารถช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ ของบ้านเมืองได้กิจการลูกเสือได้เจริญขึ้นเป็นลำดับ จนเป็นองค์การในพระบรมราชูปถัมภ์ และเพื่อให้การลูกเสือเป็นระเบียบยิ่งขึ้น จึงโปรดให้ตราข้อบังคับลักษณะปกครองลูกเสือพ.ศ. ๒๔๖๑ มี “สภาการมการจัดการลูกเสือแห่งประเทศไทย” เป็นศูนย์กลางบังคับบัญชากิจการลูกเสือทั่วไป โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงดำรงตำแหน่งสภานายกตลอดมาจนถึงปัจจุบัน

ตลอดรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การศึกษาของชาติเจริญก้าวหน้าขึ้นมาก มีการวางรูปจัดระเบียบการศึกษาสำหรับประชาชนทั้งปวง ตั้งแต่ชั้นต่ำไปจนถึงชั้นสูง มีพระราชประสงค์ที่จะให้ประชาชนทั้งชายหญิง มีความรู้ตามควรแก่อัธยาของตน โดยเลือกเรียนให้ถูกกับนิสัยและความสามารถ ทรงสนับสนุนให้สนใจการเรียนด้านวิชาชีพต่าง ๆ และเน้นคุณค่าของการฝึกอบรมกุลบุตรกุลธิดาให้อยู่ในระเบียบวินัย มีศีลธรรมเป็นพลเมืองดี พร้อมทั้งจะทำประโยชน์ให้แก่สังคมและประเทศชาติเป็นส่วนรวม

พระราชกรณียกิจที่สำคัญยิ่งเกี่ยวกับการศึกษา ก็ทรงพระกรุณาโปรดให้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. ๒๔๖๔ กำหนดให้เก็บเงินศึกษาพลีมาใช้จ่ายในการจัดตั้งและดำเนินงานโรงเรียนประถมศึกษา โดยเก็บจากชายที่มีอายุระหว่าง ๑๘ ปี ถึง ๖๐ ปี ในอัตราตั้งแต่ ๑ บาทถึง ๓ บาทต่อปี แตกต่างกันตามฐานะของท้องถิ่น พระราชบัญญัติฉบับนี้บังคับให้เด็กทุกคนที่มีอายุตั้งแต่ ๗ ปีบริบูรณ์ เรียนหนังสืออยู่ในโรงเรียนจนอายุครบ ๑๔ ปีบริบูรณ์หรือจนกว่าจะสำเร็จจบประถมศึกษา ความจริงโรงเรียนประถมศึกษาได้มีกำเนิดในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอยู่แล้ว ดังเช่นมีประกาศจัดการเล่าเรียนในหัวเมือง อารยนาให้พระภิกษุสงฆ์สั่งสอนกุลบุตรให้ตั้งอยู่ในธรรมปฏิบัติและมีวิชาความรู้ โดยมีกระทรวงมหาดไทยจัดการอนุเคราะห์เช่นการพิมพ์แบบเรียนต่าง ๆ แต่หลังจากเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่สองเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ แล้ว ทรงเห็นชอบกับพระดำริของเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยและความเห็นของเสนาบดีกระทรวงธรรมการขณะนั้น ที่ให้เก็บเงินค่าเล่าเรียนในชั้นประถมศึกษาเป็นการผ่อนภาระของรัฐ เพื่อกรมศึกษาธิการจะได้บำรุงประมาณแผ่นดิน มาขยายการศึกษาในระดับสูงให้ดีขึ้น

การเก็บเงินค่าเล่าเรียนชั้นประถมศึกษา ค่อมมาได้กลายเป็นปัญหาโต้แย้งกัน มีผู้ไม่เห็นด้วยเป็นจำนวนมาก เพราะถือว่าการศึกษาเป็นหน้าที่ของรัฐต้องดำเนินการ และจำนวนนักเรียนแทนที่จะเพิ่มก็กลับลดน้อยลง ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงตัดสินพระทัยให้การประถมศึกษาเป็นการศึกษาภาคบังคับ โดยผู้เรียนไม่ต้องเสียเงิน แต่เรียกเก็บจากประชาชนชายทุกคนเป็นรายปี ทำให้โรงเรียนประถมศึกษาแพร่หลายไปเกือบทั่วพระราชอาณาจักร และมีจำนวนนักเรียนทวีมากขึ้น ดังเห็นได้จากสถิติจำนวนตำบลที่ประกาศบังคับใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในปีแรกคือ พ.ศ. ๒๔๖๔ มี ๒,๓๑๑ ตำบลจากตำบลทั้งสิ้น ๕,๐๕๐ ตำบล คิดเป็นร้อยละ ๔๕.๗๖ ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๖๕ มี ๓,๙๑๗ ตำบลในจำนวนตำบลทั้งราชอาณาจักร ๔,๕๙๒ ตำบล คิดเป็นร้อยละ ๗๖.๗๖

พระราชกรณียกิจพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในด้านอุดมศึกษาคือทรงสถาปนาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยขึ้นเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของประเทศไทยเมื่อพ.ศ. ๒๔๕๕ ทั้งนี้เป็นการสืบทอดพระราชเจตนารมณ์แห่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงตั้งโรงเรียนมหาดเล็กขึ้น เมื่อพ.ศ. ๒๔๒๕ เพื่อเป็นโรงเรียนชั้นสูง ฝึกหัดคนเข้ารับราชการฝ่ายพลเรือน แต่ในทางปฏิบัตินักเรียนสมัครเลือกเรียนแต่วิชาการปกครองเพื่อไปรับราชการในกระทรวงมหาดไทย ไม่ทั่วถึงไปยังกระทรวงอื่น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนมหาดเล็กขึ้นเป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๕ โดยโปรดให้ขยายโรงเรียนให้กว้างขวาง มีแผนกวิชาต่าง ๆ เพิ่มขึ้น เช่นกฎหมาย การต่างประเทศ การเกษตร และการช่างเป็นต้น โดยทรงใช้เงินทุนประมาณ ๘๐๐,๐๐๐ บาทเศษอันเหลือจากการที่ประชาชนเรียไรกันสร้างพระบรมรูปทรงม้า เป็นอนุสาวรีย์ถวายสมเด็จพระปิยมหาราช มาสร้างอาคารโรงเรียนใหม่ที่ตำบลปทุมวัน โดยเสด็จพระราชดำเนินวางศิลาฤกษ์ตึกบัญชาการ ซึ่งได้แก่ตึกคณะอักษรศาสตร์ในปัจจุบัน เมื่อวันที่ ๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๕ ครั้นต่อมาเมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ จึงได้มีพระบรมราชโองการสถาปนา โรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ขึ้นเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสืบไป

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจสำคัญยิ่งแก่ประเทศชาติอีกเรื่องคือ การกอบกู้เอกราชทางศาลและทางเศรษฐกิจ จากประเทศตะวันตกหลายประเทศ ที่มาของการเสียเปรียบชาติอื่นได้เกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งประเทศมหาอำนาจสมัยนั้น ใช้ลัทธิล่าอาณานิคมในทวีปอาฟริกาและทวีปเอเชียและใช้บังคับให้ประเทศที่ยังด้อยความเจริญติดต่อกับตน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงยอมผ่อนปรนติดต่อกับประเทศตะวันตก โดยทำสนธิสัญญาทางไมตรีและพาณิชย์ระหว่างไทยกับอังกฤษ พ.ศ. ๒๓๘๘ หรือที่เรียกกันว่า “สนธิสัญญาเบาริง” ซึ่งทำให้ไทยเสียเปรียบอยู่ ๓ ประการ คือ

๑. ไทยต้องยอมรับอำนาจศาลสูงสุดและการให้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตแก่คนในบังคับอังกฤษ ซึ่งหมายถึงสิทธิพิเศษที่คนในบังคับอังกฤษ ไม่ต้องปฏิบัติตามกฎหมายของบ้านเมืองไทยที่คนไปพำนักอยู่ แต่ปฏิบัติตามกฎหมายอังกฤษและขึ้นต่อศาลสูงสุดอังกฤษ ทั้งนี้เพราะอ้างว่ากฎหมายของไทยยังล้าสมัย

๒. ในการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศ ไทยต้องยกเลิกระบบผูกขาดโดยสิ้นเชิงและเก็บภาษีสินค้านำเข้าได้เพียงร้อยละ ๓ เก็บภาษีขาออกได้ตามพิกัดแบบท้ายสนธิสัญญา

๓. ไม่มีกำหนดค่าอาชญากรรมบังคับใช้ของสนธิสัญญา การแก้ไขจะต้องได้รับความยินยอมจากคู่สัญญาทั้ง ๒ ฝ่าย ซึ่งเป็นเรื่องที่ทำได้ยาก

ต่อมาประเทศไทยได้ทำสนธิสัญญานานองเดียวกันนี้กับประเทศสหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส ปอร์ตุเกส เนเธอร์แลนด์ ปรัสเซีย และประเทศในกลุ่มสะแกนดิเนเวีย แต่อย่างไรก็ตามการทำสนธิสัญญากับต่างประเทศข้างต้นก็มีผลดีแก่ประเทศไทยเหมือนกัน คือทำให้เราสามารถรักษาเอกราชของประเทศอยู่ได้ การเลิกระบบผูกขาดขายสินค้าเป็นการค้าเสรีทำให้เศรษฐกิจของประเทศเจริญรุ่งเรืองโดยรวดเร็ว และทำให้มีการติดต่อกับต่างประเทศรับอิทธิพลอารยธรรมตะวันตกมาปรับปรุงกิจการต่าง ๆ ของบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้าหลายด้านหลายประการ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตัดสินพระทัยประกาศสงครามเป็นฝ่ายข้างสัมพันธมิตร ในมหาสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ทำให้เกิดผลดีแก่ประเทศหลายด้านคือไทยได้รับการยกย่อง ให้มีฐานะและสิทธิเท่าเทียม กับประเทศสัมพันธมิตรทั้งหลาย ได้เข้าร่วมในการประชุมสันติภาพที่ประเทศฝรั่งเศส เข้าเป็นสมาชิกขององค์การ สันนิบาตชาติ เยอรมัน และออสเตรีย - ฮังการี ต้องยอมยกเลิกสนธิสัญญาที่ผูกมัดไทยในเรื่องอำนาจศาลและภาษี สุลกากร และที่สำคัญคือเป็นโอกาสให้เรียกร้องขอแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมนี้ กับประเทศอื่นในเวลาต่อมา

ประเทศแรกที่ยอมแก้ไขสนธิสัญญากับไทยคือสหรัฐอเมริกา ยอมยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขต แต่กงสุล อเมริกันยังมีอำนาจอนคิตีไปว่าความเองได้ ยกเว้นคดีที่การพิจารณาถึงชั้นศาลฎีกาแล้ว ทั้งนี้จนกว่าประเทศไทยจะ ประกาศใช้ประมวลกฎหมายแบบตะวันตกแล้ว ๕ ปี อำนาจศาลกงสุลจึงจะหมดไปทั้งสิ้น ส่วนการกำหนดให้เก็บภาษี ร้อยชักสามเป็นอันยกเลิกได้ ต่อจากนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงใช้ความพยายามเจรจากับ ประเทศอื่น ๆ ต่อไปสำเร็จ คือประเทศญี่ปุ่น และประเทศในยุโรป เช่นอังกฤษ ฝรั่งเศสอีก ๑๐ ประเทศ ต่อมาเมื่อ ประเทศไทยได้ประกาศใช้ประมวลกฎหมายต่าง ๆ ครบถ้วนแล้วก็ได้ทำสนธิสัญญาได้อีกรูปภาพในด้านอำนาจศาลและการภาษีอากรกลับคืนมาโดยสมบูรณ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๑

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสดยราชสมบัติตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๓ จนถึง พ.ศ. ๒๔๖๘ รวมเป็น เวลา ๑๕ ปี และเสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ พระชนมายุได้ ๔๕ พรรษา เมื่อวันคล้าย วันสวรรคตเวียนมาบรรจบครบรอบอีกขวบปีหนึ่งประชาชนชาวไทยก็ยังย่น้อมรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณที่มีต่อ ประเทศอย่างไม่เสื่อมคลาย

บทความเรื่อง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับงานด้านเกษตรกรรม

บรรยายทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๒

นางกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจและนายทรงวิทย์ แก้วศรี เรียบเรียง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับงานด้านเกษตรกรรม

สวัสดิ์ท่านผู้ฟังที่เคารพ

นับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๕ เป็นต้นมา ทรงมีพระราชปณิธาน ที่จะครองแผ่นดินโดยธรรม และบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่อาณาประชาราษฎรให้ทั่วถึง ทรงตระหนักดีว่าการเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักของคนไทยส่วนใหญ่ และเกษตรกรรมยังมีความสำคัญทางจิตใจ เดือดร้อน จึงสานพระราชหฤทัยในเรื่องการเกษตรทุกสาขาเป็นพิเศษ เพื่อจะทรงหาทางยกฐานะเกษตรกรให้อยู่ดีกินดี มีหลักฐานและอาชีพที่มั่นคง มีวิธีการใหม่ ๆ เพื่อนำความสำเร็จอันดียิ่งมาสู่อาชีพเกษตรกร

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชอุทิศสาขาวิชา ศึกษา ค้นคว้าริเริ่มโครงการต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ในด้านการเกษตรของประเทศสนานับประการ นับเป็นพระมหากษัตริย์คุณแก่เกษตรกรเป็นล้นพ้น ได้ทรงพระกรุณาสนพระราชหฤทัยทดลองปลูกข้าว ปลูกพืชไร่ ไม้ยืนต้น เลี้ยงปลา และเลี้ยงสัตว์ไว้ในสวนจิตรลดาเป็นโครงการทดลอง ทรงสนับสนุนการรวมตัวกันเป็นกลุ่มของเกษตรกร เพื่อให้สามารถจัดระบบการกำจัดผลผลิตทางเกษตรได้เอง และมีอำนาจในการต่อรองราคาจากพ่อค้าอย่างยุติธรรม ไม่ต้องผ่านคนกลาง จนมีผู้สวดศิวายพระนามแด่พระองค์ว่าทรงเป็น “กษัตริย์เกษตร” และ “กษัตริย์นักพัฒนา”

พระราชกรณียกิจในด้านเกษตรกรรมนั้นเมื่ออยู่นานับการ ซึ่งไม่อาจนำเสนอได้หมดสิ้นในระยะเวลาจำกัด จึงจะขอล่าถึงเพียงบางโครงการ เป็นต้นว่า

การจัดโครงการนาสาธิต

เริ่มขึ้นเนื่องจากการที่ทรงพระกรุณาให้พื้นที่พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญขึ้นใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ เมื่อเสร็จพระราชพิธีแล้ว ได้ทรงนำพันธุ์ข้าวชื่อ “นางมล” ซึ่งกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้น้อมเกล้าฯ ถวาย หม่อมหลวงถวิล ฤกษ์งาม ปลูกในบริเวณสวนจิตรลดา เพื่อเก็บเกี่ยวเมล็ดพันธุ์ไว้พระราชทานแก่ประชาชนในพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญในปีต่อไป และส่งไปแจกจ่ายแก่ราษฎรทั่วประเทศ และต่อมาได้มีการจัดทำแปลงนาสาธิตในบริเวณสวนจิตรลดาโดยสม่ำเสมอ มีการทดลองใช้ปุ๋ยชนิดต่าง ๆ เพื่อบำรุงดินและบำรุงความเจริญเติบโตของต้นข้าว ตลอดจนการสาธิตการปลูกข้าวไร่ในเนื้อดินที่นำมาจากจังหวัดต่าง ๆ ทั้ง ๔ ภาค เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนข้าวบริโภค โดยให้ราษฎรจัดใช้ที่ดินทุกส่วนให้เป็นประโยชน์คุ้มค่า พระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎรในภูมิภาค โปรดเกล้าฯ พระราชทานพันธุ์ข้าวไร่เพื่อทดลองปลูกด้วย โดยเฉพาะที่สหกรณ์การเกษตรของนิคมสร้างตนเอง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์นั้น ปรากฏผลเป็นที่น่าพอใจ ซึ่งการนี้ได้เริ่มมาแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๓

โครงการพัฒนาที่ดินฯ ตามพระราชประสงค์ “หุบกะพง”

อีกโครงการหนึ่งที่ทรงพระราชดำริริเริ่ม และได้ผลิตแก่ราษฎรชาวเกษตร คือ “หุบกะพง” หรือ “หุบดาพง” ซึ่งอยู่ในอำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดเพชรบุรี มีเนื้อที่ประมาณ ๑๐,๐๐๐ ไร่ มีสภาพแห้งแล้งเพราะขาดแหล่งน้ำ ที่ดินถูกทอดทิ้งให้เป็นที่รกร้างว่างเปล่า ราษฎรส่วนใหญ่ประสบความลำบากในการครองชีพ เมื่อความทราบทูลละอองธุลีพระบาทในระหว่างเสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานประทับแรม ณ พระราชวังไกลกังวลหัวหิน จึงเสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ไปทรงเยี่ยมเยียนราษฎร ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ในด้านสิ่งบริโภคนานา และด้านปัจจัยในการผลิต ทั้งได้พระราชทานพระราชดำริให้เจ้าหน้าที่กระทรวงมหาดไทย จัดการพัฒนาที่ดินที่ยังรกร้างว่างเปล่าให้ราษฎรเข้าทำกินช่วยเหลือตัวเองและช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน รัฐบาลได้สนองพระราชดำรินี้ โดยการจัดตั้งโครงการไทย - อิสราเอล เพื่อพัฒนาชนบทขึ้น ในปี พ.ศ. ๒๕๐๗ มีการส่งเสริมอาชีพอื่น ๆ ให้แก่สมาชิก เช่น ศิลปหัตถกรรม เพื่อให้มีรายได้พิเศษ การดำเนินงานโครงการนี้ประสบความสำเร็จก้าวหน้ามาโดยลำดับจนถึงปัจจุบันมีการดำเนินงานในรูป

สหกรณ์การเกษตรหุบกะพง จำกัด และสมาชิกสามารถยกระดับความเป็นอยู่ของตนดีขึ้นมาก

โครงการเกษตรตามพระราชประสงค์อีกโครงการหนึ่งที่ควรกล่าวถึง คือ

โครงการพัฒนากลุ่มชาวไร่ “ดอนขุนห้วย”

ดอนขุนห้วย อยู่ในตำบลเขาใหญ่ อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี มีเนื้อที่รวม ๒,๕๘๐ ไร่ มีสภาพเป็นที่ราบ โครงการนี้เริ่มขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๑ มีวัตถุประสงค์ส่งเสริมให้ราษฎรมีที่ทำกิน ส่งเสริมให้เกษตรกรประกอบอาชีพถูกต้องตามหลักวิชา ตลอดจนให้มีการรวมกลุ่มเพื่อจัดตั้งสหกรณ์ฯ และเน้นในเรื่องใช้ที่ดินรกร้างว่างเปล่าให้เป็นประโยชน์อย่างคุ้มค่า มีการปลูกพืชไร่ ได้แก่ สับปะรด ละหุ่ง มันสำปะหลัง อ้อย ถั่วเขียว ข้าวโพด ถั่วหลวง มันแกว แดงโม ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมการปลูกไม้ผล เช่น มะม่วงแก้ว หน่อไม้ฝรั่ง ละมุด มะพร้าว ขนุน ส้ม สาเก ชมพู ลำไย มะยม ลิ้นจี่ ฯลฯ มีการส่งเสริมการปลูกพืชผัก ได้แก่ ผักกาด ถั่วเหลือง ถั่วเขียว งาดำ ข้าวไร่ ฯลฯ ได้เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมเยียนเกษตรกรที่ดอนขุนห้วยหลายครั้ง และได้พระราชทานเงินทุนหมุนเวียน มะพร้าว มะม่วง และปุ๋ยเพื่อให้กลุ่มจำหน่ายแก่สมาชิก ตลอดจนพระราชทานกระแสพระราชดำริในเรื่องอันเป็นประโยชน์แก่เจ้าหน้าที่ ในอันที่จะพัฒนาตัวบุคคลและส่วนรวมให้เจริญยิ่งขึ้นสืบไป

พระมหากษัตริย์คุณมิได้ปกแผ่แก่ราษฎรในที่ราบลุ่มเท่านั้น หากแต่ยังแผ่ไพศาลไปถึงราษฎรชาวเขาในที่ราบสูงด้วย ได้แก่

โครงการหลวงพัฒนาชาวเขา

ซึ่งทรงมีพระราชดำริให้จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๑๒ เพื่อฝึกสอนให้ชาวเขาเลิกตัดไม้ทำลายป่า มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง เลิกปลูกฝิ่น หันมาปลูกพืชไร่แทน ขณะเดียวกันก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการส่งเสริมในด้านศึกษา อนามัย และการวางแผนครอบครัวให้แก่ราษฎรชาวเขาดังกล่าว

โครงการนี้ได้เริ่มจัดตั้งสถานีทดลองวิจัย ตลอดจนจัดการฝึกอบรมวิชาการเกษตรที่สูง ศึกษาภาวะด้านการขนส่งและการตลาด สาธิตการปลูกพืชต่าง ๆ อาทิ ถั่วแดง ถั่วเขียว ข้าวไร่ ฯลฯ พันธุ์ไม้ผล เช่น ท้อพันธุ์ต่าง ๆ รวมทั้งทดลองผสมพันธุ์สัตว์เลี้ยงที่เหมาะสมจะเผยแพร่ให้แก่ราษฎรชาวเขา ได้แก่ แกะ โค และสุกร โดยได้คัดเลือกหมู่บ้านในสภาพภูมิประเทศแตกต่างกันของจังหวัดเชียงใหม่ เป็นสถานีทดลอง มีนักเกษตรฝ่ายไทยและผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศช่วยเหลือในการดำเนินงานทั้งในด้านวิจัย เก็บข้อมูล ทำรายงาน ตลอดจนให้คำแนะนำแก่ชาวเขาในหมู่บ้านดังกล่าว

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จไปทรงเยี่ยมเยียน ติดตามผลของโครงการแม้ในถิ่นทุรกันดารที่ต้องเสด็จพระราชดำเนินไปตามทางเท้าบนภูเขาเป็นระยะทางไกล ก็มีได้ทรงย่อท้อ

สืบเนื่องจากโครงการหลวงพัฒนาชาวเขา ได้มีโครงการเกิดขึ้นอีกหลายโครงการ ได้แก่ โครงการทดลองปลูกผลไม้เมืองหนาว เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๘ โดยทางมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้รับความช่วยเหลือจากองค์การสหประชาชาติและสหรัฐอเมริกา ทำการทดลองที่สถานีทดลองสวนสองแสน สถานีทดลองดอยบวกห้า ศูนย์ฝึกและอบรมชาวเขาช่างเคียน อำเภอเมือง และสถานีเกษตรหลวงดอยอ่างขาง อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ อีกโครงการหนึ่งคือ โครงการปลูกป่าทดแทน ซึ่งเริ่มโครงการมาแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๕ เป็นโครงการสำคัญและเร่งด่วนของกรมป่าไม้ซึ่งริเริ่มมาแล้วแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๘ ทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้ชาวเขาตัดไม้ทำลายป่า และอพยพย้ายหลักแหล่งเร่ร่อนเรื่อยไป การทดลองมุ่งพันธุ์ไม้ที่เหมาะสมแก่ที่ดินและโตเร็ว เช่น ท้อค่อมเต๋อ จามจุรี สามเสนใบ ประดู่ และพันธุ์ไม้บางชนิดจากต่างประเทศ เช่น ต้นวอลนัท พื้นที่ที่ทำการทดลองอยู่ในเขตอำเภอแม่แตง สันป่าตอง ฮอด แม่แจ่ม เชียงดาว และฝาง ในจังหวัดเชียงใหม่ มีบริเวณทั้งสิ้นกว่า ๑๕,๐๐๐ ไร่

อีกโครงการหนึ่ง คือ โครงการส่งเสริมการปลูกสตอเบอร์รี่ ซึ่งก็ได้เริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๕ ซึ่งได้รับผลดีมาก และทำให้เกิดโครงการต่อเนื่องคือ โครงการโรงงานหลวงอาหารสำเร็จรูปขึ้นด้วย

โครงการสำคัญอีกโครงการหนึ่งที่เกิดขึ้นโดยพระมหากษัตริย์คุณ ได้แก่

โครงการปฏิรูปที่ดินในที่นาของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระองศ์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่า โครงการพัฒนาที่ดินที่ได้ทรงริเริ่มมาแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๗ ได้ผลเป็นที่พอพระราชหฤทัย จึงมีพระราชประสงค์ที่จะขยายงานช่วยเหลือเกษตรกรต่อไป ดังนั้น ในปี พ.ศ. ๒๕๑๗ จึงได้ทรงมีพระบรมราชโองการให้สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระองศ์ ดำเนินการปฏิรูปที่ดินในที่นาของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระองศ์ เพื่อช่วยให้เกษตรกรที่ยากจน มีที่อยู่อาศัยและที่ทำมาหากิน

แล้วได้พระราชทานพระบรมราโชบายนี้แก่รัฐบาล และในปี พ.ศ. ๒๕๑๘ ได้พระราชทานที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระองศ์ในท้องที่จังหวัดนครนายก พระนครศรีอยุธยา ฉะเชิงเทรา นครปฐม เพชรบุรี สุพรรณบุรี ปทุมธานี และสระบุรี ๕๑,๘๖๗ ไร่ ๕๕ ตารางวา เพื่อให้ในการปฏิรูปที่ดินเป็นการประเดิมเริ่มแรก เพื่อเป็นตัวอย่างแก่เจ้าของที่ดินรายอื่น ๆ ทั้งยังได้พระราชทานเงิน ๑๐,๐๐๐ บาท ทดรองให้กรมส่งเสริมสหกรณ์เร่งรีบดำเนินการสำรวจ และหาข้อมูลเสนอคณะกรรมการที่ปรึกษาพิจารณาต่อไป

ที่กล่าวมาแล้วนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของโครงการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงริเริ่ม ยังมีโครงการเพื่อการเกษตรที่ควรกล่าวถึงอีกมาก ซึ่งไม่สามารถกล่าวถึงรายละเอียดได้ เช่น โครงการพัฒนาที่ดิน “หนองพลับ” อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ตำบลห้วยทรายเหนือ อำเภอชะอำ และตำบลถลางหลวง อำเภอท่ายาง จังหวัดเพชรบุรี มีจำนวนเนื้อที่ติดต่อกันกว่า ๕๐,๐๐๐ ไร่ โครงการประมงพระราชทาน ซึ่งเริ่มมาแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๕ โครงการโรงโคนมสวนจิตรลดา ในบริเวณสวนจิตรลดา ซึ่งเริ่มมาแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๕ โครงการฟาร์มส่วนพระองค์หาดทรายใหญ่ที่บ้านเขาเต่า อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งเริ่มมาแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๘ โครงการโรงนมผงสวนดุสิต ในบริเวณพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ซึ่งเริ่มมาแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๒, โครงการฝ่นหลวงพิเศษ ซึ่งเริ่มมาแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๕, โครงการโรงสีข้าวตัวอย่างสวนจิตรลดา ซึ่งเริ่มแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๔, โครงการศูนย์รวมนมสวนจิตรลดา ซึ่งเริ่มมาแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๖, โครงการจัดพัฒนาที่ดินฯ ตามพระราชประสงค์ “ทุ่งลุยลาย” ในท้องที่อำเภอคอนสารและอำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งเริ่มมาแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๕, โครงการระบายน้ำพญาเจาะ ในอำเภอบาเจาะและอำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาส ซึ่งเริ่มมาแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๗, โครงการชลประทานนุโมะ ในเขตอำเภอสุโขทัย และอำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส ซึ่งเริ่มมาแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๗ เป็นต้น

พระมหากษัตริย์คุณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ปกแผ่ไปทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ มิได้เลือกเชื้อชาติ ศาสนา ทรงมีพระราชปณิธานแรงกล้าที่จะยกระดับฐานะเกษตรกรให้สูงขึ้น เพื่อความสงบสุขและเพื่อเศรษฐกิจความมั่นคงของประเทศชาติ พระราชกรณียกิจทั้งปวงได้แพร่หลายเป็นที่กล่าวขวัญถึงทั่วไปทั้งในหมู่ชาวไทยและชาวโลก

เนื่องในโอกาสจิดมหามงคลสมัยวันเฉลิมพระชนมพรรษาเวียนมาอีกวาระหนึ่งในวันที่ ๕ ธันวาคม นี้ จึงขอเชิญชวนเกษตรกรและพสกนิกรไทยทั้งมวลพร้อมใจกันน้อมเกล้าฯ ถวายพระพรชัยมงคลให้ทรงพระเจริญยิ่งยืนนาน ทรงเป็นมิ่งขวัญคุ้มเกล้าเหล่าราษฎรไทยชั่วกาลนานเทอญ

บทความเรื่อง

อาศิรพจน์พระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช
บรรยายทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๓
ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิ์กุล ณ อยุธยา เรียบเรียง

อาศิรพจน์เฉลิมพระเกียรติ

เมื่อวันที่ ๑๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๓ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระมหากรุณาธิคุณเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า ตามคำกราบบังคมทูลพระกรุณาอัญเชิญของสถาบันแห่งนั้น พระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่บัณฑิตใหม่ในวันนั้น มีถ้อยคำที่สมควรที่ผู้ได้รับพระมหากรุณาและผู้มีเกียรติที่ได้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท จะรับใส่เกล้าฯ พิจารณาสาระสำคัญที่ปรากฏอยู่ในพระราชกระแสรับสั่ง และจะเกิดประโยชน์เป็นอนุเคราะห์แก่ตน ขออัญเชิญมาตอนหนึ่งดังนี้

“.....บัณฑิตทั้งหลายแต่ละคน เชื่อว่าต่างมีความมุ่งหวังและความกระตือรือร้นที่จะพัฒนาบ้านเมืองของเราให้มีความเจริญสมบูรณ์ขึ้นทันตาเห็น ด้วยการนำเอาหลักวิชาและเทคโนโลยีอันทันสมัยมาใช้ในการงานต่าง ๆ มากที่สุด และคงจะเตรียมตัวพร้อมแล้วที่จะเข้าช่วยร่วมมือกันทำงานให้แก่ชาติ การใช้เทคโนโลยีอันทันสมัยต่าง ๆ นั้น ว่าโดยหลักการ ควรจะให้ผลมากในเรื่องประสิทธิภาพ การประหยัด และการทุ่มแรง แต่อย่างไรก็ตาม ก็คงยังจะต้องคำนึงถึงสิ่งอื่นอันเป็นพื้นฐาน และส่วนประกอบของงานที่จะทำด้วย อย่างในประเทศของเราประชาชนทำมาหาเลี้ยงตัวด้วยการกสิกรรม และการลงแรงทำงานเป็นพื้น การใช้เทคโนโลยีอย่างใหญ่โตเต็มรูปหรือเต็มขนาดในงานอาชีพหลักของประเทศย่อมจะมีปัญหา เช่นอาจทำให้ต้องลงทุนมากมายสิ้นเปลืองเกินกว่าเหตุ หรืออาจก่อให้เกิดการว่างงานอย่างรุนแรงขึ้นเป็นต้น ผลที่เกิดก็จะพลาดเป้าหมายไปห่างไกล และกลับกลายเป็นผลเสีย ดังนั้นจึงต้องมีความระมัดระวังมากในการใช้เทคโนโลยีปฏิบัติงาน คือควรพยายามใช้ให้พอเหมาะพอดีแก่สภาวะของบ้านเมือง และการทำมาหากินของราษฎร เพื่อให้เกิดประสิทธิผลด้วย เกิดการประหยัดอย่างแท้จริงด้วย จึงขอให้บัณฑิตพยายามใช้วิชาการและเทคโนโลยีด้วยความฉลาดรอบคอบ ทุกแง่ทุกประเด็น ประเทศชาติของเราจะได้มีความผาสุกสมบูรณ์สมใจนึก.....”

พระบรมราโชวาทที่อัญเชิญมาส่วนหนึ่งนี้ แสดงให้คนไทยทั้งหลายได้ประจักษ์ชัดและตระหนักแนบในพระปรีชาสามารถที่เฉียบแหลม พระสติปัญญาสุขุมคัมภีรภาพ พระบรมราชวินิจฉัยอันรอบคอบ และอุดมด้วยเหตุผลข้อเท็จจริงเป็นพระราชกระแสรับสั่งจากประสบการณ์ที่ทรงพบเห็นมากมายด้วยพระองค์เอง เมื่อเสด็จพระราชดำเนินปฏิบัติพระราชภารกิจอยู่เบื้องนี้ เพื่อความอยู่ดีมีสุขของประชาชนได้ร่วมพระบรมโพธิสมภารทรงเงินจบในภูมิสถานของแผ่นดินไทยทุกภาคพื้น และมีพระราชวินิจฉัยอันหยั่งรู้ธรรมชาติและจิตใจของพสกนิกรทุกประเภททุกอาชีพ พระบรมราโชวาทแสดงว่าทรงหยั่งรู้จิตใจของบัณฑิตใหม่ ซึ่งสำเร็จวิชาการอันทันสมัยมาใหม่ ๆ ย่อมกระตือรือร้นอย่างยิ่งที่จะได้ใช้วิชาความรู้ความสามารถของตนไปประกอบอาชีพ และทำประโยชน์พัฒนาบ้านเมืองด้วยปรารถนาดีอย่างใจจริง เหมือนหนุ่มสาวทั้งหลายที่เพิ่งสำเร็จการศึกษาชั้นสูงฝันใฝ่ไว้ในใจแต่ในด้านการปฏิบัติงานนั้น หากเขาเหล่านั้นหลงทู่เมตสติปัญญาและความรู้ความคิดอย่างเต็มกำลังในการประกอบงานใดก็ตาม โดยมีทัศนศึกษาพิจารณาสภาพของงาน ของบ้านเมือง ของจิตใจเพื่อนร่วมงานและร่วมชาติให้ต้องเสียก่อนที่จะกำหนดแผนงานและวิธีดำเนินงานให้เหมาะสมตามสภาพที่เป็นจริง เมื่อปฏิบัติลงไป เกิดอุปสรรคแก่งานของตนก็จะเกิดความโทมนัสที่อดอวยหมัดกำลังใจ อาจพาลให้น้อยเนื้อต่ำใจว่าเมืองไทยและคนไทยนี้ยังด้อยทรัพย์สินปัญญาล้ำหลัง ขาดคนสนับสนุนและเข้าใจความปรารถนาดีของตน ก็จะกลายเป็นการเริ่มชีวิตการทำงานให้อับเฉาเสียแต่แรก

พระบรมราชวินิจฉัยและพระราชวินิจฉัยในการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจต่าง ๆ เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนก็ดี ในพื้นเพอุปนิสัยของบุคคลก็ดี ทรงมีอย่างสุขุมลึกซึ้งเห็นได้ชัดแจ้ง ในบางกรณีเมื่อทรงประกอบพระราชภารกิจใดหรือทรงแก้ปัญหาใด ๆ เกี่ยวกับชาติและประชาชน ให้ได้สงบสุขมีอาชีพมั่นคง หรือบรรเทาทุกข์ภัยให้เบาบางลง พระองค์จะทรงทดลองปฏิบัติเป็นขั้นตอนในวงแคบ ๆ ส่วนพระองค์ก่อน ทรงใช้พระกำลังปัญญาความรู้ในวิชาการด้านต่าง ๆ ที่ทรงรอบรู้ โดยเฉพาะทางเทคโนโลยีก็ทรงปรับปรุงให้ง่ายให้เหมาะสมกับสภาพ

บ้านเมืองและสภาวะของผู้คน โดยทรงศึกษาไว้อย่างละเอียดเสียก่อน ทรงอาศัยประสบการณ์ ทรงหารือเจ้าหน้าที่ผู้เชี่ยวชาญ แม้พระราชทรัพย์ก็เป็นส่วนพระองค์ที่ทรงใช้ทดลองงานนั้น ๆ เมื่อบังเกิดผลเป็นที่พอพระราชหฤทัยแล้ว จึงทรงขยายกิจการออกพระราชทานแก่ประชาชนให้เขานำไปปฏิบัติได้ผล โดยทรงพระมหากรุณาติดตามอย่างใกล้ชิด ในขณะที่เดียวกันก็ทรงแนะนำและดับทุกข์ร้อนของเขา หากเขายังขาดเครื่องมือทำกิน ก็ทรงพระเมตตาพระราชทาน หรือไม่กี่ทรงแนะนำให้เขาสร้างจากวัสดุพื้นเมืองในกรณีที่ทดแทนกันได้

รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ฟังพระปณิญาบารมีเป็นอนกประการ ในเรื่องเกี่ยวกับประโยชน์สุขในการอาชีพของราษฎร ตลอดจนในการบรรเทาทุกข์ของประชาชนผู้ต้องภัยพิบัติจนอาชีพกระทบกระเทือนเสียหาย จึงได้ทุ่มเทเกล้าฯ ถวายกำลังทรัพย์กำลังคนโดยเสด็จ จนได้กำหนดลงไว้เป็นงบประมาณแผ่นดินประจำปีมาแล้วหลายกรณีทั้งนี้พระเดชพระคุณล้นเกล้าหาที่สุดมิได้แก่ประชาชนทั่วหน้า

อนึ่งจากพระบรมราโชวาทในวันนั้น ผู้ที่ได้ยินได้ฟังยังได้ประจักษ์แท้แก่ใจ ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระธรรมมิกราชเลิศล้ำ ทรงมีพระราชหฤทัยผูกพันอยู่กับชาติและพสกนิกรของพระองค์อย่างแนบแน่น ชาติและประชาชนสำคัญเหนือสิ่งอื่นใดสำหรับพระองค์ แทรกซึมอยู่ในพระราชหฤทัยทุกสถาน ทุกกาลเวลา อย่างที่กล่าวเป็นคำสามัญว่า “ทุกลมหายใจเข้าออก” ทรงเข้าพระราชหฤทัยดียิ่ง ว่าสภาพของเมืองไทยยังอยู่ในระยะพัฒนา จึงทรงห่วงใยประชาชนอยู่สองประเภท คือกรรมกรและกสิกรของประเทศ ซึ่งเป็นผู้ใช้แรงงานหยาดเหงื่อประกอบอาชีพเลี้ยงตน ทั้งยังต้องเลี้ยงคนทั้งประเทศให้มีชีวิตเป็นสุขอีกด้วย ผลผลิตของกสิกรเป็นเครื่องนำทรัพย์สินเข้าสู่ท้องพระคลังของชาติปีหนึ่ง ๆ มิใช่น้อย กสิกรรมจึงเป็นหัวใจของชาติประเทศเรา แต่กรรมกรก็ดี กสิกรก็ดี มีสภาพชีวิตเป็นอย่างไร อาจกล่าวได้ว่าองค์พระประมุขเท่านั้นที่จะทรงรู้ซึ่งถึงสภาพของบุคคลสองประเภทนี้ โดยเฉพาะกสิกรไทยนั้น ส่วนใหญ่ยังขาดแคลนทั้งการศึกษา ทุนทรัพย์ ทั้งที่ดินทำกิน อุปกรณ์ทันสมัยและวิธีการใหม่ ๆ ที่จะช่วยผลิตผลให้ทวีงอกงาม ส่วนใหญ่มีแต่แรงกายและวิธีการดั้งเดิมที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ เขามีจิตใจมั่นในศาสนา ยังซื้อและไ้มารยา จึงเป็นเหตุให้ต้องสูญเสียผลิตผล เสียที่ดินทำกิน เป็นหนี้สินแก่คนกลางที่ฉลาดกว่าในการหาประโยชน์ใส่ตนถ้ายเดียว

ส่วนกรรมกรนั้นเล่า หากเครื่องมือเทคโนโลยีทันสมัยเข้าแทนแรงงานเสียมากมายแล้ว ก็จะตกอยู่ในสภาพไร้งานมากขึ้น เพราะประเทศไทยยังมิใช่ประเทศอุตสาหกรรมมีโรงงานใหญ่โตมากมาย แม้ในประเทศที่อุตสาหกรรมเจริญแล้วกรรมกรกับนายทุนผู้นิยมเครื่องทุ่นแรงงานสมัยใหม่ก็ยังมีเรื่องพิพาทกันมิได้หยุด ทั้งที่กฎหมายคุ้มครองสวัสดิภาพของกรรมกรของเขาเข้มแข็งยิ่งนัก

ด้วยประการฉะนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงสู้ทรงพระราชวิริยะอุตสาหะ เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมเยียนดูแลการทำมาหากินและทุกข์สุขของประชาชนไปทั่วแผ่นดินไทยมิได้ขาด พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระบรมราชโอรสธิดา แทบจะมีได้มีเวลาทรงพักผ่อนพระวรกายและพระราชหฤทัยในชนบททุกภาคพื้น ทรงชักชวนเจ้าหน้าที่และผู้เชี่ยวชาญทางเกษตรกรรมสาขาต่าง ๆ ให้โดยเสด็จช่วยดูแลแก้ไข ปัญหาอุปสรรคในการประกอบอาชีพของกสิกรไทย พระราชทานโครงการที่ทรงพระดำริร่วมด้วยผู้เชี่ยวชาญ และทรงทดลองได้ผลดีมาแล้ว พระราชทานทุน ที่ดินทำกินแก่ราษฎรโดยมีเงื่อนไขมิให้ตกเป็นของมืออื่น พระราชทานคำแนะนำและกำลังใจ ตลอดจนวิธีการสหกรณ์ที่จะตัดคนกลางผู้เอาเปรียบ ปรากฏว่าโครงการทดลองได้ผลสมพระราชประสงค์ มากบ้างน้อยบ้างก็เนื่องแต่อยู่ในระยะเวลาชยชย เป็นที่ชื่นใจแก่ราษฎรเหลือล้น ชาวต่างประเทศต่างพากันถวายพระราชสมัญญาว่า “กษัตริย์เกษตร กษัตริย์พัฒนาผู้หาได้ยากยิ่งในโลก”

แต่สำหรับคนไทยนั้น พระองค์ทรงเป็นยิ่งกว่านักพัฒนา เพราะทรงเป็นทั้งนักอนุรักษ์ นักฟื้นฟูสิ่งดีงามที่บรรพบุรุษของไทยได้สร้างสรรค์ไว้ให้เป็นพื้นฐานรองรับเอกราชและผูกพันความเป็นชาติไทยที่มั่นคง สิ่งนั้นคือวัฒนธรรมประจำชาติ อันแสดงลักษณะเฉพาะทางคุณธรรมและความเจริญของชาติไทยทั้งในด้านวัตถุและจิตใจ ในด้านการพัฒนาบ้านเมืองนั้น พระองค์ท่านมิได้ทอดพระเนตรไปข้างหน้าเพื่อจะให้ก้าวหน้าแต่ถ้ายเดียว ยังทรง

เหลือวคู่อึดอันดีงามของชาติไทยอยู่ตลอดเวลา เพราะทรงตระหนักว่าอดีตคือรากฐานของปัจจุบันและอนาคต หากไทยไม่มีสิ่งดีงามของตนเองเป็นพื้นฐานรองรับ และผูกพันคนไทยไว้เป็นปึกแผ่นมาแล้วในอดีต โฉนดเล่า ประเทศไทยจะรอดพ้นภัยอันตราย ยืนเอกราชเป็นสง่ามาได้ตราบเท่าทุกวันนี้

พระองค์ทรงอนุรักษ์วัฒนธรรมที่ยังทรงคุณค่าประโยชน์ไว้ทุกด้าน อาทิในด้านศาสนา ได้ทรงอนุรักษ์เอกลักษณ์ของชายไทยผู้มีชีวิตสมบูรณ์แบบ คือเสด็จออกทรงพระผนวชศึกษาพระธรรม แม้จะเป็นระยะเวลาสั้น แต่ก็ทรงภูมิธรรมสูงยิ่ง ทรงอนุรักษ์ศิลปะสำคัญที่ทรงห่วงใยว่าจะเสื่อมสูญ และยังโปรดให้แพร่หลายให้ต่างชาติได้รู้ได้เห็น ทั้งในด้านนาฏศิลป์ ตรียางกศิลป์ ตลอดจนภาษาศิลป์ ที่ยิ่งกว่าทรงอนุรักษ์ก็คือ ทรงฟื้นฟูขนบประเพณีเก่าแก่อันดีงาม และยังมีประโยชน์แก่ยุคสมัย โดยเฉพาะประเพณีที่แสดงประวัติของกษัตริย์ไทย ว่าเคยร่วมทุกข์สุขมาด้วยกันกับกสิกรไทย ซึ่งเป็นบุคคลที่มีบุญคุณต่อชาติ ประเพณีเก่าแก่ นั่น คือ พระราชพิธีพืชมงคล จรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เพราะทรงทราบดีว่า กสิกรไทยในชนบทนั้นยังเชื่อและผูกพันต่อประเพณีเก่าแก่ที่เขาเคยยึดถือเป็นกำลังใจในการผลิตพืชผลแต่ละปี ที่สำคัญยิ่งคือมิได้ทรงฟื้นฟูอย่างเดียวแต่ทรงปรับปรุงให้ถูกต้องตามหลักจิตวิทยาการบำรุงขวัญ และเป็นประโยชน์แก่การพัฒนาผลผลิต ด้วยการทรงยกย่องวันพระราชพิธีนี้ให้เป็นวัน “เกษตรกร” ทั่วประเทศ พระราชทานวโรกาสให้ผู้แทนชาวนาทุกภาคได้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทรับพระราชทานรางวัลการประกวดพันธุ์ข้าว พระราชทาน “พันธุ์ข้าว ทรงปลูกด้วยพระหัตถ์” จากสวนจิตรลดา ให้เป็นเมล็ดข้าวมีงวงแก่ชาวนาทั่วประเทศ

โปรดให้วันเกษตรกร จัดขึ้นทุกจังหวัด มีประกวดพืชผลและพันธุ์สัตว์ กสิกรทุกประเภทได้มาร่วมสามัคคีทำบุญเฉลิมฉลองงานร่วมกัน แสดงความคิดความรู้แลกเปลี่ยนกันเป็นสามัคคีกัน

พระเดชพระคุณที่ทรงเป็นพระประมุขผู้ถึงพร้อมด้วยทศพิธราชธรรมและชาติศิวัตระเพียบเพ็ญ ทรงปกครองแผ่นดินด้วยพระบรมราชาวิภาทวิเศษลึกซึ้งสุดจะพรรณนา ในมหามงคลสมัย ดิถีคล้ายวันพระบรมราชสมภพ ๕ ธันวาคม ศกนี้ ขอพระราชทานน้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อมถวายพระพรชัยมงคล ด้วยโคลงฉันท์อันไพเราะของพระยาตรังกภูมิบาลเมื่อ ๑๓๐ ปีมาแล้ว

บารมีมาบอแม่	มากเหลือ
ฟางสมุทรตีฟองฟืน	คลื่นครืน
ปัญญายิ่งยศเฝ้า	พุ่มท่อม
แสนสุขเมรุคำดิน	ไปปาน
สบสรรพพระล่องรู้	เรื่องปราชญ์
ทรงพระอชฌาชาดู	เชียวพัน
ทุกประเทศทวยราช	(สะ)ฎฐ์ขึ้น ชมแฮ
คำริคำรัสสัน	เลิศเหลือ
ทรงพระชนม์ชั่วฟ้า	ยืนนาน
บำบัดอุบาทว์เปลือง	เปล่าเปลือง
โรคนันิราสาราน	โดยเดช
ฤาไปแผ้วพานเบื่อง	บาทบงส์

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ

บทความเรื่อง

พระราชกรณียกิจบางประการของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ
บรรยายทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๓

น.ส.วนิดา สติตานนท์ เรียบเรียง

พระราชกรณียกิจบางประการ
ของ
สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ

วันที่ ๑๒ สิงหาคม เป็นวันมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ซึ่งในปีนี้ได้เวียนมาบรรจบครบรอบเป็นปีที่ ๕๕ ตลอดระยะเวลา ๓๐ ปีที่ทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ พระองค์ได้ทรงมีพระราชดำริและบำเพ็ญพระราชกรณียกิจที่เป็นพระเกียรติยศ และเป็นคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติและประชาชนชาวไทยเป็นอนเนกประการ ด้วยพระปรีชาสามารถ พระวิริยะอุตสาหะ และด้วยพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงมีต่ออาณาประชาราษฎร ในวโรกาสอันเป็นมหามงคลนี้จึงขอนำเรื่องราวเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจบางประการของพระองค์มากล่าวเท่าที่เวลาจะอำนวย

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงพระปรีชาสามารถในงานศิลปะหลายด้าน และทรงสนพระราชมหุทัยในศิลปวัฒนธรรมไทยเป็นพิเศษ ได้ทรงฟื้นฟู ส่งเสริม และพัฒนาวัฒนธรรมทางด้านนาฏศิลป์ โดยตลอด เริ่มจากเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๓ ซึ่งพระองค์จะโดยเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประพาสยุโรปและสหรัฐอเมริกา ได้ทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับการแต่งกายของสตรีไทยว่ายังไม่มีแบบที่เป็นชุดไทยโดยเฉพาะอย่างประเทศอื่น เช่น อินเดีย ก็มีชุดสำหรับ ผู้ป็นก็มีชุดกิโมโน หรือเกาหลีและฟิลิปปินส์ต่างก็มีชุดแต่งกายประจำชาติของตน ซึ่งนับเป็นสัญลักษณ์อันดีงามของประเทศที่ควรจะต้องจัดให้มีขึ้น จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีการค้นคว้าเครื่องแต่งกายสตรีไทยสมัยต่าง ๆ ที่เคยมีมานับแต่สมัยสุโขทัย ออยุธยา และรัตนโกสินทร์ แล้วโปรดให้คัดแปลงปรับปรุงให้เหมาะสมกับสมัยปัจจุบัน จัดขึ้นเป็นชุดไทยในชั้นแรกได้กำหนดขึ้น ๕ ชุด เป็นชุดแบบนุ่งถุงทั้งหมด โดยเป็นแบบนุ่งป้า ๓ ชุด นุ่งจีบ ๒ ชุด และมีชื่อเรียกต่าง ๆ กันว่า ชุดไทยเรือนต้น ไทยจิตรลดา ไทยอมรินทร์ ไทยจักรี และไทยบรมพิมาน ต่อมาได้เพิ่มเติมอีกหลายชุด เช่น ชุดไทยดุสิต ไทยประยุกต์ ชุดไทยหรือชุดไทยพระราชนิยมนี้ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงเป็นผู้ดำเนินการแต่งกาย ในคราวตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในครั้งนั้น และในโอกาสต่าง ๆ ต่อมา ปัจจุบันชุดไทยพระราชนิยมเป็นที่รู้จักไปทั่วโลก

การที่ทรงฟื้นฟูวัฒนธรรมการแต่งกายสตรีไทยนี้ มีผลต่อเนื่องมาถึงการงานช่างฝีมือ และงานหัตถกรรมในครัวเรือนต่อมาเป็นอย่างมาก เพราะชุดไทยเหมาะกับผ้าฝ้าย ผ้าไหม ผ้าลินินมัดหมี่ รวมทั้งกระเป๋าถือที่เป็นงานจักสาน สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ โดยปกติแล้วจะโดยเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการเสด็จออกให้บุคคลต่าง ๆ เข้าเฝ้า การเสด็จต้อนรับพระราชอาคันตุกะ การเสด็จในงานพระราชพิธี งานรัฐพิธี งานพระราชกุศลประเพณี การเสด็จพระราชทานปริญญาบัตร การเสด็จเยี่ยมราษฎรที่ประสบสาธารณภัย การเสด็จเยี่ยมราษฎรในท้องถิ่นต่าง ๆ รวมทั้งในท้องถิ่นทุรกันดาร การเสด็จเยี่ยมราษฎรชาวเขา และการเสด็จเยี่ยมหน่วยทหารและตำรวจ ณ ฐานปฏิบัติการ หรือตำรวจทหารที่เจ็บป่วย ซึ่งบางครั้งเป็นเขตที่ไม่ปลอดภัย

ในการเสด็จเยี่ยมทหารหรือตำรวจผู้บาดเจ็บ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถมักจะพระราชทานของขวัญ มีพระราชปฏิสันถารอย่างใกล้ชิด บางคนที่บาดเจ็บถึงพิการ เช่น ตาบอดก็จะทรงสัมผัสด้วย มีพระราชดำรัสถามอาการและการรักษาพยาบาลด้วยความห่วงใยเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งย่อมนำความปลื้มปิติและเป็นขวัญเป็นกำลังใจอย่างใหญ่หลวงแก่ทหารและตำรวจทั้งหลาย ในการเสด็จเยี่ยมราษฎรต่างจังหวัดซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงใช้เวลาส่วนใหญ่เพื่อการนี้ เพราะทำให้ได้ทรงทราบสภาพความเป็นอยู่ของราษฎร การหาทางแก้ไขปัญหาความทุกข์ยากของราษฎร และการติดตามความคืบหน้าของโครงการตามพระราชดำริ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ จะโปรดการประทับท่ามกลางราษฎรเป็นเวลานาน ๆ และมีพระราชปฏิสันถารได้ถามทุกข์สุขอย่าง

สนพระราชหฤทัย หลายครั้งที่ได้ตามเสด็จเยี่ยมราษฎรถึงบ้านหรือกระท่อมของชาวบ้านโดยไม่ถือพระองค์ บางครั้งต้องเสด็จจากหมู่บ้านหนึ่งไปอีกหมู่บ้านหนึ่งที่ถนนเป็นดินขรุขระเป็นเวลาหลายชั่วโมง ในการเสด็จเยี่ยมราษฎรถ้าทรงพบว่าราษฎรควรได้รับความช่วยเหลือก็จะพระราชทานพระราชานุญาตหรือถ้าทรงพบว่าผู้ใดเจ็บป่วยก็จะมีพระราชเสาวนีย์ให้เจ้าหน้าที่บันทึกสอบถามรายละเอียดเพื่อหาทางแก้ไข หรือโปรดให้แพทย์หลวงที่ตามเสด็จตรวจรักษาหรือส่งตัวไปรักษายังโรงพยาบาลให้เป็นคนไข้ในพระราชานุเคราะห์ ราษฎรที่เป็นคนไข้ในพระราชานุเคราะห์นี้มีอยู่ในโรงพยาบาลทั้งในส่วนภูมิภาคและโรงพยาบาลในกรุงเทพฯ ระหว่างที่อยู่ในโรงพยาบาลจะโปรดให้ข้าราชการบริพารไปเยี่ยมเยียนดูแลทุกข์สุข คนไข้ผู้ที่ยากแค้นสังข์ของเครื่องใช้ส่วนตัวที่จำเป็นก็โปรดให้จัดหาให้ และเมื่อหายป่วยแล้วก็จัดให้เดินทางกลับภูมิลำเนาโดยเรียบบ่อย

ในบางท้องถิ่นที่อยู่ห่างไกลไม่มีสุขศาลาหรือสถานอนามัย จะโปรดให้จัดตั้ง “ศาลารวมใจ” ขึ้น ศาลารวมใจนี้เป็นทั้งห้องสมุดสำหรับราษฎรได้ศึกษาหาความรู้ และเป็นทั้งห้องปฐมพยาบาลที่มียาประจำบ้านที่พระราชทานสำหรับชาวบ้านที่เจ็บป่วยเบื้องต้น

จากการตามเสด็จเยี่ยมราษฎรในชนบท สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงพบว่าราษฎรส่วนใหญ่ซึ่งมีอาชีพในทางเกษตรกรรม มีรายได้ไม่พอก่อการเลี้ยงดูครอบครัว ในขณะที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริโครงการทางด้านการเกษตรเพื่อช่วยเหลือราษฎรนั้น สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถก็ทรงพระราชดำริที่จะให้ราษฎรได้มีอาชีพเสริม เพื่อให้มีรายได้เพิ่มเติมจากการทำนาทำไร่ที่เป็นอาชีพหลัก ได้ทรงพิจารณาเห็นว่าคนไทยเรานั้นส่วนใหญ่มีฝีมือ มีความประณีตและมีความอดสาหะ ในท้องถิ่นแต่ละภาคก็มีวัสดุพื้นเมืองและมีการหัตถกรรมพื้นบ้านที่ทำกันมาแต่ดั้งเดิม หากปรับปรุงให้งานหัตถกรรมพื้นบ้านมีประโยชน์ทางด้านใช้สอยมากขึ้นก็จะช่วยให้คนในชนบทมีงานอาชีพเสริม และมีรายได้เพิ่มขึ้น ฉะนั้น ในการตามเสด็จเยี่ยมราษฎรตามหมู่บ้านต่าง ๆ จึงได้ทรงสนพระราชหฤทัยเกี่ยวกับงานหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นพิเศษ และได้ทรงสนับสนุนงานฝีมือในแต่ละภาคตามความเหมาะสม

งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านและงานช่างฝีมือนี้ ได้ทรงส่งเสริมเกือบทุกภาค เริ่มตั้งแต่ที่หมู่บ้านหุบกะพง จังหวัดเพชรบุรี ได้มีพระราชดำริโครงการอาชีพของกลุ่มสตรีหุบกะพงโดยนำป่านศรนารายณ์ ลาน หรือหางอวน มาถักทอเป็นกระเป๋า หมวก รองเท้า ที่รองจาน และอื่น ๆ ที่นิคมสร้างตนเองจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โปรดเกล้าฯ ให้มีโครงการประดิษฐ์ดอกไม้จากเศษผ้าฝ้าย ผ้าไหม และผ้าชนิดต่าง ๆ ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาโปรดเกล้าฯ ส่งครูไปฝึกหัดการทอผ้าฝ้าย และที่ตำบลบางเสด็จ จังหวัดอ่างทอง โปรดให้มีการปั้นตุ๊กตาชาววังหรือตุ๊กตาไทย

โครงการฝึกอาชีพช่างเคียงปั้นตุ๊กตาไทย ตำบลบางเสด็จ ในพระบรมราชินูปถัมภ์นั้นมีขึ้นเนื่องมาจากเมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๕๑๘ เมื่อสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถตามเสด็จแปรพระราชฐานไปประทับที่พระราชวังบางปะอิน ได้ทรงทราบว่าเกิดอุทกภัยที่ตำบลบางเสด็จ จังหวัดอ่างทอง ราษฎรได้รับความทุกข์ยากเพราะน้ำท่วมหลายปีติดต่อกัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงหาทางแก้ไขปัญหามหาอุทกภัยอย่างเร่งด่วน ภายหลังจากที่ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเยี่ยมราษฎรบางเสด็จแล้ว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถก็ทรงหาทางช่วยเหลือราษฎรโดยได้พระราชทานการปั้น “ตุ๊กตาชาววัง” ให้ราษฎรได้ทำเป็นอาชีพรอง เพราะการปั้นตุ๊กตาชาววังใช้อุปกรณ์ที่ทำได้ง่ายในตำบลบางเสด็จ โปรดให้จัดหาครูไปฝึกสอนแล้วทรงรับซื้อตุ๊กตาที่ทำนั้น ซึ่งโปรดให้ทำในแบบเป็นสินค้าที่ระลึกสำหรับจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยว

โครงการปั้นตุ๊กตาไทยนั้นนอกจากจะเป็นการเสริมอาชีพให้แก่ราษฎรแล้ว ยังเป็นการรักษาศิลปวัฒนธรรมแขนงหนึ่งของไทยที่กำลังจะสูญหายไปให้คงอยู่ ทั้งยังเป็นการเผยแพร่วัฒนธรรมไทยไปในต่างประเทศ เพราะตุ๊กตาได้จำลองกิริยาท่าทาง การแต่งกาย ชีวิตความเป็นอยู่ และประเพณีวัฒนธรรมไทยไว้เป็นอย่างดี

ในภาคเหนือ โปรดเกล้าฯ ให้มีโครงการทอผ้าไหม ผ้ายก ผ้ามัดนจก และผ้าฝ้ายเนื้อหนา ผ้าฝ้ายเนื้อหนานั้นได้มีการนำมาเย็บเป็นม่าน กระเป๋า และเครื่องใช้ต่าง ๆ รวมทั้งการจัดทำไม้แขวนเสื้อและการเย็บปักถักร้อย

เกี่ยวกับงานเย็บปักถักร้อยนั้น เนื่องจากสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในการเสด็จเยี่ยมชาวไทยภูเขา ได้ทรงพบว่าชาวไทยภูเขาเผ่าเย้ามีเครื่องแต่งกายที่ปักเป็นลวดลายและสีสันทันงาม ทั้งเป็นศิลปะที่ได้สืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคนแล้ว จึงทรงส่งเสริมและสนับสนุนงานปักของชาวเย้า พระองค์ได้ทรงฉลองพระองค์ด้วยผ้าปักแบบชาวเย้าหลายครั้ง เพื่อให้ชาวเย้าเกิดความภาคภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมการแต่งกายของตน และเห็นคุณค่าที่จะธำรงรักษาให้คงอยู่ต่อไป ในการเสด็จพระราชดำเนินเยือนสหรัฐอเมริกาครั้งหลังสุดเมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม - ๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๓ ได้ทรงจัดงานแฟชั่นโชว์ขึ้นที่โรงแรมโซวี่แฮมอเมริกา แสดงผลิตภัณฑ์เสื้อผ้าและงานฝีมือของชาวเขาในประเทศไทย ทำให้ชาวสหรัฐอเมริกาสนใจผลิตภัณฑ์ของชาวเขา และร้านค้าใหญ่ ๆ ในสหรัฐก็ได้แสดงความสนใจจะรับไปจำหน่าย ซึ่งเป็นประโยชน์แก่เศรษฐกิจของไทย และเป็นอาชีพแก่ชาวไทยภูเขาเป็นอย่างดี

ทางภาคอีสานราษฎรนิยมทอผ้ามัดหมี่และผ้าไหมใช้เอง แต่ขาดแคลนไหมที่จะใช้ทอ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถได้โปรดแนะนำส่งเสริมการเลี้ยงไหมพันธุ์พื้นเมืองและทรงสนับสนุนการทอผ้าชิ้นใหม่มัดหมี่ โดยโปรดให้ทอจากลายเก่า ๆ แบบพื้นเมือง ได้พระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นค่าวัสดุและค่าแรง แล้วทรงรับซื้อผ้าที่ราษฎรทอขึ้นนั้น ผู้ที่ทอผ้ามีฝีมือดีเด่นก็จะได้รับพระราชทานรางวัลเป็นพิเศษต่างหากจากค่าแรง

ภาคใต้เดิมมีการทอผ้าที่มีลักษณะเฉพาะของภาคใต้ เช่น ผ้าลายดอกพิกุล ลายราชวดี ลายดอกมะลิ ต่อมาการทอผ้าขาดผู้นิยมเท่าที่ควร จึงโปรดให้ฟื้นฟูการทอผ้าพื้นเมืองให้เป็นที่นิยมยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังได้ทรงส่งเสริมงานหัตถกรรมพื้นบ้านของชาวภาคใต้หลายอย่าง เช่น การสานเสื่อกระจูด การจักสานย่านลิเภาซึ่งเป็นไม้เลื้อยที่มีอยู่ทั่วไปในภาคใต้ สามารถนำมาจักสานเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ได้หลายอย่าง

ในการดำเนินโครงการเพื่อส่งเสริมอาชีพหัตถกรรมในครัวเรือนให้แก่ราษฎรนี้ ได้มีผู้มีจิตศรัทธาร่วมกันทุนเกล้าฯ ถวายเงินโดยเสด็จเป็นจำนวนมาก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จัดตั้งเป็นมูลนิธิพระราชทานนามว่า “มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพพิเศษ” ทรงรับเป็นองค์ประธานมูลนิธิและให้อยู่ในพระบรมราชินูปถัมภ์ มูลนิธิได้ดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ ปัจจุบันมูลนิธิมีร้านค้าจำหน่ายสินค้าหัตถกรรมจากฝีมือราษฎรภาคต่าง ๆ

จากพระราชกรณียกิจเพียงบางส่วนที่นำมากล่าวนี้ จะเห็นได้ว่าสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงมุ่งบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเพื่อประโยชน์สุขแก่ราษฎรอย่างจริงจัง องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (เอฟ.เอ.โอ.) ได้สดุดีพระราชกรณียกิจและพระเกียรติคุณของพระองค์ ด้วยการอัญเชิญพระบรมฉายาลักษณ์จารึกในเหรียญซีริส ผู้อำนวยการ เอฟ.เอ.โอ. ได้เดินทางมาทุนเกล้าฯ ถวายเหรียญซีริส เมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๒ เมื่อวันที่ ๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๓ มหาวิทยาลัยทัฟท์แห่งสหรัฐอเมริกาก็ทุนเกล้าฯ ถวายปริญญามนุษยศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเป็นมิ่งขวัญและศูนย์รวมน้ำใจไมตรีของชาวไทยในมงคลสมัยแห่งวันเฉลิมพระชนมพรรษาในวันนี้ จึงขออาราธนาคุณพระศรีรัตนตรัยได้โปรดคลบบันดาลให้ทรงมีพระชนมายุยืนนาน ทรงพระตำราญบริบูรณ์ด้วยพระยศ พระเกียรติ พระสิริ และพระพลานามัยทุกประการเทอญ

บทความเรื่อง

พระเกียรติคุณ

แห่ง

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

ในนานาประเทศ

บรรยายทางวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๒๕

นางกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ เรียบเรียง

พระเกียรติคุณแห่งสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในนานาประเทศ

เนื่องในโอกาสกิจกรรมทางกลสมัชชาลัยวันเฉลิมพระชนมพรรษา ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในวันที่ ๑๒ สิงหาคม นี้ เป็นโอกาสอันควรที่ประชาชนชาวไทยทั้งหลายจะได้พร้อมใจกันน้อมสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ ที่ได้ทรงประกอบพระราชภารกิจเป็นคู่บารมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว นำความร่วมมือเป็นสุขสวัสดิมาสู่ประเทศชาติและพสกนิกรไทย ทรงขจัดปัดเป่าพิบัติภัยทั้งปวง ให้ลุล่วงประลาด ทรงประสิทธิ์ประสาทความสงบสุขสันติและความมั่นคงแห่งพระราชอาณาจักรไทยทุกวิถีทาง

ตลอดระยะเวลา ๓๒ ปี แห่งการดำรงพระราชอิสริยยศในฐานะสมเด็จพระบรมราชินีนาถได้ทรงมุ่งมั่นประกอบพระราชกรณียกิจเป็นเครื่องเฉลิมพระเกียรติคุณแห่งพระบรมจักรีวงศ์ และเป็นคุณประโยชน์อันยิ่งใหญ่แก่ประเทศชาติ ด้วยพระปรีชาสามารถและพระราชอุตสาหะวิริยะ ด้วยน้ำพระราชหฤทัยอันเปี่ยมด้วยพระเมตตาคุณ ทรงมีพระราชศรัทธาแน่วแน่ที่จะบำบัดทุกข์บำรุงสุขแห่งอาณาประชาราษฎร์ของพระองค์ ทรงอุทิศกำลังพระวรกายตลอดจนพระราชทานพระราชทรัพย์ดำเนินโครงการมูลนิธิศิลปาชีพพิเศษขึ้น โดยพระราชประสงค์จะช่วยยกฐานะราษฎรในชนบทที่ยากจน และชาวานาชาวไร่ที่การอาชีพเกษตรกรรมไม่เป็นผล มีรายได้ไม่เพียงพอที่จะดำรงชีวิตและครอบครัวให้อยู่ดีมีสุข ทรงพระราชอุตสาหะวิริยะดำริริเริ่มจัดหาอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มพูนรายได้ให้แก่ราษฎร และยังเป็นผลพลอยได้อันมีค่ามหาศาล ด้วยได้ทรงฟื้นฟูสงวนรักษาศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านอันเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชาติให้ฟื้นคืนชีวิต และได้รับการสืบทอดให้ยั่งยืนเป็นมรดกศิลปสมบัติของชาติสืบต่อไป

พระราชกรณียกิจดังกล่าวนี้ ได้แสดงให้เห็นปรากฏชัดแจ้งว่า พระองค์มิได้เป็นพระราชินีที่ทรงมีพระสิริโฉมงดงามอย่างเดียว แต่ยังทรงพระปรีชาสามารถปราดเปรื่อง ทรงถึงพร้อมด้วยพระเมตตาคุณและพระปัญญาคุณ ซึ่งเป็นปัจจัยเสริมส่งพระบารมีและพระเกียรติคุณให้จรรจบายเป็นที่ประจักษ์ทั่วไป ไม่เฉพาะแต่ในหมู่ประชาชนชาวไทยเท่านั้น แม้ชาวต่างประเทศทั่วโลกก็ได้ประจักษ์และเกิดทศนุสติแซ่สร้อยสรรเสริญพระเกียรติคุณอย่างแพร่หลาย จะเห็นได้จากการที่องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ได้เฉลิมพระเกียรติคุณโดยอัญเชิญพระบรมฉายาลักษณ์จารึกในเหรียญเชเรสด้านหน้า ด้านหลังเป็นรูปสตรีชาวนาไทยถือรวงข้าว จารึกข้อความซึ่งถือได้ว่าเป็นพระราชปณิธานอันล้ำเลิศในพระองค์ท่าน คือ “To give without discrimination” ซึ่งแปลได้ว่า “ให้โดยไม่เลือกที่รักมักที่ชัง” เหรียญดังกล่าวนี้เป็นเหรียญที่ผลิตจำหน่ายทั่วโลกเพื่อหาทุน และเพื่อประกาศเกียรติคุณของสตรีที่อุทิศตนเพื่อช่วยเหลือยกฐานะและส่งเสริมสถานภาพของสตรีโดยเฉพาะในชนบท ในการนี้ นายเอ็ดดูอาร์ด์ ซาอุมาร์ ผู้อำนวยการองค์การเอฟเอโอ ได้เดินทางมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ทูลเกล้าถวายเหรียญเชเรส พร้อมแผ่นเงินสลักคำจารึกประกาศพระเกียรติคุณ

คำประกาศสดุดีพระเกียรติคุณซึ่ง นายเอ็ดดูอาร์ด์ ซาอุมาร์ ได้กราบบังคมทูลและเป็นข่าวเผยแพร่ไปทั่วโลกนั้น มีข้อความเป็นที่ประทับใจมาก ดังที่ว่า

“โดยสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ แห่งประเทศไทย ทรงมีน้ำพระทัยอันเปี่ยมไปด้วยคุณธรรมพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ให้แก่ประชาชนชาวไทยทั้งมวลอยู่เสมอมิได้ขาด โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ขัดสนจนยากในท้องถิ่นชนบท ดังจะเห็นได้จากการที่ทรงทุ่มเทอุทิศทุกสิ่งทุกอย่าง โดยไม่ทรงคำนึงถึงพระองค์เอง ไม่ว่าจะเป็นกำลังพระวรกายหรือกำลังทรัพย์เลยแม้แต่น้อย พระราชทานความร่วมมือให้แก่องค์กรสังคมสงเคราะห์กับองค์กรกุศลต่าง ๆ อันมุ่งที่จะหาทางบรรเทาความทุกข์ร้อนของประชาชนที่ยากจนทั้งหลาย โดยจัดหาอาหารเลี้ยงดูผู้ที่อดอยากขาดแคลนตลอดจนแสวงหาที่อยู่อาศัยให้แก่ผู้ที่มีอันต้องดื่มน้ำจืดลำบาก รวมทั้งบรรดาเด็กกำพร้าไว้ญาติมิตรทั้งหลายทั้งปวง

โดยที่ทรงเป็นผู้มองเห็นการณ์ไกลและทรงพยายามทุกวิถีทางที่จะยกฐานะของสตรีให้มีระดับสูงขึ้นไปอยู่เสมอ ดั่งจะเห็นได้จากทรงที่ได้พระราชทานพระบรมราชินูปถัมภ์ให้แก่สมาคม องค์กรต่าง ๆ ตลอดจนโครงการให้การ ศึกษาและอบรมสตรีให้บังเกิดความรู้ความสามารถที่จะยกระดับเศรษฐกิจกับสวัสดิการทางสังคมของตนให้สูงขึ้น ซึ่งในขณะเดียวกันก็เป็นการส่งเสริมให้บังเกิดความนิยมในศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาติที่ได้รับเป็นมรดกตกทอด กันมาแต่โบราณกาลอีกโสดหนึ่งด้วย

เนื่องจากทรงมีพระเมตตาธรรมอย่างล้นลึก ทรงปรารถนาจะให้เกิดความเป็นธรรมในสังคมขึ้นในหมู่ประชาชน ทั่วประเทศ ดั่งจะเห็นได้จากทรงสนับสนุนพระบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในอันที่จะ พระราชทานโอกาสให้บรรดาเกษตรกรได้มีส่วนเป็นเจ้าของที่ดินที่ทำกินกันอย่างทั่วถึง

โดยที่ทรงรับเป็นพระราชภาระที่จะกำหนดและส่งเสริมโครงการต่าง ๆ ในระดับหมู่บ้านตามชนบท เพื่อ ช่วยให้ผู้สตรีชนบทสามารถช่วยเหลือครอบครัวให้มีความเป็นอยู่ดีขึ้น ตลอดจนมีรายได้เพิ่มขึ้นจากผลงานของตนเอง อีกทางหนึ่ง

โดยที่ทรงเป็นผู้ที่มีทัศนคติกว้างขวาง ทั้งในฐานะที่ทรงเป็นพระบรมราชินีนาถกับในฐานะที่ทรงเป็นประหนึ่ง พระแม่เจ้าของประชาชนทั้งประเทศ ทรงปรารถนาที่จะทอดพระเนตรเห็นทุก ๆ คนในสังคมไทย ปฏิบัติหน้าที่ที่มี ต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ตลอดจนเพื่อนร่วมชาติด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ด้วยความสำนึกในความจริงซื่อ ที่ว่าผลของความซื่อสัตย์สุจริตเท่านั้นที่จะนำมาซึ่งความสุขมาสู่ตนและส่วนรวม

เมื่อได้พิจารณาถึงคุณงามความดีอันน่าชื่นชมตลอดจนพระราชภารกิจอันน่ายกย่องสรรเสริญอนุเคราะห์ประการ แล้ว องค์กรอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ จึงขออน้อมเกล้าฯ น้อมกระหม่อมถวายเหรียญเชเรสแห่งปีคริสต- ศักราชที่ ๑๙๗๕ แด่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ แห่งประเทศไทย ณ วันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๒ นี้”

นับได้ว่า ได้ทรงนำเกียรติคุณอันยิ่งใหญ่มาสู่ประเทศชาติและประชาชนชาวไทยเป็นพระมหากษัตริย์คุณ ที่ควรจะจารึกอยู่ในดวงใจของชาวไทยทุกสมัย

อย่างไรก็ดี พระมหากษัตริย์คุณมิได้ปกแผ่เฉพาะแต่ประชาชนเชื้อชาติไทยเท่านั้น สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ยังทรงประจักษ์ในสังขรณ์ที่ว่ามนุษย์เกิดมาโดยมีกิจกรรม ดั่งนั้นในคราวที่ชาวกำพูชาได้อพยพลี้ภัยจากการ สงครามแย่งชิงอำนาจในประเทศเข้ามาอยู่ ณ ชายแดนไทยด้านจังหวัดตราด จันทบุรีและปราจีนบุรี ในฐานะองค์ สภานายิกาสภาภาษาชวไทย จึงทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรสถานการณ์ด้วยพระองค์เอง ทรงประจักษ์ในความทุกข์ยากน่าเวทนาของผู้ตกทุกข์ได้ยากเหล่านั้น ได้โปรดเกล้าฯ ให้สภาภาษาชวไทยจัดสร้าง ศูนย์ภาษาชวขึ้น ณ บริเวณอพยพ และโปรดให้ข้าราชการตลอดจนอาสาสมัครหมุนเวียนกันไปประจำปฏิบัติการ สงเคราะห์ โดยเฉพาะแม่และเด็กนั้น ได้โปรดเกล้าฯ ให้ปฏิบัติการช่วยเหลือโดยรีบด่วนเป็นพิเศษ ต่อมาได้โปรดให้ สร้างศูนย์ฝึกอาชีพชาวกำพูชาอพยพขึ้นที่เขาถ้ำ ด้วยทรงคำนึงในมนุษยธรรม และมีพระราชศรัทธาแนวแม่ที่ จะสงเคราะห์ผู้ประสบเคราะห์กรรมจากอินโดจีนให้สามารถช่วยตัวเองและให้พ้นความทุกข์ทรมานใจ ซึ่งเป็นการ สอดคล้องกับคำสวดขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติที่ว่า “ทรงให้ได้โดยไม่เลือกที่รักมักที่ชัง” ในกรณี นี้มีพระราชดำรัสว่า

“พวกเขาสูญเสียทุกอย่างไปแล้ว ขณะนี้ก็ยังเหลือแต่ร่างกายกับชีวิตเท่านั้น ดังนั้นข้าพเจ้าจึงไม่ปรารถนา จะเห็นชาวกำพูชาอยู่อย่างเจ็บทรมาน และมีแต่ความทุกข์โศกเศร้า”

ยิ่งกว่านั้น ในคราวเสด็จพระราชดำเนินไปทรงรักษาพระโรคภูมิแพ้ที่สหรัฐอเมริกาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๓ ก็ได้ทรงนำผลงานหัตถกรรมของชาวกำพูชาอพยพไปจัดแสดงเผยแพร่ เพื่อทรงชักชวนให้ชาวโลกหยั่งถึง “มนุษย- ธรรม” แผ่ความกรุณาปราณีไปสู่ผู้อพยพลี้ภัยให้มากขึ้น ทรงประกาศให้ชาวโลกทราบว่า ประเทศไทยแม้เป็น ประเทศเล็กและยากจน แต่ประชาชนชาวไทยก็ยึดถือความเมตตากรุณาและมนุษยธรรมเป็นหลัก เป็นสิ่งจำเป็น เพื่อความรัก ความดีงามและสันติสุขของโลก ผลจากพระราชกรณียกิจนี้ ก็ทำให้ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ได้แผ่ความ

กรุณาโอบอุ้มสงเคราะห์ผู้อพยพลี้ภัยอินโดจีนมากขึ้น

พระราชกรณียกิจที่แสดงถึงพระราชศรัทธาและพระราชปณิธานแน่วแน่ที่จะบำบัดทุกข์บำรุงสุขของผู้คนที่ตกทุกข์ได้ยาก โดยมีได้เลือกเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ และโดยคำนึงถึง “มนุษยธรรม” เป็นที่ตั้งนี้ เป็นที่ประจักษ์แก่ชาวรัฐเสรีรัฐไปนานาประเทศ มหาวิทยาลัยทัฟท์ แห่งมลรัฐแมสซาชูเซต สหรัฐอเมริกา จึงได้ทุนเกล้าฯ ถวายปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์สาขามนุษยธรรมแด่พระองค์ท่าน เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๓

พระเกียรติคุณนี้ได้เสริมสร้างความเข้าใจ เผยแพร่ชื่อเสียงเกียรติคุณของประเทศชาติและประชาชนชาวไทย ให้เป็นที่ประจักษ์แก่ไฟศาลไปในหมู่ชาวต่างประเทศ นับว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าฯ แก่ชาวไทยทั้งชาติ นอกจากนี้ มูลนิธิคุ้มครองความปลอดภัยแก่เด็ก ในสหรัฐอเมริกา ก็ได้ทุนเกล้าฯ ถวายรางวัลเทิดพระเกียรติคุณ ในฐานะที่ทรงอุทิศพระองค์ แ่พระเมตตาปรานีคุ้มครองเด็กและเยาวชนผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนหลายหมื่นชีวิตที่แตกฉาน ชานเซ็นเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของพระมหากษัตริย์ไทย สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงเป็นบุคคลแรกที่มูลนิธินี้ได้มอบรางวัลให้ นับตั้งแต่มูลนิธิก่อตั้งมาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕

พระเกียรติคุณที่ทรงได้รับนี้ สื่อมวลชนทุกรูปแบบทั่วโลก ได้นำออกเผยแพร่เป็นข่าวอย่างกว้างขวาง ทรงได้รับคำสดุดีสรรเสริญพระเกียรติจากชาวต่างประเทศด้วยว่า พระองค์มิได้เป็นพระราชินีที่มีพระสิริโฉมงามเท่านั้น หากแต่ยังเป็นพระราชินีแห่งการทำงานหนักด้วย

พระราชกรณียกิจและน้ำพระราชหฤทัยเปี่ยมด้วยคุณธรรมดังกล่าวมานี้ ได้ปรากฏเลื่องลือระบือไปในนานาประเทศทั่วโลก สถาบันต่าง ๆ ในต่างประเทศ ต่างมีความสนใจนำเรื่องและภาพเผยแพร่ไปอย่างกว้างขวาง และในเดือนกรกฎาคมนี้ คณะถ่ายทำภาพยนตร์โทรทัศน์สีของออสเตรเลีย โดยมี เลดี แมรี แพร์เฟกซ์ ภริยาของนักธุรกิจด้านสื่อสารมวลชนที่รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้สัมภาษณ์และถ่ายทำภาพยนตร์พระราชกรณียกิจ นำออกฉายเผยแพร่ไปทั่วโลก ในฐานะที่ทรงได้รับถวายพระเกียรติยกย่องเป็น “สุภาพสตรีดีเด่นของโลก” นับได้ว่าทรงนำเกียรติยศอันสูงมาสู่ประเทศชาติและประชาชนชาวไทยด้วย

ในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถนี้ จึงขอเชิญชวนชาวไทยโปรดพร้อมใจกัน น้อมสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ และถวายพระพรชัยมงคล ให้ทรงพระเจริญยิ่งยืนนาน พระเกียรติคุณแก่ไฟศาล เป็นมิ่งขวัญร่มเกล้าฯ ประชาชนชาวไทย คู่พระบารมีในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ยิ่งยืนล้ำเลิศเป็นจิรัฐติกาลในพระบรมราชัยสวรรคย์ ทรงพระเกษมสำราญเป็นนิรันดรกาล เทอญ

บทความเรื่อง
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี
บรรยายทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๒๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๓
ศจ. พ.ต.หญิง คุณหญิงผะอบ โปษะกฤษณะ เรียบเรียง

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

ในวาระอันเป็นมหามงคลคล้ายวันพระราชสมภพของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีได้เวียนมาบรรจบครบ ๗๕ พรรษาในวันนี้ พสกนิกรชาวไทยต่างก็ชื่นชมในพระบารมี และสำนึกในพระกรุณาธิคุณเป็นล้นพ้นที่ได้บำเพ็ญพระราชกรณียกิจเพื่อชาติและประชาชนนานัปการ อาทิในด้านสาธารณสุข การศึกษา การเกษตร และด้านศาสนา แต่เหนืออื่นใดที่ทรงตราประทับใจชาวไทยมิรู้ลืมก็คือ พระเมตตาที่ได้ทรงสละความสุขส่วนพระองค์เสด็จออกไปสอดส่องดูแลทุกข์สุขของราษฎรในจังหวัดต่าง ๆ ห่างไกลจากพระนคร แม้ในจังหวัดชายแดน ซึ่งเป็นเขตทุรกันดารก็ได้ทรงย่อท้อต่อความลำบาก สู้ตรากตรำพระวรกายไปเยี่ยมเยียน ด้วยทรงเห็นว่าเขาเหล่านั้นอยู่ห่างไกล ได้รับความยากลำบาก ไม่มีเครื่อง อุปโภค บริโภค ตลอดจนยารักษาโรคโดยเฉพาะทหารตำรวจ และพลเรือนอาสาสมัครชายแดน ซึ่งอุทิศชีวิตเลือดเนื้อเพื่อประเทศชาติ จึงได้ทรงหาทางช่วยให้ผ่อนคลายความเดือดร้อนด้วยวิธีต่าง ๆ หลายประการ อันอาจจะได้ขอพระราชทานพระราชวโรกาสกล่าวถึงพระราชกรณียกิจที่ได้ทรงบำเพ็ญและจารึกอยู่ในดวงใจชาวไทยทั้งมวล แต่เพียงบางประการในเวลาอันจำกัดนี้

พระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติต่อทหาร ตำรวจ อาสาสมัคร และราษฎรชายแดน

สมเด็จพระบรมราชชนนีได้ทรงประกอบพระราชกรณียกิจอันเป็นประโยชน์อันใหญ่หลวงแก่ประเทศชาติ กล่าวคือ การเสด็จออกเยี่ยมเยียน ทหาร ตำรวจ อาสาสมัครชายแดน และราษฎรชาวป่า ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ด้วยทรงห่วงใยในทุกข์สุขของราษฎรผู้อยู่ห่างไกล เพื่อทรงช่วยเหลือราษฎรเหล่านั้นให้ได้ผ่อนคลายความเดือดร้อนลงบ้าง ในการเสด็จแต่ละครั้งก็ได้พระราชทานเครื่องอุปโภค บริโภค ที่ขาดแคลน ด้วยน้ำพระทัยที่เปี่ยมไปด้วยเมตตาธรรม ในระหว่างนั้นพระองค์ยังได้ทรงพบเห็นความทุกข์ยากลำบากตรากตรำเสี่ยงอันตรายต่อชีวิตของทหารตำรวจและอาสาสมัครชายแดนที่ได้ปฏิบัติภารกิจเพื่อความมั่นคงของประเทศชาติ พระองค์จึงได้เสด็จเยี่ยมเยียนทหารตำรวจเหล่านั้นเสมอมา บางครั้งก็ได้เสด็จถึงฐานปฏิบัติการโดยมิได้ทรงหวาดหวั่นต่ออันตราย อันอาจเกิดขึ้นได้ทุกขณะทั้งนี้ก็เพื่อให้กำลังใจและยังทรงเห็นการณ์ไกลถึงความห่วงใยของทหาร ตำรวจ และอาสาสมัครเหล่านั้นที่มีต่อครอบครัว จึงทรงเห็นว่าเขาควรจะได้รับสิ่งตอบแทนอันควรแก่การเสียสละของเขา

สมเด็จพระบรมราชชนนีได้พระราชทานทุนส่วนพระองค์เป็นเงินหนึ่งล้านสองแสนบาท ตั้งมูลนิธิตำรวจชายแดนและครอบครัวเพื่อช่วยเหลือข้าราชการตำรวจตระเวนชายแดนและครอบครัวเมื่อประสบภัยต่าง ๆ เพื่อให้ข้าราชการตำรวจตระเวนชายแดนหมดกังวล จะได้ปฏิบัติหน้าที่ได้เต็มที่ นอกจากนั้นยังทรงห่วงถึงการศึกษามูลนิธิช่วยเหลือราษฎรในเขตใกล้เคียงด้วย ในการเปิดโรงเรียนก็ได้เสด็จพระราชดำเนินไปด้วยพระองค์เอง ข้าราชการตำรวจตระเวนชายแดนชายซึ่งในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น จึงขอพระราชทานพระราชวโรกาสทูลเกล้าฯ ถวายเหรียญราชการชายแดนเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๐ ในที่นี้จะขออัญเชิญพระราชดำรัสตอบของสมเด็จพระบรมราชชนนี ว่าทรงมีน้ำพระทัยเปี่ยมด้วยความห่วงใยอาณาประชาราษฎร์และชาติบ้านเมืองเพียงใด

“ขอขอบใจท่านทั้งหลายที่ได้นำเหรียญราชการชายแดนมามอบให้ การที่ข้าพเจ้าได้ออกเยี่ยมจังหวัดชายแดนก็เพราะระลึกอยู่เสมอว่า ข้าราชการและประชาชนในจังหวัดชายแดนนั้น ย่อมได้รับความสะดวกสบายน้อยกว่าผู้ที่อยู่ในเมืองหลวง ยิ่งในเวลาประเทศใกล้เคียงบังเกิดสถานการณ์ไม่สงบเรียบร้อยด้วยแล้ว ก็จะทำให้ลำบากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะตำรวจภูธรชายแดน ต้องปฏิบัติหน้าที่ห่างไกลจากความเจริญ ซึ่งไม่เคยชินมาก่อน ย่อมทำให้ได้รับความทุกข์ยาก ตรากตรำมาก การที่ท่านทั้งหลายได้อุดหนุนปฏิบัติหน้าที่ในถิ่นทุรกันดารเช่นนั้น เป็นการเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อประโยชน์ส่วนรวม คือความมั่นคงของชาติและความผาสุกของประชาชน

ด้วยความห่วงใยในความลำบากที่ท่านทั้งหลายได้รับดังกล่าวนี้ และใครจะได้เห็นจากสภาพความเป็นอยู่ที่แท้จริง เพื่อที่จะได้ช่วยเหลือ ข้าพเจ้าจึงได้ออกเยี่ยมตามที่ต่าง ๆ ขอให้ท่านทั้งหลายได้ทราบด้วยว่าข้าพเจ้าระลึกถึงการปฏิบัติหน้าที่อันยากลำบากของท่านทั้งหลายอยู่เสมอ และยินดีให้ความช่วยเหลือแก่ท่านทั้งหลายด้วย ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์ต่อประเทศชาติของเรา ข้าพเจ้าขอขอบใจท่านอีกครั้งหนึ่งที่ได้พร้อมใจกันนำเหรียญราชการชายแดนมามอบให้ในวันนี้”

ขณะที่สมเด็จพระบรมราชชนนีเสด็จไปทรงเยี่ยมเยียนราษฎรยังถิ่นต่าง ๆ นั้นทรงปฏิบัติพระองค์ในการดำรงชีวิตง่าย ๆ เยี่ยมคนสามัญเพื่อมิให้เป็นที่เดือดร้อนแก่ผู้อื่น ทรงเห็นว่าความเห็นอกเห็นใจช่วยเหลือกันจะทำให้คนไทยซึ่งอยู่ห่างไกลสำนึกในความเป็นไทยมากขึ้น เพราะเขาเหล่านั้นรู้สึกว่ามีได้ถูกสัมผัส แม้ชาวป่า ชาวเขา ชาวคอยก็เสด็จไปเยี่ยมเยียนโดยทั่วถึง และพระราชทานความรัก ความสนพระทัยต่อทุกข์สุขของเขา โดยเฉพาะคนชรา ทรงพระเมตตาเป็นพิเศษ ยามเสด็จไปก็ทรงมีพระราชปฏิสันถารอย่างนุ่มนวลเป็นกันเอง ยามหนาวก็พระราชทานผ้าห่มเป็นต้น จนชาวเขาถวายพระนามว่า “แม่ฟ้าหลวง” บ้างก็ถวายพระนามว่า “สมเด็จพระใหญ่” พระราชอัครราชสหายเป็นที่ประทับใจพวกเขายิ่งนัก

พระราชกรณียกิจงานแพทย์อาสาเคลื่อนที่

ในขณะที่เสด็จเยี่ยมทหาร และราษฎรชายแดนนั้น สิ่งที่ได้ทรงพบเห็นและสนพระทัยมากก็คือ ความทุกข์ยากในความเจ็บป่วย พระองค์ได้ทรงเคยศึกษามาในด้านการพยาบาล และได้เคยโดยเสด็จสมเด็จพระบรมราชชนกในการให้บริการด้านการแพทย์และพยาบาล จึงได้ทรงคิดหาวิธีช่วยเหลือบรรเทาความทุกข์ยากของทหารและราษฎรที่อยู่ห่างไกล และการคมนาคมไม่สะดวก ในปี พ.ศ. ๒๕๑๒ จึงได้ทรงริเริ่มจัดตั้งหน่วยแพทย์อาสาขึ้นเป็นครั้งแรก ซึ่งเป็นประโยชน์ยิ่งใหญ่มาจนบัดนี้ ทรงเริ่มรับแพทย์อาสาและพยาบาลของจังหวัดเชียงใหม่ เป็นอาสาสมัครออกปฏิบัติงานโดยไม่คิดมูลค่า มุ่งแต่การรักษาเป็นหลักใหญ่ เฉพาะในวันเสาร์ อาทิตย์ ซึ่งเป็นวันหยุดราชการ เพื่อมิให้เสียงานของรัฐบาล เพราะอาสาสมัครส่วนมากก็เป็นข้าราชการ การเดินทางใช้เฮลิคอปเตอร์ของตำรวจชายแดนเป็นพาหนะไปยังถิ่นทุรกันดาร ซึ่งมีการคมนาคมไม่สะดวกเหล่านั้น ในบางครั้งพระองค์เสด็จไปทรงช่วยงานแพทย์อาสาสมัครด้วยพระองค์เอง บางครั้งก็เสด็จไปทอดพระเนตร แพทย์อาสาตรวจคนไข้ ในการประชุมของแพทย์อาสาในบางจังหวัด เช่นอุดรดิษฐ์ก็ได้เคยเสด็จไปทรงร่วมด้วย เพื่อประโยชน์ในการดำเนินงานให้ได้ผลดี

หลังจากดำเนินงานนี้อยู่ระยะหนึ่ง ทรงเห็นว่าเป็นประโยชน์แก่ประชาชนในถิ่นทุรกันดารได้แท้จริง จึงทรงรับจังหวัดซึ่งอยู่ชายแดนและใกล้ชายแดนเป็นจังหวัดแพทย์อาสา งานได้ขยายออกไปอย่างรวดเร็วจนรวมได้ ๕๗ จังหวัด จึงทรงหยุดรับ

งานแพทย์อาสาทางอากาศ

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ ได้ทรงเริ่มงานแพทย์อาสาทางอากาศ โดยดำเนินการทดลองการใช้วิทยุรับ - ส่ง สำหรับกิจการแพทย์อาสาตามแบบออสเตรเลีย เมื่อได้ผลดีแล้วจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำเนินงานอย่างจริงจัง และได้ประสบผลดีมากสำหรับผู้ที่อยู่ห่างไกลแพทย์ตามถิ่นทุรกันดาร เพราะการใช้วิทยุรับ - ส่งนี้จะติดตั้งตามสถานีอนามัยที่อยู่ห่างไกลโรงพยาบาลและการคมนาคมไม่สะดวก แพทย์ปริญญาสามารถให้คำแนะนำรักษาโดยตรงและต่อเนื่องกัน ไม่ใช่ชั่วคราวดังแต่ก่อน ผู้ป่วยไม่ต้องเดินทางไปโรงพยาบาลซึ่งอยู่ในเมืองนอกจากในกรณีผู้ป่วยหนัก แพทย์จะรักษาขั้นต้นให้ และติดต่อขอเฮลิคอปเตอร์จากฐานบินใกล้เคียง นำผู้ป่วยเข้ารับการรักษายังโรงพยาบาลทันที พระองค์ทรงมีพระมหากรุณาต่อผู้ป่วยเจ็บโดยสม่ำเสมอไม่ว่าจะเสด็จไปที่ใด หากพบผู้ป่วยเกินกำลังแพทย์อาสา ก็ทรงส่งไปโรงพยาบาลโดยรับเป็นคนไข้ในพระอุปถัมภ์

งานแพทย์อาสาทางอากาศนี้ เป็นงานที่นำมาใช้เป็นครั้งแรกในประเทศไทย และได้ขยายเพิ่มขึ้นตั้งแต่ภาคเหนือ ภาคใต้ รวม ๒๕ จังหวัด ในปี พ.ศ. ๒๕๑๗ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินทุนเริ่มแรก

๑ ล้านบาท ได้จดทะเบียนเป็นมูลนิธิแพथ้อาสาสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี มูลนิธินี้มีสำนักงานกลางอยู่ที่วังสระปทุม กรุงเทพมหานคร ด้วยพระบารมีของสมเด็จพระบรมราชชนนี มูลนิธิจึงได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาลไทย และต่างประเทศตลอดจน รัฐวิสาหกิจ ห้างร้าน เอกชนมากขึ้น ขณะนี้มีหน่วยแพथ้อาสาทางอากาศถึง ๕๐ หน่วย

กิจการแพथ้อาสากว้างขวางออกไปโดยลำดับนับถึงปี พ.ศ. ๒๕๒๑ มีจังหวัดแพथ้อาสา ๔๗ จังหวัด แพथ้อาสาอันประกอบด้วยแพथ้ พยาบาล พนักงานอนามัยอาสาสมัครสมทบ ขณะนี้มีจำนวนกว่า ๒๐,๐๐๐ คน ทุกคนทำงานด้วยความเต็มใจไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อยเพื่อโดยเสด็จพระราชกุศล เพราะพระองค์ทรงเป็นองค์ประธานในการบำเพ็ญประโยชน์ ด้วยน้ำพระทัยอันเปี่ยมไปด้วยเมตตาธรรมเป็นเนื่องนิตย์

สมเด็จพระบรมราชชนนีมิได้ทรงสงเคราะห์แต่เฉพาะทพพร ตำรวจ อาสาสมัครชายแดน ราษฎรชายแดน และชาวเขา เท่านั้น แม้ในจังหวัดต่าง ๆ ตามท้องถิ่นที่อยู่ห่างไกลความเจริญ ก็ได้เสด็จไปพระราชทานข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็น ตลอดจนอุปกรณ์การศึกษา เช่น สมุด ดินสอ เสื้อผ้า และเครื่องแบบนักเรียนด้วย ทรงเห็นว่าการศึกษาคือสิ่งที่สำคัญสำหรับเด็กที่จะเติบโตเป็นกำลังสำคัญของชาติในภายหน้า แม้ในการศึกษาชั้นสูงก็ได้ทรงสนับสนุนเช่น ทรงรับเป็นองค์ประธานมูลนิธิอนันตมหิดล ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตั้งขึ้นเพื่อเป็นพระราชานุสรณ์แด่สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอนันตมหิดลเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒ คัดเลือกบุคคลส่งไปศึกษาวิชาพิเศษ ณ ต่างประเทศในสาขาวิชาการต่าง ๆ จนได้รับวุฒิปริญญาชั้นสูงในสาขาวิชานั้น ๆ เพื่อกลับมาปฏิบัติงานให้เป็นประโยชน์โดยตรงต่อประเทศชาติ พระองค์ทรงสละพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นทุนสนับสนุนแก่แพथ้และพยาบาลไปศึกษาต่อ ณ ต่างประเทศ พระราชทานทุนแก่นักเรียน นักศึกษา และในการสงเคราะห์เป็นจำนวนมาก

สมเด็จพระบรมราชชนนีได้ทรงปฏิบัติราชกิจโดยสม่ำเสมอมิได้ขาด จนถึงปัจจุบันนี้ ทั้ง ๆ ที่พระองค์ทรงมีพระชนมายุถึง ๗๕ พรรษา ด้วยทรงคำนึงถึงทุกข์สุขของประชาชนประหนึ่งว่าเป็นทุกข์สุขของพระองค์ ถ้าอาณาประชาราษฎรมีความสุข บ้านเมืองก็ร่มเย็นเป็นสุข พระองค์ได้ทรงอุทิศชีวิตเพื่องานเพื่อบ้านเมืองโดยแท้ โดยมีได้หวังสิ่งตอบแทนใด ๆ พระราชกรณียกิจที่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีได้ทรงปฏิบัติเป็นที่ซาบซึ้งและเป็นที่ยกย่องแก่ผู้ได้พบ ได้เห็นและได้ทราบกิตติศัพท์ มหาวิทยาลัยต่าง ๆ ได้ทูลเกล้าฯ ถวายปริญญาคุณวุฒิปันจิติกิตติมศักดิ์ เพื่อเทิดพระเกียรติ กล่าวคือ

มหาวิทยาลัยมหิดล ทูลเกล้าฯ ถวายปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาพยาบาล เมื่อวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๖ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทูลเกล้าฯ ถวายปริญญาสังคมสงเคราะห์ศาสตรบัณฑิตกิตติมศักดิ์ เมื่อวันที่ ๔ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๘ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ได้ถวายปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาสังคมศาสตร์ เมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๒

นอกจากนั้น รัฐบาลยังได้ทูลเกล้าฯ ถวายพระยศ พันเอกพิเศษ ทหารม้ารักษาพระองค์ เมื่อ ๑๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๐

สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงเป็นศรีแห่งพระนคร เป็นมิ่งขวัญของชาวไทยทั้งมวล พระมหากรุณาธิคุณที่มีต่อประเทศชาติและอาณาประชาราษฎรนั้นเหลือล้นพื้นที่จะพรรณนา ในวาระอันประเสริฐที่พระองค์ทรงมีพระชนมายุครบ ๗๕ พรรษาในวันนี้ ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยได้ดลบันดาลให้ทรงพระเกษมสำราญทุกทีพาราครีมีพระพลานามัยสมบูรณ์ปราศจากโรคาพยาธิ ทรงเป็นศรีมิ่งขวัญของชาติไทยและประชาชนชาวไทย ชั่วกาลนาน

บทความเรื่อง

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส
บรรยายทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๓

นางสาว นงพงา สุขวนิช เรียบเรียง

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

ชีวิตคนเกิดมาแล้วตายไปในช่วงเวลาที่ไม่ยาวนานนัก และร่างกายเมื่อตายแล้วก็ดับสูญเหลือไว้เพียงกรรมดี และชั่วที่ต่างสร้างสมไว้แต่ครั้งยังมีชีวิตอยู่ เหมือนดังสุภาษิตจากกฤษฎาสอนน้องคำฉันทน์ ที่ว่า

พฤษภกาสร	อีกกฤษชรอันปลดปลง
โททนต์เสนงคง	สำคัญหมายในกายมี
นรชาติวางวาย	มลายสิ้นทั้งอินทรีย์
สติทั่วแต่ชั่วดี	ประดับไว้ในโลกา

สุภาษิตนี้เป็นที่รู้จักแพร่หลายและอยู่ในความนึกคิดของคนไทยมานานแสนนาน ด้วยความไพเราะของภาษา ประการหนึ่ง และด้วยความจริงที่เตือนให้มนุษย์ได้คิดถึงชีวิตที่ดำรงอยู่ว่าได้กระทำดีหรือชั่วไว้ประการใดบ้าง อีกประการหนึ่ง

และความหมายของสุภาษิตบทนี้มีได้แตกต่างไปจากพระประวัติของขัตติยกวีผู้ทรงนิพนธ์ คือสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส กวีเอกคนสำคัญแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งได้สิ้นพระชนม์ไปแล้วนับเวลาได้ ๑๒๗ ปี

วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๕๖ เป็นวันสิ้นพระชนม์ของพระองค์นับมาจนถึงวันนี้เป็นเวลาอันยาวนาน แต่ผลงานของพระองค์ยังปรากฏแพร่หลายให้เป็นเกียรติประวัติตลอดมา และโดยไม่มีวันสิ้นสุด

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงเป็นนักปราชญ์ที่ยิ่งใหญ่ของชาติไทย อุทิศพระองค์เพื่องานทางศาสนาและงานวรรณกรรม มุ่งมั่นอยู่กับงานโดยอาศัยพระอุตสาหะ พระปรีชาสามารถ และพระอัจฉริยภาพ เฉพาะพระองค์สร้างสรรค์ผลงานชิ้นไว้มากมาย โดยไม่ย่อท้อต่อความยากลำบากและอุปสรรคทั้งหลาย

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสมีพระนามเดิมว่า พระองค์เจ้าवासกรี เป็นพระราชโอรสองค์ที่ ๑๑ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และเป็นพระราชโอรสองค์เดียวของเจ้าจอมมารดาจ้อย ประสูติเมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๓๓ เมื่อพระชันษาได้ ๑๒ ปี ทรงผนวชเป็นสามเณร ศึกษาในสำนักสมเด็จพระวันรัต วัดพระเชตุพนฯ ตลอดเวลาดังกล่าวมีพระอุตสาหะในการศึกษาเล่าเรียนหนังสือ ทั้งที่เป็นวิชาความรู้ทางด้านภาษาและศาสนา จนแตกฉาน และเมื่อมีพระชนมายุครบก็ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ ในปี พ.ศ. ๒๓๕๔ ทรงผนวชเป็นพระภิกษุได้ ๓ พรรษา สมเด็จพระวันรัตผู้เป็นพระอาจารย์มรณภาพ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จไปพระราชทานผ้าพระกฐินที่วัดพระเชตุพนฯ ในปีนั้น ได้ทรงพระกรุณาแต่งตั้งให้เป็นอธิบดีสงฆ์เป็นพระราชาคณะ และทรงสถาปนาให้เป็นกรมหมื่นนุชิตชิโนรส ศรีสุคตขัตติยวงศ์ ในเวลาต่อมา

ถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงแต่งตั้งให้เป็นเจ้าคณะหนกลาง ควบคุมดูแลวัดทั้งหมดในกรุงเทพฯ และเนื่องจากทรงมองการณ์ไกลจึงได้ทรงสร้างวัดชิโนรสขึ้นที่คลองมอญ ไว้สำหรับที่จะได้เสด็จออกไปประทับในเวลาที่มีประสงค์จะประทับอยู่อย่างสงบและหลีกเลี่ยงจากเหตุการณ์ทางบ้านเมือง

จากการที่ได้ทรงศึกษาวิชาความรู้อย่างจริงจังจนเชี่ยวชาญในพุทธศาสตร์ อักษรศาสตร์ และโบราณราชประเพณี จึงได้ทรงเป็นพระอาจารย์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและเจ้านายอื่น ๆ อาทิ กรมหมื่นภูบาลบริรักษ์ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ซึ่ง ๒ องค์หลังนี้ ปรากฏว่าได้แต่งเรื่องต่าง ๆ ให้ทรงตรวจอยู่เสมอ ๆ และพระองค์เองก็ได้ทรงได้ตามเรื่องราวความเป็นไปทางโลกจากเจ้านายทั้ง ๒ อยู่เนื่อง ๆ เพื่อจะนำมาใช้ในบทพระนิพนธ์ของพระองค์

สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสทรงเป็นบุคคลที่รอบรู้ในด้านอักษรศาสตร์อย่างสูงและมีพระปรีชาสามารถเป็นเยี่ยมในการแต่งกาพย์ โคลงฉันทน์ และลิลิต งานของพระองค์มีมากมายกล่าวได้ ดังนี้

ฉันท์ ๗ เรื่อง ได้แก่ กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ จักรทศปี่ตำราโหราศาสตร์ ตำราฉันทวรรณคดีและ
มาตราพद्य ฉันทกล่อมช้างพัง ฉันทสังเวกครองวินิจฉัยเกรี สมุทรโฆษคำฉันท์ตอนปลายและสรรพสิทธิ์คำฉันท์
โคลง ๗ ได้แก่ โคลงจารึกศาลาราย โคลงจารึกศาลาหน้าพระมหาเจดีย์ โคลงกลบท โคลงฉันท์เรื่องปฏิสังขรณ์
วัดพระเชตุพน โคลงถุญษิตัดตน โคลงภาพคนต่างภาษา ร่ายและโคลงบานแพนง

ลิลิต ๒ เรื่อง ได้แก่ ลิลิตเตล่งพ่าย และลิลิตกระบวนแห่พระกฐินพยุหยาตรา

ร่าย ๔ เรื่อง ได้แก่ มหาชาติ ๑๑ กัณฑ์ (เว้นกัณฑ์มหาพนและมัทรี) ปฐมสมโพธิกถา คำขวัญนาคนหลวง
และประกาศบรมราชาภิเษก รัชกาลที่ ๔

กาพย์มีเรื่องเดียว คือกาพย์ขับไม้กล่อมช้างพัง

กลอนมีเรื่องเดียว คือ เพลงยาวเจ้าพระ

ความเรียง ๓ เรื่อง ได้แก่ พระธรรมเทศนาพระราชพงสาวดารสังเขป พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา
และคำฤๅษี

พระนิพนธ์ชิ้นเอกของสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสก็คือเรื่องลิลิตเตล่งพ่าย ซึ่งเป็นงานที่ทรงนิพนธ์
ตั้งแต่เมื่อยังดำรงตำแหน่งพระอิสริยยศเป็นกรมหมื่นนุชิตชิโนรส โดยมีความมุ่งหมายเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระ
พระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ ดังได้ทรงนิพนธ์บอกไว้ตอนท้ายเรื่องว่า

เสร็จแสดงพระยศเจ้า	จอมอยุธยา
องค์อัครสมบัติน	เทพยไต้
นเรศวรวิรัตน์มกุฎ	เกษกระษัตริ์ สยามดา
หวังอยู่คู่ชเรศไฉ	ปากฟ้าดินเฉลิม

โดยทรงนำเค้าเรื่องจากพงสาวดารสมัยกรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่ตอนสมเด็จพระมหาธรรมราชาสวรรคตในปี
พ.ศ. ๒๑๓๓ จนถึงพระมหาอุปราชสวรรคตบนคอช้าง และเจ้าเมืองเชียงใหม่แต่งตั้งเข้ามาอ่อนน้อมขอเป็นไมตรี
กับไทย ในเนื้อเรื่องได้ทรงพรรณนาถึงความยิ่งใหญ่ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่ทรงปกป้องคุ้มครองแผ่นดิน
ให้อยู่ร่มเย็นเป็นสุขและทรงครองราชย์ด้วยทศพิธราชธรรม

ปรากฏว่าพระนิพนธ์เรื่องนี้เป็นหนังสือที่ยอดเยี่ยมในทางกวีนิพนธ์อย่างแท้จริง ทรงสามารถนำเอาเหตุการณ์
จากประวัติศาสตร์มาผูกถ้อยคำได้อย่างสละสลวย มีการเล่าคำให้การอุปมาอุปไมยและให้ความโน้มน้าวทางอารมณ์
เป็นเยี่ยม โคลงบทหนึ่งที่ถูกหยิบยกมากล่าวถึงอยู่เสมอก็คือ ตอนที่พระมหาอุปราชครวญถึงนางที่ว่า

สายหยุดหยุดกลิ่นฟุ้ง	ยามสาย
สายบ่หยุดเสน่ห์หาย	ห่างเศร้า
ก็คืนที่วันวาย	วางเทวษ ราแม่
ถวิลทุกขพบคำเข้า	หยุดได้ฉันทใจ

หรือในบทต้นเต็นเร้าใจ เช่น

ประทบทประทอลวน สองกชชนเขียว เรียวฉรณรงค์เรืองแรง แทงถีบฉัดคลุมบอน พม่ามอญตายกลาด
ข้าศึกสาดปืนโชนรม โรมุกุภัณฑ์ธนู คู่ดั่งพรยาชร้อง ไปตดตองตนสาร รุมการเกิดตระหลบ อบอลวงปากฟ้า
คูบู้จักหน้า หนึ่งสิ้นแสง โถง แลนาฯ

และการเล่นอักษร เช่น

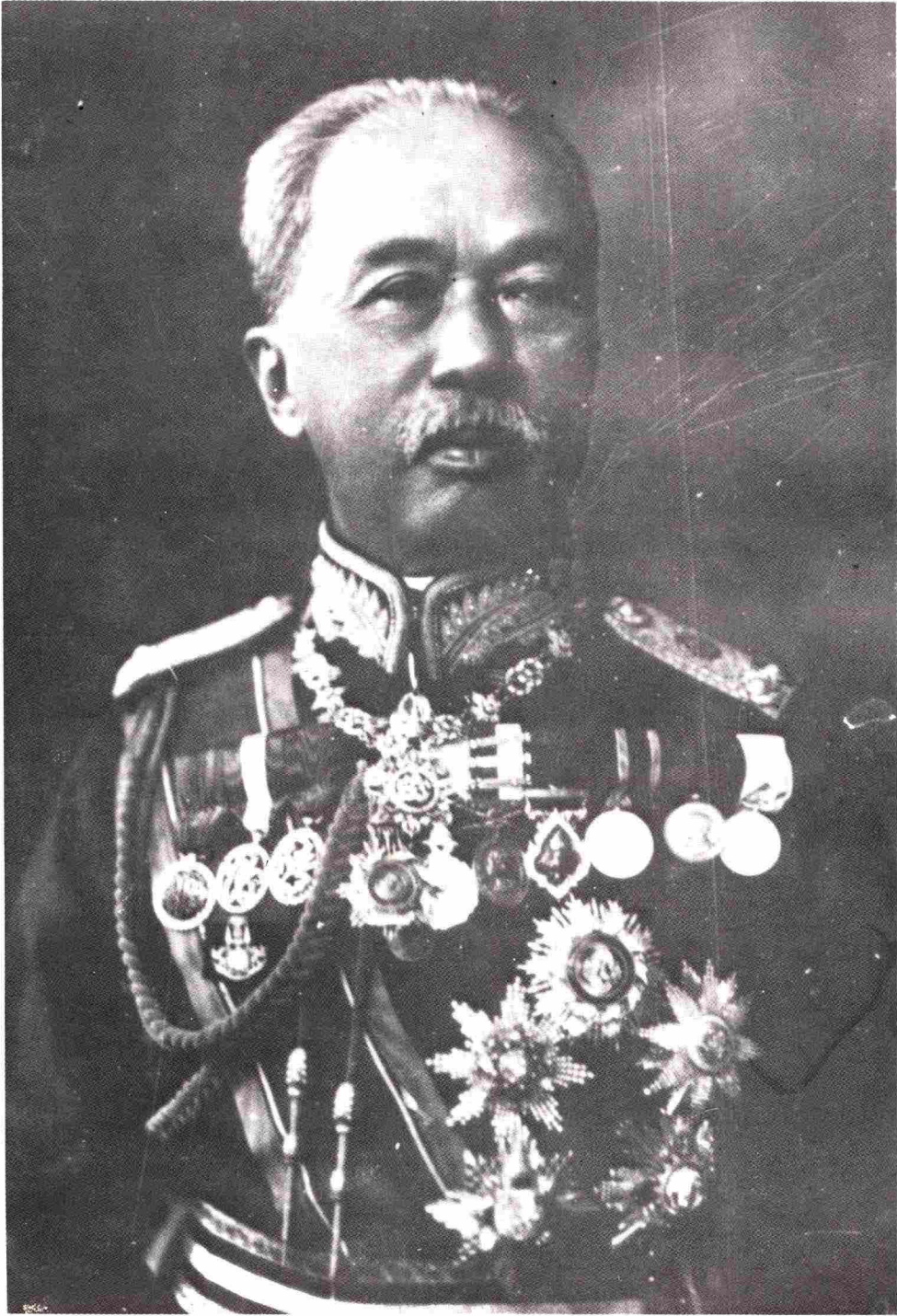
กับแคเคียงคู่ขุ่ม	เขาขัน
เอียงแลออกอัญชัน	แซ่ชร้อง
กระหอดกระเรียนจรัญ	เรียงร่าย อยู่นา
กระจิบกระจาบจ้อง	จับไม้เมอลเมียง ฯ

กระเด็นกระตัวตื่น	แตกคน
ยุงย่องยอดยุงยล	โยกย้าย
นกเปล่านกปลีปน	ปลอบแปลก กัณนา
คล่ำคล่ำคลั่งโคลงคล้าย	คู่เกล้ากล่อเกลี่ยฯ

สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสได้ทรงเริ่มงานนิพนธ์มาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศ-
หล้านภาลัย จนกระทั่งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงได้รับสถาปนาเป็น กรมสมเด็จพระ
พระปรมานุชิตชิโนรส ศรีสุคตขัตติยวงศ์ และทรงปกครองสงฆ์ทั่วราชอาณาจักรในปี พ.ศ. ๒๓๕๔ ทรงประชวรด้วย
พระโรคชรา และสิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๕๖ รวมพระชันษาได้ ๖๓ ปี กับ ๔ วัน ต่อมาในสมัย
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งโปรดในทางกวีและทรงนับถือสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส
อย่างสูงสุด จึงได้สถาปนาเป็น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เมื่อ ปี พ.ศ. ๒๔๖๕

จากวันในอดีตมาจนถึงปัจจุบัน จะเห็นได้ว่า การสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุ-
ชิตชิโนรสนั้น เป็นเพียงการสูญสิ้นสังขารและร่างกาย แต่ชื่อเสียงพระเกียรติคุณหาได้สูญสลายไปกับกาลเวลาไม่
ยังคงสถิตอยู่ในความระลึกถึงของมวลชนชาวไทยตลอดมาและจะคงอยู่ชั่วกาลนาน

บทความเรื่อง
พระเกียรติคุณสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
บรรยายทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๒
นางกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ เรียบเรียง

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

พระเกียรติคุณสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเป็นเจ้านายที่ได้รับการจารึกพระนาม และพระเกียรติคุณไว้ในประวัติศาสตร์ของชาติ ในฐานะที่ทรงเป็นนักวิชาการ นักพัฒนา นักปกครอง นักบริหาร นักเขียน ตลอดจนนักการศึกษา นักสังคมศาสตร์ ทรงได้รับถวายพระนามว่า พระบิดาแห่งประวัติศาสตร์ ทรงอุทิศพระองค์เพื่อประกอบพระกรณียกิจสำคัญ ๆ เป็นคุณแก่ชาติบ้านเมืองและชาวไทย นับตั้งแต่ทรงพระเยาว์ จวบจนวาระสุดท้ายแห่งพระชนมชีพ แม้ว่าพระองค์จะสิ้นพระชนม์ล่วงลับไปแล้วเป็นเวลานาน แต่ผลงานที่พระองค์ทรงดำริริเริ่มและทรงสร้างสรรค์ไว้แก่แผ่นดินไทยก็ยังคงดำรงคงอยู่เป็นเครื่องอำนวยประโยชน์แก่มหาชนสืบต่อมา และเป็นเครื่องประกาศเกียรติคุณของพระองค์ท่านชั่วนานาน เป็นต้นว่า การพิพิธภัณฑสถาน การศึกษา กิจการมหาดไทย กิจการห้องสมุด ผลงานพระนิพนธ์ทั้งด้านประวัติศาสตร์และวรรณคดี

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระนามเดิม พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร ประสูติเมื่อวันเสาร์ที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๕ และสิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๖ ทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมารดาคือ เจ้าจอมมารดาชุ่ม ทรงศึกษาหนังสือไทยเบื้องต้นในสำนักคุณแสงและคุณปานราชินิกุลในพระบรมมหาราชวัง ศึกษาภาษาบาลีในสำนักพระยาปริยัติธรรมธาดา (เปี่ยม) และหลวงธรรมานุวัติจาง (จ้อย) ศึกษาภาษาอังกฤษในโรงเรียนหลวง มีนายฟรานซิส ยอร์ช แพทเตอร์สัน เป็นอาจารย์ศึกษาวิชาทหารในสำนักหลวงรัฐธัญฤทธิ์ (เล็ก)

เมื่อยังทรงพระเยาว์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ตามเสด็จและรับใช้ใกล้ชิด ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตแล้ว ได้ทรงรับราชการในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ทรงรับภาระสั่งสอนความรู้รัฐประศาสนศาสตร์และโบราณคดีจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้ทรงรับใช้สนองพระราชประสงค์ ทรงเป็นกำลังสำคัญในการบริหารประเทศหลายด้าน ได้รับผลดีและเป็นที่ยอมรับของพระราชกฤษฎีกาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างสูง

โดยที่ทรงมีพระปรีชาสามารถ ทรงมีพระอุตสาหะวิริยะ พระปัญญาเฉียบแหลม ซื่อสัตย์สุจริต มุ่งประโยชน์ของชาติ ประชาชน และพระบรมราชวงศ์จักรีเป็นที่ตั้ง ประกอบทั้งทรงมีความจงรักภักดีในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทุกพระองค์อย่างมั่นคงแน่วแน่ โดยเฉพะผลงานด้านต่าง ๆ ของพระองค์ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ล้วนแต่เป็นงานใหญ่เป็นงานสำคัญอย่างยิ่งของบ้านเมือง ซึ่งแสดงให้เห็นพระอัจฉริยภาพอันสูงเป็นที่ประจักษ์แก่มหาชนทุกยุคทุกสมัย

ในด้านการศึกษานั้น แต่เดิมมาไทยเรายังมิได้มีการศึกษาระบบโรงเรียน เด็กหญิงเด็กชายศึกษาเล่าเรียนรับถ่ายทอดความรู้กันในครอบครัว ตามบ้านขุนนาง ตามวังเจ้านาย และตามวัด พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักต้องเห็นว่าการศึกษาเล่าเรียนเป็นสิ่งสำคัญสำหรับบ้านเมืองและประชาชน มีพระราชประสงค์จะให้ราษฎรทั่วไปได้ศึกษาเล่าเรียนให้มีความฉลาดเฉลียว มีความรู้ดีในการดำรงชีพ เพื่อจะได้มีกนดมีวิชาเข้ามารับราชการ รับใช้บ้านเมือง ช่วยกันพัฒนาประเทศชาติให้เจริญรุ่งเรืองทัดเทียมอารยประเทศ โปรดให้ตั้งโรงเรียนมหาดเล็กขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๔ โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพบริหารโรงเรียน และต่อมาทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพรับพระราชภาระด้านจัดการศึกษาของชาติ ซึ่งสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพก็ได้ทรงดำเนินการเป็นที่พอพระราชหฤทัยอย่างยิ่ง ดังปรากฏในคำประกาศสรรเสริญพระเกียรติ เมื่อทรงรับสถาปนาเป็น “กรมหมื่น” ความว่า

“ภายหลังได้รับกระแสพระราชดำริและพระบรมราชโองการให้ตั้งโรงเรียนสำหรับพระบรมวงศานุวงศ์และบุคคลเข้ารับราชการ ตลอดจนโรงเรียนราษฎรก็ทรงพระอุตสาหะดำริตรองจัดตั้งโรงเรียน แล้วตรวจตราให้การ

เล่าเรียนแพร่หลายกว้างขวางขึ้น จัดการให้มีการสอบไล่หนังสือนักเรียน ซึ่งไม่ได้เคยมีมาแต่ก่อน จัดการทั้งปวงให้เป็นคุณประโยชน์แก่แผ่นดินและตัวผู้ซึ่งเล่าเรียน และเป็นพระเกียรติยศในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เจริญขึ้นโดยลำดับจนถึงทุกวันนี้ เป็นความดีความชอบเป็นอันมาก...”

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงมีพระดำริริเริ่มเป็นเยี่ยมในพระกรณียกิจทุกประการ ทรงเอาพระทัยใส่ล้นเกล้า ไตร่ตรอง ปรับปรุง แก้ไขในเรื่องต่าง ๆ อยู่เสมอ เฉพาะด้านการศึกษานี้ ในขณะที่ทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมธรรมการนั้น นอกจากจะทรงวางระเบียบราชการของกรมและของโรงเรียน เป็นต้นว่า ทรงวางระเบียบข้อบังคับตำแหน่งหน้าที่เสมียนพนักงาน ในการเข้ารับราชการ การเลื่อนตำแหน่ง ลาออก ลงโทษ กำหนดข้อสอบวิชาเสมียนแล้ว ยังทรงจัดให้มีห้องสมุด ห้องอ่านหนังสือของกรมศึกษาธิการ ทรงจัดเจ้าพนักงานตรวจโรงเรียนทั้งในกรุงและหัวเมือง ซึ่งกิจการต่าง ๆ ดังกล่าวนี้ก็ยังมีอยู่สืบมาจนถึงปัจจุบัน โดยได้พัฒนาไปตามความเหมาะสมแก่สภาพงานและกาลเวลา

ในด้านมหาดไทย ซึ่งเป็นกิจการสำคัญอย่างยิ่งในการบริหารประเทศนั้น ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ชาวตะวันตกกำลังล่าอาณานิคมเข้าครอบครองประเทศทางเอเชียไว้เพื่อเป็นแหล่งทรัพยากรและเป็นฐานอำนาจ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริเห็นการณ์ไกล ทรงตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงการปกครอง การบริหารให้ทันสมัย เพื่อมิให้ประเทศทางตะวันตกถือเอาความด้อยพัฒนาหรือความไม่เรียบร้อยด้านต่าง ๆ ภายในประเทศเป็นสาเหตุให้เข้ามาสอดแทรกกิจการของประเทศไทย สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ก็ได้ทรงมีส่วนในกิจการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงระบบบริหารประเทศเป็นอย่างมาก กล่าวคือ ขณะที่ทรงรับราชการทางด้านการศึกษาอยู่นั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้พระองค์ย้ายมารับราชการในด้านมหาดไทย ซึ่งต่อมาก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีมหาดไทย ได้ทรงพระอุตสาหวิริยะสนองพระมหากษัตริย์คุณเต็มความสามารถ ทรงปรับปรุงแก้ไขปัญหาคอขวด ริเริ่มงานใหม่ ๆ ขึ้นในกิจการมหาดไทยเป็นอันมาก โดยเฉพาะงานปกครองแบบมณฑลก็ทรงดำเนินการจนสามารถรับโอนงานปกครองหัวเมืองที่เคยขึ้นอยู่ในกระทรวงกลาโหมและกรมท่ามารวมไว้ในกิจการมหาดไทยเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน พระกรณียกิจด้านมหาดไทยทุกประการล้วนแต่เป็นคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติและประชาชนอย่างยิ่งมาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากกิจการด้านการศึกษาและด้านมหาดไทยแล้ว ยังทรงรับพระราชภาระจัดการและมีส่วนร่วมในการบริหารปรับปรุงกิจการด้านอื่น ๆ อีกหลายด้าน ได้แก่งานกระทรวงการคลัง กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงกลาโหม กรมศิลปากร ราชบัณฑิตยสภา ทางด้านศิลปวัฒนธรรมนั้นทรงจัดกิจการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หอสมุดแห่งชาติ ทรงริเริ่มประเพณีอันดีงามเป็นต้นว่า การถวายบังคมพระบรมรูปทรงม้า การจัดพิมพ์หนังสือเผยแพร่ในงานกุศล เช่นงานศพและงานมงคล ซึ่งได้รับนับถือปฏิบัติสืบต่อมาจนถึงปัจจุบันนี้ ในด้านสังคมศาสตร์ ก็ได้ทรงริเริ่มการออกโฉนดที่ดิน ในด้านสาธารณสุข การก่อตั้งโรงพยาบาล ตลอดจนโอสถศาลาซึ่งปัจจุบันคือสถานอนามัย ก็เกิดขึ้นจากความคิดริเริ่มของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเป็นผู้เริ่มตั้งกรมพยาบาล ซึ่งต่อมาวิวัฒนาการมาเป็นกระทรวงสาธารณสุข

แม้ว่าจะทรงปฏิบัติราชการบ้านเมืองมากมายหลายด้าน แต่พระองค์ท่านก็ยังทรงอุทิศเวลา ทรงนิพนธ์หนังสือตำรับตำราต่าง ๆ ทั้ง วรรณคดี กวีนิพนธ์ โบราณคดี ประวัติศาสตร์ พงศาวดาร ดำนาน จดหมายเหตุต่าง ๆ ขึ้นเป็นจำนวนมาก ซึ่งได้ตกทอดมาเป็นขุมปัญญาของนักศึกษาคนกล้าและผู้เล่าเรียนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศทั่วโลกอยู่จนถึงทุกวันนี้ นับได้ว่าพระองค์ทรงเป็นนักปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่โดยแท้

เพื่อให้ท่านผู้ฟังทั้งหลายประจักษ์ชัดเจนในพระเกียรติคุณของพระองค์ท่าน จึงขอเชิญคำแปลสร้อยพระนามในพระสุพรรณบัฏเมื่อทรงรับสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งพระคุณเจ้าพระธรรมไตรโลกาจารย์เป็นผู้แปลไว้มากล่าวดังต่อไปนี้

“ทรงยิ่งใหญ่ด้วยพระอิสริยยศ ทรงพระอุปการะพระเจ้าแผ่นดินสยามรัฐ ทรงเจนจัดรัฐประศาสนศาสตร์ อย่างมโหฬาร สมเด็จพระปิยมหาราชเจ้าทรงอบรมสั่งสอน ทรงกระทำราชกิจมากมายไพศาล ทรงรอบรู้โบราณคดี และประวัติศาสตร์ ทรงนิพนธ์ตำราวิทยาการแตกฉานในภาษาและปฏิภาณวาจาได้ดอบ ทรงเป็นนายกจัดการราชบัณฑิตยสภา สามารถในนิติธรรม ทรงจัดการศึกษาให้เจริญยิ่ง มีพระวาทะเป็นที่รัก ทรงดำรงไว้ซึ่งขันติ สัจจะและสุจริต ทั้ง ๓ ประการ พระปรีชาญาณบริสุทธิ์จรัสตระ ทั้งพระอัธยาศัยที่ซื่อตรง ทรงมั่นคงในพระไตรสรณะมีพระพุทธเจ้า เป็นต้น ทรงเป็นบพิตร ชรรมิคนาถ ประดับด้วยพระคุณาภรณ์พิเศษทั้งหลายนี้”

ด้วยพระเกียรติคุณและผลงานนับอเนกอนันต์ดังกล่าวมาแล้ว องค์การสหประชาชาติจึงได้เห็นความสำคัญ ยกย่องเทิดพระนามในฐานะทรงเป็นบุคคลสำคัญของโลก และได้สนับสนุนให้ประเทศไทยจัดงานเฉลิมพระเกียรติฉลองครบ ๑๐๐ ปี แห่งวันประสูติ เมื่อวันที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๕ นอกจากนั้นรัฐบาลไทยก็ยังได้สร้างอนุสรณ์สถานเฉลิมพระเกียรติพระองค์ท่านไว้ให้ปรากฏยั่งยืน คือ หอสมุดดำรงราชานุภาพ ที่ถนนหน้าพระธาตุ และพระอนุสาวรีย์ประดิษฐานอยู่ ณ หน้ากระทรวงมหาดไทย

นับได้ว่า พระองค์ทรงเป็นปูชนียบุคคลควรแก่การเทิดทูนสรรเสริญและรำลึกพระคุณตลอดกาล สมดังคำที่ว่า
ปูชา ปูชนียาน์ เอคมมัม คลมุตตมัม การบูชาบุคคลอันควรบูชาเป็นมงคลอันสูงสุด

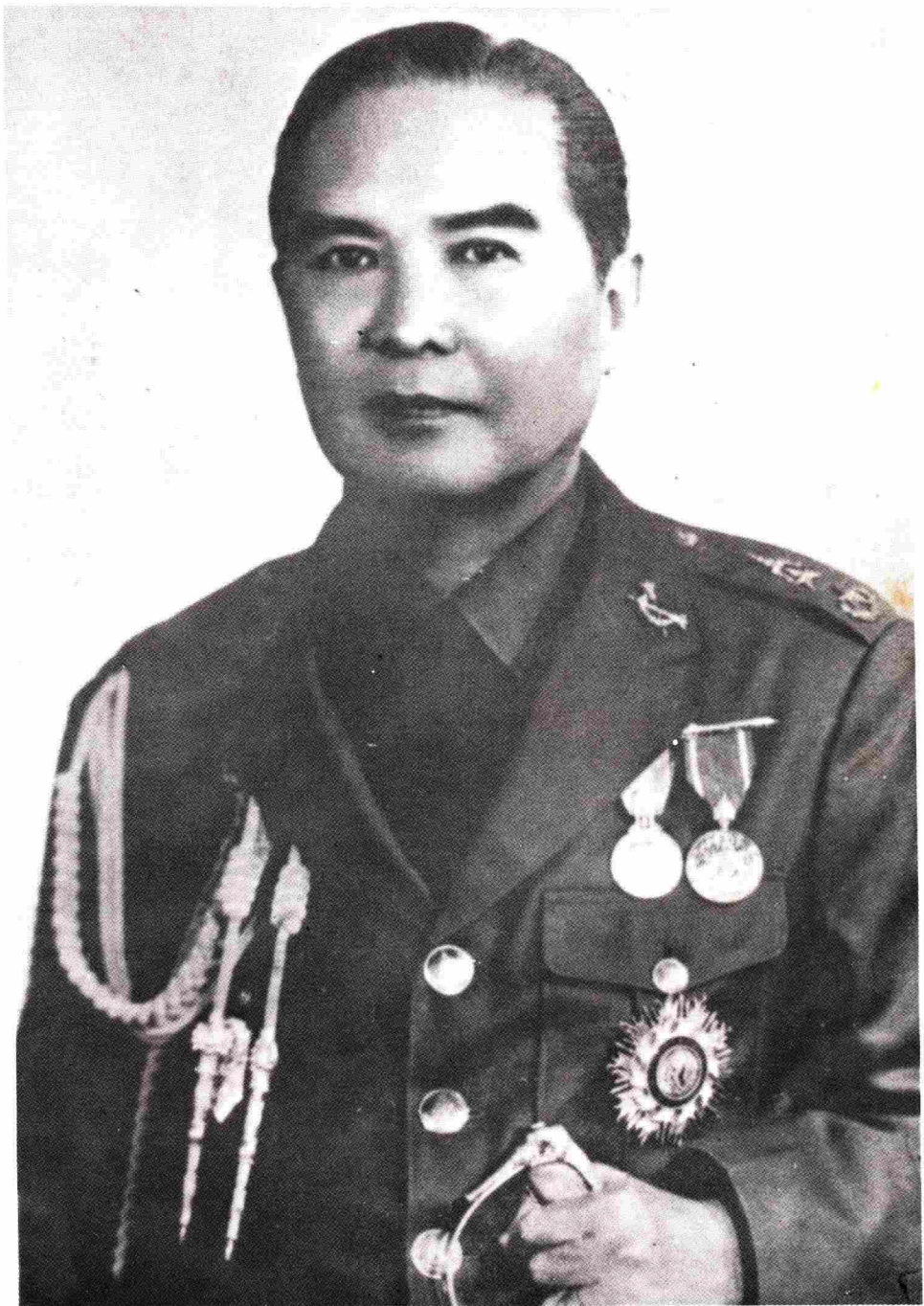
บทความเรื่อง

พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์

บรรยายทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๓

ศจ.พ.ต.หญิง คุณหญิงผะอบ โปษะกฤษณะ เรียบเรียง

พลตรี
พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์
(พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร)

บทสดุดี พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์

วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๑๕ เป็นวันที่ประเทศไทยสูญเสียบุคคลสำคัญของชาติผู้ซึ่งได้ฝากงานอันยิ่งใหญ่มีคุณค่ามหาศาลไว้ให้แก่อนุชนรุ่นหลัง และยังเป็นผู้นำชื่อเสียงของประเทศไทยให้เป็นที่รู้จัก อย่างมีเกียรติแก่นานาประเทศ บุคคลผู้นั้นคือ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ พระนามเดิม หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร เป็นโอรสของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ในรัชกาลที่ 4 และหม่อมหลวงด่วนศรี วรวรรณ ในสกุล มนตรีกุล ประสูติเมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๔๓๔ ทรงเสกสมรสกับหม่อมพริ้วสุพิณ วรวรรณ เมื่อ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๔๗๓ มีธิดาคือ ม.ร.ว. วิวรรณ เสถียรสุด ทรงมีโอรสซึ่งถึงแก่กรรมแล้ว คือ ม.ร.ว. วิบูลเกียรติ วรวรรณ ใน ม.จ. พิบูลย์เบญจางค์กิติยากร

เมื่อปี ๒๔๔๘ ได้แสดงพระปรีชาสามารถ โดยสอบชิงทุนเล่าเรียนหลวงไปทรงศึกษาต่อ ณ ประเทศอังกฤษ ผู้ที่จะสอบชิงทุนเล่าเรียนหลวงได้ในสมัยนั้น คือ ผู้ที่เล่าเรียนถึงชั้นมัธยมปีที่ ๘ และสอบได้เป็นที่ ๑ หรือ ๒ ของประเทศไทยเพียง ๒ คนเท่านั้น เมื่อทรงศึกษาอยู่ในประเทศอังกฤษถึงปี ๒๔๕๓ ก็ทรงได้รับปริญญา บี เอ เกียรตินิยมทางประวัติศาสตร์จากมหาวิทยาลัย ออกซฟอร์ด ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงเป็นอันดับ 1 ของอังกฤษในสมัยนั้น

กรมหมื่นนราฯ ได้เคยทรงเล่าว่า พระบิดาได้ทรงตั้งพระนามให้ว่า “วรรณไวทยากร” เพราะทรงหวังจะให้ เป็นหมอ ไวทย คือ แพทย์ แต่พระองค์ก็ได้ทรงศึกษาในทางหมอเหมือนกัน แต่กลายเป็นหมอความ เพราะต่อมา ได้ทรงศึกษาวิชาการทูตต่อ ณ ประเทศฝรั่งเศส และได้รับประกาศนียบัตรวิชาการทูต รางวัลที่ ๑ ได้ทรงรับปริญญาโท จากมหาวิทยาลัย ออกซฟอร์ด อีกในปี ๒๔๗๐ และได้รับปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากมหาวิทยาลัยเดียวกันนี้ ในภายหลังอีกด้วย

ชีวิตในราชการของพระองค์ท่านก็ได้ทรงทำประโยชน์นานัปการในด้านการทูตเริ่มตั้งแต่เป็นเลขานุการตรีประจำสถานทูตไทย ณ กรุงปารีส เป็นเอกอัครราชทูตประจำประเทศต่างๆ หลายประเทศ เป็นปลัดทูตฉลองกระทวง ต่างประเทศ และทรงเป็นหัวหน้าคณะทูตเจรจาแก้ไขสนธิสัญญากับต่างประเทศในเรื่องต่าง ๆ จนเป็นผลสำเร็จหลายครั้งและที่สำคัญก็คือในปี ๒๔๘๗ ทรงได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้แทนไทยไปประชุมเพื่อหาทางตกลงเกี่ยวกับปัญหาเกาหลีที่นครเจนีวา ทรงได้รับการแต่งตั้งเป็นประธานในการประชุมร่วมกับรัฐมนตรีต่างประเทศอังกฤษ และรัฐมนตรีต่างประเทศประเทศโซเวียต และในสมัยประชุมครั้งที่ ๑๐ ของสหประชาชาติทรงได้รับเลือกเป็นประธานคณะกรรมการ การเมืองพิเศษและในปี ๒๔๘๘ - ๒๕๐๐ ที่ประชุมสมัชชาสหประชาชาติได้ลงมติเป็นเอกฉันท์ ให้ทรงดำรงตำแหน่งประธานสมัชชาในสมัยประชุมที่ ๑๑ ทั้งนี้ แสดงให้เห็นพระปรีชาสามารถในด้านการทูตจนเป็นที่ยอมรับของต่างประเทศ และเป็นการประกาศเกียรติของคนไทยให้นานาประเทศได้รู้จักอย่างภาคภูมิใจ

ในด้านการปฏิบัติราชการภายในประเทศก็เคยได้รับพระมหากรุณาจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นองคมนตรีรับปรึกษาราชการในส่วนพระองค์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ ในรัชกาลปัจจุบันก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็น พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ เมื่อปี ๒๔๘๒ และในรัชกาลปัจจุบันได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็นพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า “พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์” เมื่อพ.ศ. ๒๔๘๕ เมื่อปี ๒๕๑๓ ทรงเป็นผู้แทนพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไปในงานมหกรรมเอกซโป ๗๐ ที่โอซากา ประเทศญี่ปุ่น

ในด้านการศึกษา ก็ได้ทรงรับปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ทั้งในและนอกประเทศ ในสาขาที่ทรงเชี่ยวชาญ อาทิ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยทางด้านอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทางวารสารศาสตร์ และรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ทางกฎหมาย มหาวิทยาลัยโคลัมเบีย มหาวิทยาลัยนิวยอร์ก

มหาวิทยาลัยแพร์ลีดีคกินสัน เป็นต้น สำหรับมหาวิทยาลัยในประเทศไทยนั้น ได้ทรงเป็นพระอาจารย์ในวิชานั้น ๆ และได้ตำแหน่งทางวิชาการเป็นศาสตราจารย์ และทางการบริหาร ก็ได้ทรงเป็นกรรมการสภามหาวิทยาลัยของทั้งสองมหาวิทยาลัย และโปรดเกล้า ๆ ให้ดำรงตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตั้งแต่พ.ศ. ๒๕๐๘ - ๒๕๑๓

ในด้านการเมือง ทรงกรุณาโปรดเกล้า ๆ แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรีแทนนายกรัฐมนตรีในงานด้านรองประธาน ก.พ. รองประธานสภาพัฒนาเศรษฐกิจ รองประธานสภาการศึกษาแห่งชาติ รองประธานสภาวิจัยแห่งชาติ และเมื่อปี ๒๕๑๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๆ ให้เป็นประธานสมัชชาแห่งชาติ

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครชิพวงศ์ประพันธ์ มิได้ทรงสามารถแต่เพียงในการรับราชการในตำแหน่งสำคัญ ๆ ดังกล่าวแล้วเท่านั้น พระองค์ยังทรงทำงานเพื่อความเจริญของประเทศร่วมกับหน่วยงานเอกชนและทรงทำงานส่วนพระองค์เช่นเดียวกับคนไทยอื่น ๆ ซึ่งในที่นี้มิสามารถจะกล่าวโดยละเอียดให้หมดได้ในเวลาอันจำกัดนี้ ด้วยเหตุที่พระองค์ทรงเฉลียวฉลาดและสามารถในหลายทาง จนมีผู้ถวายสมญาว่า “นักปราชญ์ของเมืองไทย” พระองค์ก็ได้ทรงใช้ความสามารถนั้นช่วยเหลือบ้านเมืองในการทรงเป็นหลักให้ผู้อื่นได้ดำเนินการต่อไปอย่างกว้างขวาง อาทิ การริเริ่มตั้งสมาคมราชวิทยาลัย การก่อตั้งโรงเรียน ก.ป.ร.ราชวิทยาลัย ทรงเป็นประธานในการตัดสินการประกวดวรรณกรรมไทยของธนาคารกรุงเทพ ทั้งประเภทร้อยแก้ว และร้อยกรอง ซึ่งธนาคารจัดขึ้นเพื่อทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมทางด้านภาษาและหนังสือ ทรงริเริ่มก่อตั้งหนังสือพิมพ์ประชาชาติ เมื่อปี ๒๕๑๕ หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งได้ทรงเห็นการณ์ไกลว่า หนังสือพิมพ์จะเป็นสื่อเพื่อการศึกษาทางการเมืองของประชาชน ดังนี้ เป็นต้น ผลงานเหล่านี้ปรากฏสืบเนื่องขยายวงกว้างขวางเป็นประโยชน์แก่สังคมมาจนตราบเท่าทุกวันนี้

ในที่นี้จะขอล่าถึงสิ่งที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญประโยชน์ในด้านภาษาไทยซึ่งทรงเชี่ยวชาญและทรงรักและสนพระทัยที่จะให้ผู้อื่นได้รักและซาบซึ้งในคุณค่าของภาษาไทยได้ทรงเป็นพระอาจารย์ในมหาวิทยาลัย และทรงแสดงปาฐกถาในที่ต่าง ๆ เชิญชวนให้เข้าใจในเรื่องภาษา และการพัฒนาของภาษา ให้คนรุ่นเก่า และรุ่นใหม่ได้เข้าใจกันเป็นแนวทางของครุภาษาไทยที่จะได้นำไปสอนให้ลูกทาง ดังพระดำรัสในการแสดงปาฐกถาเรื่อง “ภาษาไทย” ที่ทรงแสดง ณ หอประชุมคุรุสภา เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๐๕ ซึ่งคัดมาจากเรื่อง “ผลงานของปรีณชวีวรรณ ของ สิริเปรมจิตต์ ตอนหนึ่งว่า “...ภาษาไทยเป็นวิชาที่ข้าพเจ้ารักและใฝ่ใจมากเช่นเดียวกับท่านผู้มีเกียรติทั้งหลาย ในสถาบันอันคงแก่เรียน และมีหน้าที่ในการบำรุงรักษา และพัฒนาภาษาไทยให้เจริญรุ่งเรือง เป็นอุปกรณ์แสดงความรู้สึกนึกคิดของคนไทยให้ทันสมัยปรมาณอันก้าวหน้าอย่างรวดเร็วนี้ได้ และภาษาไทยของเราที่ร่ำรวยพอที่จะเป็นอุปกรณ์ให้แก่เราดังกล่าวมาแล้วได้ จริงอยู่ บางท่านที่ฟังข้าพเจ้าอยู่ ณ ที่นี้ อาจมีหน้าที่สอนนักเรียนจึงต้องเน้นหนักทางการบำรุงรักษาภาษาไทยหรือว่าจะช่วยธำรงรักษาไว้ก็ได้ คือ ต้องรักษาแบบไว้อย่างเคร่งครัด นั่นก็เป็นการถูกต้องแล้วและข้าพเจ้าเองก็ศึกษาวรรณคดีไทยโบราณอันเป็นแบบฉบับ ฉะนั้นก็เป็นผู้นิยมของเก่าเหมือนกันแต่ในเวลาเดียวกัน เราจะหันกลับมาต่อความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วของโลกปัจจุบันไม่ได้ เด็กของเราเห็นรถยนต์ ขึ้นรถยนต์ เด็กของเราเห็นเครื่องบิน ขึ้นเครื่องบิน เด็กของเราชมวิทยุและโทรทัศน์ ฉะนั้นเราจึงต้องมองหน้าไปกับเขาและช่วยให้เขามีภาษาและคำพูดคำเขียนที่เราใช้ผูกประโยชน์ แสดงความรู้สึกนึกคิดของเขาได้สะดวก...”

ด้วยเหตุที่สังคมขยายตัวกว้างขวางออกไป คำในภาษาที่ต้องเพิ่มขึ้นให้พอกับความต้องการ การดัดคำขึ้นใหม่หรือการบัญญัติศัพท์นั้นต้องมีหลักต้องพิจารณาอย่างละเอียดเพื่อให้เข้ากับลักษณะของภาษาเดิม พระองค์ท่านผู้ทรงเชี่ยวชาญในทางภาษาศาสตร์และอักษรศาสตร์ จึงทรงเป็นผู้นำในการบัญญัติศัพท์ เพราะคำที่ทรงบัญญัตินั้น มีหลักเกณฑ์และได้พิจารณาความเหมาะสม ถ้าคำนั้นไม่คิด หมายความว่า มีคนยอมใช้น้อยหรือไม่ยอมใช้ก็ทรงแก้ไขเปลี่ยนแปลงจนเป็นที่ยอมรับ การบัญญัติศัพท์นั้นถ้ามองเผิน ๆ ก็ดูจะไม่ยากใคร ๆ ก็อาจจะดัดคำขึ้นใช้ใหม่ได้ แต่ปัญหาอยู่ที่ว่าจะไปใช้กับใคร และเขายอมรับและเข้าใจหรือไม่ การบัญญัติศัพท์ของกรมหมื่นนครฯ นี่เป็นที่กล่าวขานติดปากกันมาจนทุกวันนี้ว่า “ศัพท์ท่านวรรณ” ดังจะขอยกตัวอย่างคำที่ใช้กันมาจนทุกวันนี้ พอเป็นสังเขป เช่นคำว่า

ประชาชาติ ชนกรรมชาติ แรงงาน บริการ นิติบุคคล วัฒนธรรม วารสาร โทรทัศน์ พัฒนา ประสิทธิภาพ ปฏิรูป
รัฐธรรมนูญ รัฐวิสาหกิจ สถาบัน องค์การ เป็นต้น

ในการบัญญัติศัพท์ของพระองค์ท่าน จะเห็นว่าเป็นคำที่มาจากภาษาบาลีสันสกฤตภาษาทั้งสองเข้ามาใน
ภาษาไทยจนกลายเป็นคำไทยแล้ว ลักษณะของภาษาไทยเป็นภาษาในตระกูลคำพยางค์เดียว แต่ได้รับภาษาบาลีมาจาก
พุทธศาสนา และสันสกฤตจากศาสนาพราหมณ์ ภาษาทั้งสองเป็นภาษาที่ตายแล้ว หมายความว่าไม่มีชาติใดเป็นเจ้าของ
ของภาษา ภาษาไทยจึงเป็นภาษาที่ควบกันได้อย่างสนิท กรมหมื่นนราฯ ทรงเชี่ยวชาญในเรื่องภาษาศาสตร์และรักษา
ระเบียบอันเป็นหลักของการบัญญัติศัพท์ ซึ่งจะเป็นแนวทางที่ผู้บัญญัติศัพท์ต่อไปจะได้ถือเป็นบรรทัดฐาน

พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงประกอบภารกิจเพื่อประเทศชาติไว้เป็นเอนก
ประการทั้งในด้านการต่างประเทศ และศิลปวิทยาการด้านต่าง ๆ ภาษาศาสตร์ ปรัชญา มนุษยศาสตร์ ประวัติศาสตร์
นิเทศศาสตร์ และวาทวิทยาและได้ฝากผลงานไว้ในงานนิพนธ์มากมายอันเป็นประโยชน์แก่มหาชน จะปรากฏผลอยู่
ชั่วนิรันดร์กาล

บทความเรื่อง
สดุดีเกียรติคุณ เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์)
บรรยายทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๒๓ มิถุนายน ๒๕๒๓
นายทองต่อ กล้ายไม้ ณ อยุธา เรียบเรียง

เจ้าพระยาบดินทรเดชา

(สิงห์ สิงหเสนี)

สดุดีเกียรติคุณ เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์)

สวัสดิ์ท่านผู้ฟังที่เคารพ

เนื่องจากวันพื้งนี้ วันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๕๒๓ เป็นวันครบรอบอัฐศุกรมปี ที่ ๑๓๐ ของท่านเจ้าพระยา-
บดินทรเดชา (สิงห์) ต้นตระกูลสิงหเสนี วีรบุรุษชาวไทยซึ่งเป็นบุคคลตัวอย่างของชาติควรค่าแก่การเคารพและยกย่อง
ทุกประการ เพราะท่านเป็นนักรบที่กล้าหาญ เด็ดขาด รอบคอบ ใจเยือกเย็น และอดทนอย่างล้นเหลือ อันเป็นลักษณะที่หา
ได้ยากในหมู่นักรบทั่วไป จึงเป็นการสมควรที่จะนำเกียรติประวัติโดยย่อของท่านมาเล่าสู่กันฟัง เพื่อให้ท่านผู้ฟัง
โดยเฉพาะที่เป็นเยาวชน ได้เกิดความภูมิใจในวีรบุรุษของชาติ และใครที่จะจำโรยรอยบำเพ็ญประโยชน์ให้เกิดแก่
ประเทศชาติบ้างโดยเต็มกำลังและสติปัญญาของตน

ท่านเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) เกิดเมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๓๒๐ เป็นปีที่ ๑๐ ในรัชกาลพระเจ้ากรุงธนบุรี
ท่านเป็นบุตรชายคนที่ ๔ ของเจ้าพระยาอภัยราชา (ปิ่น) ท่านผู้หญิงฟักเป็นมารดาชีวิตเบื้องต้นของท่านเป็นชีวิตแห่ง
ความยากลำบากไม่ต่ำกว่า ๓๐ ปี เช่นในรัชกาลที่สอง เคยต้องโทษฐานพาเรือตัดหน้าขบวนเสด็จพระราชดำเนิน
เนื่องจากหมอกลวงคนแม่น้ำขาวมัวไปหมด มองไม่เห็นเรือพระที่นั่ง ถูกจับไปลงพระราชอาญาจำอยู่ที่ทมิฬใน
พระบรมมหาราชวัง เมื่อพ้นโทษครั้งนั้นแล้วต่อมาก็ถูกสงสัยว่าจะคิดกบฏเพราะคิดอ่านค้าขายเศษเหล็กแดงค้าขายอยู่ที่
กลางทุ่งกลางนซึ่งเป็นการผิดกฎหมายในขณะนั้นท่านจึงถูกนำตัวมาจองจำไว้่อีกครั้งหนึ่ง จนกระทั่งถึงแผ่นดิน
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รับราชการด้วยความไว้วางพระราชหฤทัยชีวิตของ
ท่านเจ้าพระยาบดิน - ทรเดชา ก็เริ่มรุ่งโรจน์ขึ้นตั้งแต่นั้นมา

ท่านเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) เริ่มออกสงครามใหญ่เป็นครั้งแรกเมื่อเจ้าอนุเมืองเวียงจันทน์เป็นกบฏเมื่อ
พ.ศ. ๒๓๖๕ อันเป็นระยะต้นรัชกาลที่สามได้เพียง ๒ ปีเศษทัพเวียงจันทน์เดิมกะว่าจะเข้าตียึดครองกรุงเทพมหานคร
กลับทำเพียงเข้ามากวาดต้อนครอบครัวประชาชนเมืองสระบุรี เมืองนครราชสีมา และหัวเมืองต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียง
เหนือหลายเมืองกลับไปยังเวียงจันทน์ทัพหลวงจากกรุงเทพฯ จึงได้เริ่มติดตามออกไปปราบกบฏ ขณะนั้นท่าน
เจ้าพระยาบดินทรเดชา มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาราชสุภาวดีรับพระราชบัญชา กรมพระราชวังบวรสถานมงคลจอมทัพให้
ไปตีเมืองจำปาศักดิ์ท่านได้ปะทะสู้รบกับทัพเจ้าโงนหลานเจ้าอนุที่เมืองพิมาย เข้าตีค่ายเวียงคุกใกล้เมืองโยธธาต่อสู้
กับเจ้าราชบุตรเจ้าเมืองจำปาศักดิ์ที่เมืองอุบล และในที่สุดก็จับตัวเจ้าราชบุตรได้ที่เมืองจำปาศักดิ์พร้อมกับที่ทัพหลวง
กรีธาทัพยึดเมืองเวียงจันทน์ได้ โดยเจ้าอนุหลบหนีเข้าแดนญวน ความชอบในราชการครั้งนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้เชิญทองตราไปเลื่อนพระยาราชสุภาวดีเป็นเจ้าพระยาในราชทินนามเดิมว่าที่ตำแหน่งสมุหนายกรับผิดชอบหัวเมืองฝ่าย
เหนือทั้งสิ้น

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๓๗๑ เจ้าพระยาสุภาวดีได้ขึ้นไปราชการเมืองเวียงจันทน์อีกครั้งพอดีทางญวนได้นำเจ้าอนุ
กลับมาที่เวียงจันทน์และคิดอ่านจะให้ขอรับพระราชทานอภัยโทษแต่เจ้าอนุได้กลับทำร้ายทหารไทยที่เวียงจันทน์
และรบกับเจ้าพระยาสุภาวดีซึ่งถอยไปตั้งหลักที่เมืองโยธธาการรบได้ถึงชั้นดลุมบอน เจ้าพระยาสุภาวดีเองถูกเจ้า
ราชวงศ์เมืองเวียงจันทน์แทงด้วยหอก เสียตกลงไปแต่อกกระทั่งถึงท้องน้อย แผลนั้นยาวเป็นทางไป แต่ไม่ทะลุท้อง
เจ้าราชวงศ์ถูกปืนที่เข้าขาทหารพาหนีไป ฝ่ายเจ้าพระยาสุภาวดีครั้งนี้ฟื้นขึ้นเอนิ้วมือแยงเข้าไปในแผลเห็นว่าไม่
ทะลุท้อง ก็เรียกเอนิ้วนั้นมาหยอดแผลเอาผ้าพันไว้ แล้วขึ้นแคร่คุมทหารออกไปติดตามทัพเจ้าราชวงศ์ทันที
ในที่สุดของสงครามท่านสามารถจับเจ้าอนุเวียงจันทน์ส่งมากรุงเทพมหานครได้และได้รับพระราชทานเลื่อนเป็น
เจ้าพระยาบดินทรเดชาที่สมุหนายกเต็มตามตำแหน่ง

วีรกรรมของท่านเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) ที่สำคัญอีกช่วงหนึ่งคือ ท่านได้เป็นแม่ทัพผู้รับผิดชอบในการ
คุ้มครองเขมรให้พ้นจากการครอบงำของญวนตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๗๖ จนถึงสงบศึกเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๐ เป็นเวลาถึง ๑๕ ปี
ในระหว่างนั้นท่านต้องออกไปปราบกบฏทำงานในสนามรบไม่เว้นแต่ละปี ปีใดไม่ได้รับก็ต้องเตรียมกำลังฝึกซ้อม

ทหารให้เข้มแข็ง จนพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเวทนา ดังปรากฏในท้องตราอัญเชิญพระราชกระแสนฉบับหนึ่งถึงท่านเจ้าพระยาบดินทรเดชาเมื่อศึกสงบแล้วว่า “ออกไปล่าบากราคตราศิคราชาการจะเอาเมืองเขมรคืนตั้งแต่ปีมะเส็งเบญจศกช้านานถึง ๑๕ ปี อุปมาเหมือนหนึ่งว่ายนํ้าอยู่กลางมหาสมุทรไม่เห็นเกาะเห็นฝั่ง พึงมาได้ขอนไม้ น้อยลอยมาได้เกาะเป็นที่ยึดที่หน่วงว้ายเข้าหาฝั่ง”

เมื่อกลับจากราชการทัพประเทศเขมรแล้ว ขณะที่เดินทาง กลับกรุงเทพมหานครพอดีพวกจีนตัวเหี้ยเมือง ฉะเชิงเทรากล่อการกำเริบขึ้น ท่านก็ได้แวะเข้าช่วยปราบปรามจนสงบ แล้วจึงเข้าทูลละอองธุลีพระบาทที่กรุงเทพมหานครถัดมาได้ปีเดียวท่านได้ถึงอสัญกรรมด้วยโรคซึ่งระบาคอยู่ในกรุง เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๕๒ สิริชนมายุได้ ๗๓ ปี

นอกจากความกล้าหาญในการรบดังกล่าวมาแล้ว ท่านเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) ยังเต็มไปด้วยความเจียมขนาด เช่น ในการรบกับญวนเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๖ เจ้าพระยาพระคลังจับเชลยญวนได้มาก มีจักรพรรดิรวมอยู่ด้วย ๘๐ คนเศษจึงปรารภว่า “การข้างหน้ายังมีต่อไปมากอยู่ จะจำไว้ที่เมืองโจกุกก็ไม่ไว้วางใจ จะส่งเข้าไปกรุงเรือใหญ่ ก็ไม่มีมีแต่เรือรบ จะทำประการใดดี” เจ้าพระยาบดินทรเดชาจึงว่า “เจ้าคุณกลัวว่าปอญูกี้ไว้รัฐะดิฉัน” จากนั้นก็เรียกนายทหารสนิทมาให้อจัดการเอาญวนเหล่านั้น ไปมอมเหล้าแล้วประหารชีวิตเสียให้หมด และในการรบครั้งนั้น ท่านได้สั่งให้นำตัวปลัดยกกระบัตรสระบุรี ซึ่งทิ้งค่ายแตกหนีญวนไป และหัวหมื่น ตำรวจกรมนอกซ้ายนายหนึ่งเป็นญาติของท่าน ซึ่งเวลารบกับญวนอยู่นั้นได้หลบไปแอบอยู่ที่ท้ายเรือรบและท่านได้ไปพบเข้าด้วยตนเองจึงให้นำไปประหารชีวิตเสียทั้งคู่

อีกครั้งหนึ่งในระหว่างสงคราม ท่านเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) ได้ปรึกษาการทัพกับเจ้าพระยาคลัง “นายทัพนายกองไม่กลัวแม่ทัพใหญ่ดังนี้ จะทำการศึกสงครามไปที่ไหนได้ ให้เอาตัวผู้ที่ขาดมาฆ่าเสียให้สิ้น เอาผู้น้อยที่กล้าแข็งแรงตั้งขึ้น เอาเครื่องยศให้แก่นัน ยกเข้าตีอีกครั้ง” และเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๘ ขณะที่ท่านเดินทางไปราชการทัพประเทศเขมร ได้เกิดอุบัติเหตุดินปืนระเบิดลุกเป็นไฟลวกเอาแขนท่านตั้งแต่ไหล่ไปถึงข้อศอกปกอลอกไป ท่านก็อุตสาห์อดกลั้น ตั้งเดินทัพต่อไปจนถึงเมืองอุดงฤาษย์จุดหมายปลายทาง โดยรักษาตัวไปตามทางไม่ยอมหยุดพัก

เกียรติประวัติของท่านเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) ได้ฝากไว้ในแผ่นดินมากมายดังนั้นในพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานนามสกุลแก่ลูกหลานของท่าน เมื่อวันที่ ๑๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๖ จึงได้ทรงพระราชปรารภว่า “ข้าได้ใคร่ครวญดูแล้วจริงอยู่ ท่านพระยาอภัยราชา (ปิ่น) นั้น เป็นคนแรกในสกุลของเจ้า ที่ได้ทำชื่อเสียงไว้ในแผ่นดิน แต่ข้ารู้สึกว่าจะคิดถึงความนิยมแห่งคนโดยมากแล้ว ท่านเจ้าพระยาอภัยราชาจะมีคนรู้จักน้อยกว่าท่านเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) เพราะเจ้าพระยาบดินทรเดชา นับว่าเป็นนักรบสำคัญของไทยเราคน ๑ ซึ่งจะมีนามติดไปในตำนานของชาติไทยอีกนาน ข้าจึงเห็นว่าถ้าพวกเขาจะมีชื่อว่าเป็นสกุลแห่ง ท่านผู้นี้ก็จะเป็นเกียรติยศมีหน้าตาและพอจะอวดเขาได้ว่า เป็นต้นโครตของเจ้าได้เป็นผู้ ๑ ซึ่งได้ช่วยรักษาพระบรมเชษานุภาพแห่งพระเจ้าแผ่นดินไทยให้ดำรงมา

เพราะฉะนั้น ข้าขอให้นามสกุลของเจ้าว่า สิงหเสนี อันเป็นมงคลนาม” ที่แก่งจันทรมานพระปรางค์ใหญ่ในวัดจักรวรรดิราชาวาส กรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นวัด - ที่ท่านเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) อุปถัมภ์ตั้งขรณ์ไว้ มาก มีรูปเหมือนตัวจริงของท่าน หล่อด้วยทองเหลืองรมดำประดิษฐานอยู่เป็นรูปนั่งชันเก้าอี้ข้างหนึ่งไว้ชมทรงมหาดไทย คางสีเหลี่ยม หูกาง นัยตาเล็ก บอกลักษณะเป็นคนที่มีความจิตใจสูงและเฉลียวฉลาดรอบรู้ และท่านจะนั่งกุมกรองให้แก่เยาวชนคนไทยให้มีพลังรักษาบ้านเมืองอยู่ตลอดไป

บทความเรื่อง
สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงษ์ (ดิศ บุนนาค)
บรรยายทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๒๖ เมษายน ๒๕๒๓
คุณหญิง โสมรธรรม์ จันทระภา เรียบเรียง

บทความเรื่อง

พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์

บรรยายทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๓

ศจ.พ.ต.หญิง คุณหญิงผะอบ โปษะกฤษณะ เรียบเรียง

พลตรี
พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์
(พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร)

การทัพที่สำคัญอีกการทัพหนึ่งของท่านคือการทัพทางบกยี่ได้ในปี พ.ศ. ๒๓๗๕ ดนญเดณ บุตรเจ้าพระยา ไทรบุรี ซึ่งในขณะนั้นเป็นของไทย ได้คบคิดกับพระยาตานี พระยาเยหริ่ง พระยาเยลา พระยาเมืองแขกต่าง ๆ ของไทยยกทัพมาตีเมืองสงขลา พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ โปรดให้สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ เมื่อเป็นเจ้า-พระยาพระคลังยกทัพเรือไปปราบ ตีได้เมืองตานี เมืองหนองจิกคืน แล้วไปตั้งทัพที่เมืองตานี จัดการหัวเมืองบักยี่ได้ ไปจนถึงไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู เป็นที่เรียบร้อย จึงยกทัพกลับมาตั้งที่เมืองสงขลา สร้างพระเจดีย์ไว้เป็นพุทธบูชา บนยอดเขาแดง ยังคงปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ ในการทัพครั้งนี้ได้นำพวกมลายูมาตั้งถิ่นฐานในกรุงเทพฯ จำนวนหนึ่ง รวมทั้งได้แบ่งส่วนหนึ่งให้ตั้งถิ่นฐานที่ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นหมู่บ้านทอผ้าฝ้ายฝีมือ ดีลือชื่อในปัจจุบัน

นอกจากการทัพกับลาวกับหัวเมืองมลายูแล้ว สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ได้เป็นแม่ทัพพร้อมกับเจ้าพระยาบดินทร์เดชา (สิงห์ สิงหเสนี) ไปรบญวน เขมรด้วย โดยในปี พ.ศ. ๒๓๗๖ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาบดินทร์เดชาคุมทัพบก สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ คุมทัพเรือ เมื่อเสร็จการทัพแล้วท่านได้นำพวกญวนสามภักดี เข้ามากรุงเทพฯ ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณวัดราชผาติการามปัจจุบัน

ในปี พ.ศ. ๒๓๗๗ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ เป็นแม่กองจัดการต่อเรือใช้ในกองทัพเรือ ๘๐ ลำ ใช้ราชการในกรุง ๔๐ ลำ แล้วจัดส่งไปรักษาหัวเมืองชายทะเล ๔๐ ลำ

ครั้งต่อเรือเสร็จ ได้เป็นแม่กองสร้างเมืองจันทบุรีใหม่เป็นเมืองหน้าด่านทางทะเลด้านตะวันออก สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ได้เลือกชัยภูมิสร้างเมืองจันทบุรีใหม่ลึกเข้าไปข้างหลังเมืองเก่า ได้สร้างวัดโยธานิมิตรไว้ประจำเมืองด้วย

ในการทำศึกนั้นนอกจากเป็นแม่ทัพคุมทัพรบกับลาว มลายู ญวน เขมรแล้ว ท่านได้ปราบพวกจีนจลาจล ซึ่งเรียกในขณะนั้นว่า “ตัวเฮี้ย” ที่เมืองสมุทรสาคร นครชัยศรี และฉะเชิงเทราในปี พ.ศ. ๒๓๘๑ ด้วย นับว่าท่านได้ปฏิบัติราชการในการทำสงครามต่อสู้และป้องกันบ้านเมืองให้พ้นจากอริราชศัตรู ตลอดจนรักษาความสงบเรียบร้อย ภายในประเทศกับข้าศึกหลายชาติหลายภาษา ครบถ้วนกระบวนข้าศึกของเมืองไทยสมัยนั้น

ประสบการณ์ในการทัพทำให้สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ เตรียมกำลังพร้อมอยู่เสมอทั้งทางบกทางเรือ นอกจากต่อเรือ ดังกล่าวข้างต้นแล้ว ท่านได้จัดการให้มีกำลังทางเรือเพิ่มเติม เตรียมพร้อมอยู่เสมอโดยมีบุตรชายคนหนึ่งของท่านคือ สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินในรัชกาลที่ ๕ เป็นแม่กองกำกับการ ส่วนกำลังทางบกนั้นท่านได้ออกไปสักระยะหัวเมืองเตรียมคนไว้ใช้ในการทัพตั้งแต่เมืองเพชรบุรีลงไปจนถึงเมืองสงขลา ขณะไปตั้งกองสักเลข ณ เมืองไชยา ได้สร้างวัดไว้ ๑ หลังเรียกว่า วัดสมุหนิมิตร ปรากฏอยู่จนถึงปัจจุบันนี้

นอกจากนี้ในด้านการคลังท่านได้จัดระบบการเก็บภาษีอากร การค้าของหลวง ทำให้มีรายได้เป็นของแผ่นดิน เพิ่มขึ้น ปรากฏว่าเมื่อสิ้นรัชกาลที่ ๓ มีเงินคงคลังเหลืออยู่เป็นอันมาก ฐานะการเงินของประเทศมั่นคงพอสมควร ในสมัยนั้น

เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ประชวรหนัก ทรงไว้วางพระราชหฤทัยโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ซึ่งในขณะนั้นดำรงยศเป็นเจ้าพระยาพระคลัง เป็นหัวหน้าในการเลือกอัญเชิญผู้ที่สมควรขึ้นครองราชย์สืบสันตติวงศ์ ดังนั้น เมื่อรัชกาลที่ ๓ สวรรคตในปี พ.ศ. ๒๓๘๔ ท่านจึงได้เป็นประธานในการอัญเชิญสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎ ขึ้นครองราชย์ คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ เป็นรัชกาลที่ ๔ แห่งพระบรมราชวงศ์จักรี

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ได้ทรงแต่งตั้งขุนนางเลื่อนเจ้าพระยาพระคลังเป็นสมเด็จพระเจ้า-พระยาบรมมหาประยุรวงศ์ มีราชทินนามประกาศเกียรติคุณของท่านอีกยาว พระราชทานสุพรรณบัฏและเครื่องยศ เทียบเท่าเจ้านายชั้นพระองค์เจ้าต่างกรม ให้สำเร็จราชการแผ่นดินหัวเมืองบักยี่ได้ฝ่ายเหนือทั้ง ๔ ทิศ ใช้ตราสุริยมณฑลเทพบุตรจักรด รวมทั้งให้คนถือตราคชสีห์และตราบัวแก้วซึ่งท่านถืออยู่แต่เดิมด้วย

ในรัชกาลที่ ๔ งานสำคัญชิ้นสุดท้ายของสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ก่อนถึงแก่พิราลัยเพียง ๔ วัน คือการจัดการทำ

สัญญาทางพระราชไมตรีกับอังกฤษในปี พ.ศ. ๒๓๘๘ โดยฝ่ายอังกฤษมี เซอร์ ยอน โบวริง เป็นผู้แทน ได้ประชุมหารือกันและตกลงเซ็นหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีที่พระราชวังเดิม เป็นสัญญาว่าด้วยแผ่นดิน ๑๒ ข้อ ว่าด้วยกฎหมาย ๖ ข้อ ว่าด้วยพิกัดสินค้า ๓ ข้อ รวม ๒๑ ข้อ ใช้เวลาในการเจรจาประมาณ ๑ เดือน เซอร์ ยอน โบวริง ได้กลับออกไปเมื่อวันที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๓๘๘

ขณะที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้จัดการรับทูตและจัดทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีนั้น สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ป่วยอยู่แล้ว เนื่องจากถูกเสี้ยนไม้ค้ำหลังเท้าซ้ายแผลเป็นพิษใหญ่ออกไปเข้าใจว่าคงจะเป็นบาดทะยัก แต่ด้วยความเห็นแก่ราชการสำคัญของทางบ้านเมืองเป็นเรื่องใหญ่เหนือสิ่งใด ท่านได้ออกทบทวนปฏิบัติราชการจนสำเร็จเรียบร้อย จัดเป็นการรับทูตทำสัญญาทางพระราชไมตรีครั้งที่ ๒ ของท่านดังได้กล่าวถึงครั้งที่ ๑ เมื่อคราวรับ ครอเฟ็ด แล้วในตอนต้น

หลังจากจัดการส่งทูตอังกฤษกลับด้วยความเรียบร้อยเพียง ๔ วัน สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) ก็ถึงแก่พิราลัย เมื่อวันที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๓๘๘ ชนอายุ ๖๗ ปี ๓ วัน ได้รับพระราชทานเพลิงศพเป็นการเสด็จพระราชดำเนินโดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างเมรุพิเศษที่วัดประยูรวงศาวาส อันเป็นวัดที่ท่านสร้างเองตามที่ได้เคยขอพระราชทานไว้

บุตร ธิดา บางคนของท่านได้รับราชการประกอบกรณียกิจเป็นคุณประโยชน์แก่แผ่นดินสืบต่อมาในรัชกาลที่ ๔ และรัชกาลที่ ๕ อาทิ เช่น สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินในรัชกาลที่ ๕ ซึ่งเมื่อวันที่ ๑๐ เมษายนที่ผ่านมา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทางเปิดอนุสาวรีย์ของท่าน ณ วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา บุตรคนอื่นมีพระยามนตรีสุริยวงศ์ ทูตไทยคนแรกที่ได้ไปเจริญทางพระราชไมตรีกับอังกฤษในรัชสมัยของพระนางเจ้าวิกตอเรีย เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ เจ้าพระยาภาณุวงศ์ เจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ พระยาวงษารณภักดี พระยาศรีสุรราชภักดี เจ้าคุณหญิงแจ่ม ผู้ดูแลการฝ้ายในในพระบรมมหาราชวังในรัชกาลที่ ๔ เป็นต้น

สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์เป็นผู้ที่นับได้ว่าได้เจริญรอยบรรพบุรุษของท่านซึ่งได้ปฏิบัติราชการรับใช้บ้านเมืองมาตั้งแต่เจ้าพระยาเอกอะหมัดรัตนราชเศรษฐีในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีสืบต่อมาถึงสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ เป็นช่วงคนที่ ๗ ได้ปฏิบัติราชการแผ่นดินทั้งฝ่ายทหารพลเรือนและราชการในพระองค์ครบถ้วนกระบวนการปฏิบัติราชการของเสนา ของอำมาตย์และของราชเสวก เป็นความสามารถที่หาได้ยากยิ่งในตัวขุนนางคนเดียวเช่นนี้

แม้ว่าสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) จะได้พิราลัยไปนานครบรอบปีที่ ๑๒๕ ในวันนี้กรณียกิจของท่านที่ได้ประกอบมาเพื่อเมืองไทยถึง ๔ แผ่นดินดังปรากฏเป็นหลักฐานอยู่ในจดหมายเหตุพงศาวดารและประวัติศาสตร์ก็ยังคงเป็นกรณียกิจที่ควรแก่การสรรเสริญตลอดไปชั่วกาลนาน

บทความเรื่อง
เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค)
บรรยายทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๑๒ มิถุนายน ๒๕๒๓
นางสายไหม จบกมลศึก เรียบเรียง

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (เจ้า บุนนาค)

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

สวัสดิ์ ท่านผู้ฟัง

สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ข้าราชการที่มีบทบาทสำคัญในการบริหารประเทศ และมาจากสกุล “ขุนนาค” หลายคน เช่น เจ้าพระยามหาเสนา สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ สมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ เริ่มตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ จนถึงรัชกาลที่ ๖ แต่ละท่านเป็นกำลังสำคัญในการทำนุบำรุงบ้านเมือง วางรากฐานสร้างความเจริญให้แก่ชาติในอดีตมาแล้วนานาประการ และวันนี้ใคร่นำชีวิตประวัติของ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ผู้มาจากสกุล “ขุนนาค” อีกผู้หนึ่ง เพื่อเผยแพร่เกียรติคุณผลงานที่ท่านสร้างไว้ให้ปรากฏ

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์เป็นเสนาบดีกระทรวงต่างประเทศหรือกรมท่า ในสมัยรัชกาลที่ ๔ หรือผู้สำเร็จราชการในการต่างประเทศในรัชกาลที่ ๕ เป็นบุตรสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ นามเดิม ขำ เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๕ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เข้ารับราชการในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวครั้งแรก ในตำแหน่งนายพลพันมหาดเล็กหุ้มแพรเวรอุทธี และได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์จมีนราชามาตย์ ปลัดกรมพระตำรวจ ในรัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ พระราชทานอิสริยยศเจ้าพระยา ให้ช่วยว่าราชการ กระทรวงการต่างประเทศ และว่าการเสนาบดีเมื่อตำแหน่งว่าง นามว่า “เจ้าพระยารวิวงศ์มหาโกษาธิบดี” ภายหลังเปลี่ยนเป็น “ทิพากรวงศ์” ครั้นถึงรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสถาปนาให้มีอำนาจสำเร็จราชการในการต่างประเทศ และพระราชทานให้เพิ่มศักดิ์มากยิ่งขึ้นกว่าเสนาบดีอื่น ๒ เท่า

แม้ว่า เจ้าพระยาทิพากรวงศ์จะว่าราชการกระทรวงการต่างประเทศ หรืออยู่ในกรมพระตำรวจมาก่อน แต่ผลงานของท่านกลับมีใช้ผลงานเกี่ยวกับการต่างประเทศและรักษาความสงบเท่านั้น ปรากฏว่ามีทั้งการก่อสร้างปฏิสังขรณ์พระมหาเจดีย์สำคัญคู่บ้านเมือง คือ พระปฐมเจดีย์ ชุดคลอง สร้างวัด วัง และงานค้นคว้าเรียบเรียงพระราชพงศาวดาร ชีวิตประวัติของท่านจึงน่าสนใจศึกษา

เมื่อครั้งรับราชการกรมพระตำรวจ สมัยรัชการที่ ๓ เกิดอั้งยี่หรือจีนตัวเหี้ยตามแถบหัวเมืองชายทะเลของไทยหลายเมือง พวกอั้งยี่ คือ ชาวจีนที่ตั้งสมาคมรวบรวมสมัครพรรคพวกลอบค้าฝิ่นกับพ่อค้าสำเภาจีน โดยปลอมปนฝิ่นกับสินค้าอื่นส่งเข้ามาขายกับกงสี ซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ในหัวเมืองใกล้ ๆ กรุงเทพฯ เป็นพวกที่มีอิทธิพลและอำนาจมักก่อวุ่นวายปล้นสะดมทำให้วุ่นวายเป็นที่เดือดร้อนแก่ชาวเมืองทั่วไป พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้เจ้าพระยาทิพากรวงศ์เมื่อยังดำรงตำแหน่งจมีนราชามาตย์ปราบปราม ๓ ครั้ง ครั้งแรก พ.ศ. ๒๓๘๕ ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๓๘๗ ครั้งที่ ๓ พ.ศ. ๒๓๙๐ ตามหัวเมืองชายทะเลคือ นครไชยศรี สมุทรสงคราม บางปะกง ชุมพร ไชยา และครั้งสุดท้ายที่ตะเข็บเทรา จนราบคาบ ฝิ่นเป็นสิ่งเสพติดที่ประเทศมหาอำนาจล่าอาณานิคมนำเข้ามาแพร่หลายเพื่อทำลายเสถียรภาพและความมั่นคงภายในชาติแถบประเทศเอเชีย โดยเฉพาะจีนเพื่อให้ประชาชนมัวเมา อ่อนแอ และขาดความรับผิดชอบ เพื่อแทรกแซงกิจการภายในประเทศได้ง่าย การกำจัดอั้งยี่ซึ่งเป็นนักค้าฝิ่น คือ การสะกัดกันฝิ่นมิให้เข้ามาแพร่หลายในหมู่ชาวไทย นับเป็นการรักษาความมั่นคงของชาติด้วย

เมื่อปลายรัชกาลที่ ๓ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ปฏิสังขรณ์วัดดอกไม้แล้วให้ชื่อว่า “วัดบุปผาราม” และกราบทูลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขณะยังผนวชอยู่ขอให้ท่านคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายไปจำพรรษา พระองค์เสด็จวัดนี้เนื่องนิจ จึงทำให้ท่านและพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีความนิยมเลื่อมใสนับถือคุ้นเคยกันมา ครั้นเมื่อเสด็จเสวยราชย์ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ไปช่วยราชการในกรมท่า ทรงไว้วางพระทัยมอบหมายให้ช่วยคิดอ่านตรองรอบรู้ระทั้งปวงในการรักษาแผ่นดิน ด้วยท่านทำงานเป็นผู้ช่วยของบิดา ได้ปฏิบัติงานหลายอย่างแทนจนเป็นที่ไว้วางพระทัยในความสามารถ เมื่อเซอร์ จอห์น เบาริง ทูตอังกฤษเดินทางเข้ามาขอเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาทางพระราชไมตรี

และการค้าในปี พ.ศ. ๒๓๕๘ นั้น ท่านเป็นบุคคลหนึ่งที่มีส่วนในคณะกรรมการด้วย สัญญานั้นแม้จะมีให้ขุนแก้วไทย ในด้านสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ด้วยอังกฤษได้วางระเบียบข้อตกลงกับทุกประเทศทางเอเชียไว้เหมือนกันหมดแล้ว ก็ตาม แต่ก็ได้แก้ไขเรื่องการค้าขายให้เปิดกว้างขวางเสรี ไม่มีการผูกขาดเช่นก่อน ประชาชนและพ่อค้าต่างเมือง สามารถประกอบการค้าได้ตามลำพัง ยกเว้นอาชญากรรมและฝิ่นเท่านั้นที่จะต้องติดต่อกับรัฐบาลและเจ้าภาษีฝิ่นก่อน และเลขาธิการนิยมเก็บภาษีปากเรือ แทนภาษีศุลกากร ผลการแก้ไขทางการค้านี้ จดหมายเหตุของหมอบรัดเล กล่าวว่า เศรษฐกิจของไทยเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เรือพ่อค้าชาวต่างประเทศมิได้เข้ามาสู่ไทยเป็นเวลานานถึง ๑๑ ปี เมื่อทำ สัญญาแล้วมีกำปั่นพ่อค้าทอดอยู่ในแม่น้ำในปิ้งขึ้นถึง ๖๐ ลำ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชศรัทธาปฏิสังขรณ์และพระปฐมเจดีย์ ซึ่งเดิมเป็นเจดีย์โบราณ ปรีกหักพังอยู่ในป่ากร้าง ด้วยเป็นพระมหาสถูปองค์แรกที่มีขึ้นเมื่อครั้งพระพุทธศาสนาเข้ามาประดิษฐานในสุวรรณภูมิ เมื่อแรกงานก่อสร้างมิได้กับหน้าสมพระราชประสงค์ จึงโปรดให้เจ้าพระยาทิพากรวงศ์เป็นแม่กองไปดำเนินงานต่อ พระปฐมเจดีย์เดิมสูงเพียง ๑๕ วา ๒ สอก ได้ก่อพระเจดีย์กลมขนาดใหญ่ครอบองค์เดิมไว้ การก่อสร้างใช้ไม้ซุง ขนาดใหญ่ต่อกรากเป็นเสาเข็ม องค์เจดีย์ใช้เสาไม้เป็นโครงรั้วด้วยโซ่เป็นตอน ๆ เป็นงานที่ยากทั้งการคำนวณ โครงสร้าง และการรักษารูปแบบศิลปกรรมให้คงงาม สำหรับเจดีย์ที่มีขนาดมหึมาเช่นนี้ ใช้เวลาก่อสร้าง ๓ ปีจึงสำเร็จ องค์เจดีย์ขยายความกว้างของฐานออกวัดได้ ๒๓๕ เมตร ๕๐ เซนติเมตร สูงถึง ๑๒๐ เมตร นอกจากนั้นก็ได้ตกแต่ง บริเวณให้เป็นสถานที่จาริกแสวงบุญอย่างวิจิตร แวดล้อมด้วยสิ่งทีเนื่องในพระพุทธศาสนานานาประการ นับเป็น ปุชนิยสถานที่สูงใหญ่ที่สุดของไทย เป็นสิ่งสำคัญคู่บ้านคู่เมือง ซึ่งตั้งตระหง่านแสดงความไพบลยถึงน้ำใจของชาวไทย ที่มีต่อพระบรมพุทธานุภาพ และทำทนายกระบวนฝีมือช่างสมัยใหม่ให้เข้าไปศึกษาและชื่นชมฝีมือช่างผู้สร้างแต่ โบราณตลอดเวลา

การปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์ซึ่งเดิมท้องถิ่นเป็นป่ารกไม่มีบ้านเรือนผู้คนอาศัย เป็นเครื่องหมายบ่งชี้ว่าต่อไป บริเวณพระปฐมเจดีย์จะเป็นบ้านเมืองที่เจริญ เพราะมีสิ่งสำคัญทางพุทธศาสนาอยู่เป็นศูนย์กลาง มีการตัดถนน ขุดคลองเพื่อให้การคมนาคมสะดวก เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ได้เป็นธุระขุดคลองสำคัญ คือคลองมหาสวัสดิ์ อันเป็น ทางที่จะนำความเจริญไปสู่นครปฐม และขุดคลองเจดีย์บูชาเป็นทางไปสู่องค์พระปฐมเจดีย์ พระบาทสมเด็จพระ- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตรัสชมความสามารถของท่านว่า “ทำที่รกในป่าให้เป็นเมืองไร่นา เกิดกาสิโนการเป็นประโยชน์ แก่แผ่นดินมาก”

สิ่งก่อสร้างแห่งอื่นที่ท่านเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ฝากฝีมือไว้ก็คือวัดเฉลิมพระเกียรติ พระสมุทรเจดีย์ วัดบางพระ จังหวัดชลบุรี วัดเกาะสีชัง เป็นต้น สถานที่ที่กล่าวพรรณนามานี้เป็นงานทางสถาปัตยกรรมที่มีชื่อเสียงสำคัญทั้งสิ้น

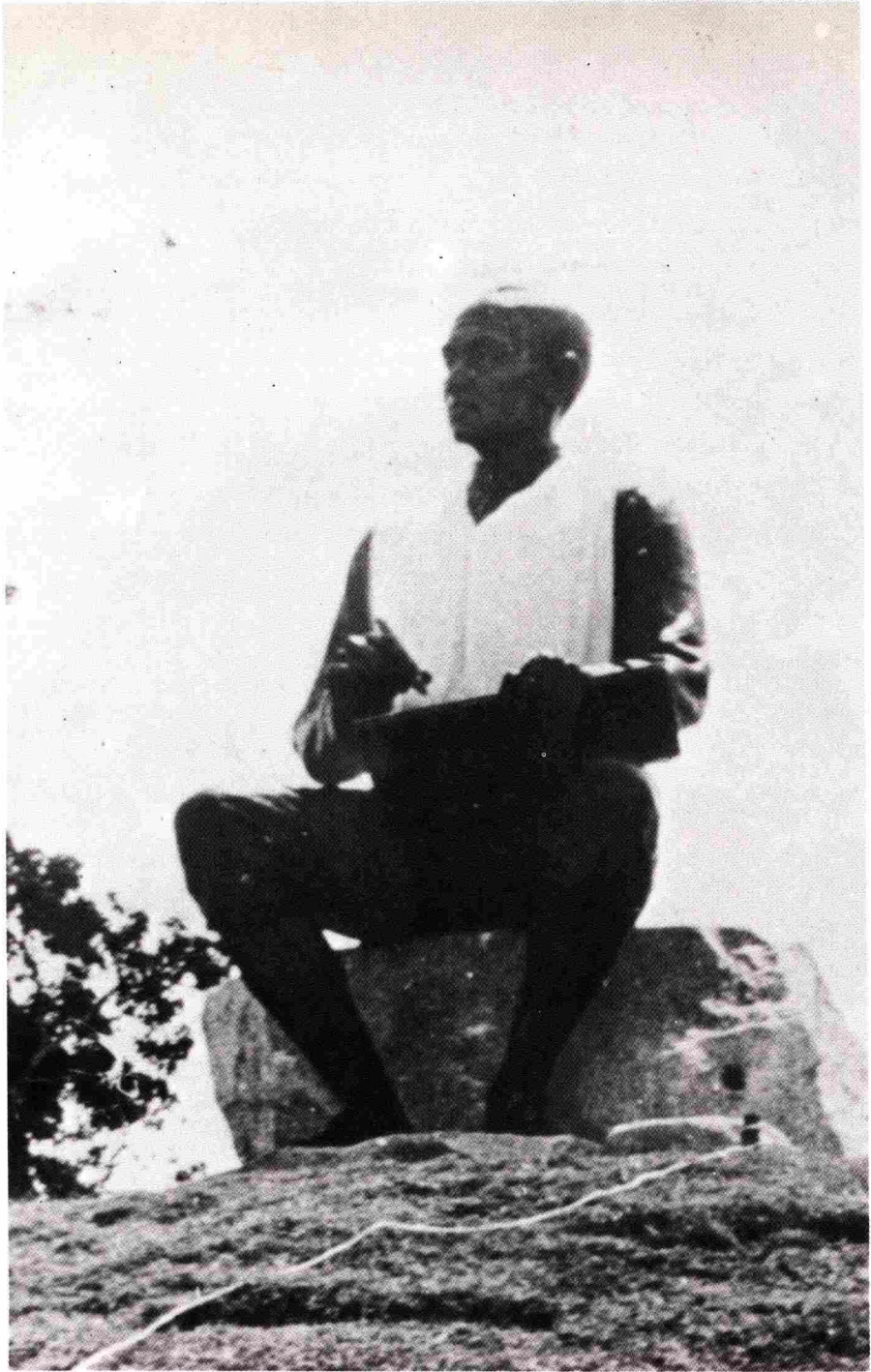
เจ้าพระยาทิพากรวงศ์รับผิดชอบงานเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศเป็นเวลาติดต่อกันถึง ๑๓ ปี ได้ตรากตรำ ทำงานมาก ในปลายรัชกาลที่ ๔ ดวงดาวอีกเสป ท่านจึงกราบบังคมทูลขอลาพักและลาออกจากราชการพักผ่อนอยู่บ้าน เป็นเวลา ๕ ปีเศษ จนกระทั่งสิ้นรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ทรงปรารภว่า “เคยรับราชการใหญ่มาแล้วหลายครั้ง ไม่ควรทิ้งไว้ให้เป็นคนนิ่งนอนในราชการ” จึงโปรดสถาปนาให้ มีอำนาจในหน้าที่เดิมและเป็นที่ปรึกษาอีกอันว่าราชการในแผ่นดินอีกด้วย นับว่าท่านได้รับความไว้วางพระราชหฤทัย อย่างสนิทสนมเช่นเดียวกับรัชกาลก่อน

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์เป็นนักค้นคว้าสนใจในการศึกษาเล่าเรียน และรวบรวมคำรับคำรา นักประวัติศาสตร์ย่อม จะต้องรู้จักท่านดีว่า ท่านคือผู้เรียบเรียงหนังสือชุดพระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๔ ซึ่งเรียกว่า พระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ หนังสือชุดนี้แม้จะไม่มีบทวิเคราะห์ เหตุการณ์ แต่ก็เป็นการบันทึกความเป็นมาเกี่ยวกับบ้านเมืองที่ให้ความรู้อย่างดี มูลเหตุการเรียบเรียงสืบเนื่องมาจาก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์จะให้มีหนังสือพระราชพงสาวดารขึ้นไว้สำหรับกุลบุตร

กุลธิดาศึกษา ทรงขัดข้องกิจการบ้านเมืองบางประการ มีพระราชดำรัสถามข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายในก็กราบทูลเล่าหาถูกต้องกันไม่ เพราะไม่มีเรื่องที่เรียบเรียงทำไว้เป็นฉบับ เมื่อกาลล่วงไปภายหน้า ก็ยังเสื่อมสูญไปทุกชั่วบุรุษจะค้นหาความเก่า ๆ ก็จะไม่ได้อีกด้วยมีอันตรายต่าง ๆ ขจัดขยาชหายสูญไป จึงมีพระราชดำริให้เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ผู้มีสติปัญญาสุขุมคัมภีรภาพ และมีความพอใจในการเรียบเรียงหนังสือเป็นผู้เรียบเรียง ดังมีฉบับให้ศึกษาแพร่หลายกว้างขวางในวงการหนังสือปัจจุบัน

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ป่วยเป็นโรคนิว ถึงแก่พิราลัยในวันที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๑๓ รวมอายุได้ ๕๘ ปี เนื่องจากวันนี้เป็นวันจากไปของท่านเวียนมาบรรจบอีกวาระหนึ่ง เห็นควรนำชีวประวัติบุคคลผู้ประกอบผลงานอันเป็นคุณประโยชน์ปรากฏอยู่คู่ผืนแผ่นดินไทย กล่าวสดุดีเพื่อให้เป็นแบบอย่างและเป็นการน้อมรำลึกถึงคุณงามความดีที่ท่านอุทิศกำลังกาย สติปัญญาความสามารถทั้งไว้ในงานอันเป็นมรดกสมบัติของชาวไทยทั่วไป

บทความเรื่อง
สุนทรภู่
บรรยายทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
วันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๕๒๓
นางปรุงศรี วัลลิโกดม เรียบเรียง

อนุสาวรีย์สุนทรภู่
ณ ตำบลบ้านกร่ำ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง

สุนทรภู่

สวัสดิ์ ท่านผู้ฟังที่เคารพ

ในวงวรรณคดีวินิพนธ์ของไทย บุคคลที่จะเว้นเอ่ยถึงมิได้คือ “สุนทรภู่” ทั้งนี้เพราะสุนทรภู่เป็นกวีเอกที่ชาวไทยยกย่องว่าเป็นเลิศในการรจนากลอนสุภาพ ท่านเป็นผู้มีความสามารถเป็นพิเศษในการใช้สัมผัสในและจังหวะที่สอดคล้องต้องกันทำให้บทประพันธ์มีชีวิตชีวาและเต็มไปด้วยเสียงดนตรีที่ไพเราะประทับใจ วรรณกรรมของท่านจึงเป็นงานอมตะและเป็นมรดกอันล้ำค่าของชาติตราบนานเท่าทุกวันนี้

สุนทรภู่เป็นกวีสามัญชนคนเดียวของไทย ซึ่งมีอนุสาวรีย์สร้างไว้เป็นอนุสรณ์ อนุสาวรีย์ดังกล่าวประดิษฐานอยู่ ณ ตำบลบ้านกร่าง อำเภอแกลง จังหวัดระยอง เป็นฝีมือปั้นของนายสุกิจ ไลยเดช การก่อสร้างได้ดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๕๘ สมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี และก่อสร้างแล้วเสร็จเมื่อวันที่ ๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๓ สมัยจอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี อนุสาวรีย์นี้ได้ปั้นหล่อเป็นรูปสุนทรภู่ในท่วงมีตัวละครในเรื่องพระอภัยมณี ได้แก่พระอภัยมณี นางผีเสื้อสมุทร และนางเงือก เป็นองค์ประกอบ

สุนทรภู่เกิดเมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๒๕ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ถึงแก่กรรมเมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๘๘ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสิริรวมอายุได้ ๗๐ ปี ตลอดระยะเวลา ๔ รัชกาล สุนทรภู่ได้สร้างสรรค์วรรณกรรมไว้เป็นจำนวนมากมายหลายประเภท มีทั้งนิทาน บทละคร บทเสภา บทเห่กล่อม สุภาษิต และนิราศ โดยเฉพาะประเภทนิราศนั้นสุนทรภู่ได้รับยกย่องว่าเป็น “เจ้าแห่งนิราศ” เพราะเป็นกวีที่แต่งนิราศไว้มากที่สุดถึง ๘ เรื่อง ได้แก่ นิราศเมืองแกลง นิราศพระบาท นิราศภูเขาทอง นิราศวัดเจ้าฟ้า นิราศอิเหนา โคลงนิราศสุพรรณ รำพันพิลาป นิราศพระประธม และนิราศเมืองเพชร นิราศดังกล่าวมาทั้งหมด นิราศภูเขาทอง ได้รับยกย่องจากวรรณคดีสโมสร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ ว่าเป็นยอดกลอนนิราศ เพราะดีทั้งเนื้อหา และรูปแบบ

ส่วนวรรณกรรมประเภทอื่นอาจจำแนกได้ดังนี้

ประเภทนิทาน มี ๕ เรื่อง ได้แก่ โอบุตร พระอภัยมณี พระไชยสุริยา ลักษณะวงศ์ และสิงห์ไตรภพ ประเภทบทละคร ได้แก่ ก่อภัยนุราช ประเภทเสภา มี ๒ เรื่อง ได้แก่ ขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดพลายงามและเรื่องพระราชพงศาวดาร ประเภทบทเห่กล่อมมี ๔ เรื่อง ได้แก่ เห่เรื่องจันระบำ เห่เรื่องกาگی เห่เรื่องพระอภัยมณี และเห่เรื่องโอบุตร ประเภทสุภาษิต มี ๓ เรื่อง ได้แก่ สวัสดิ์รักษา เพลงยาวถวายโอวาท สุภาษิตสอนหญิง (หรือสุภาษิตสอนสตรี)

บรรดาวรรณกรรมของสุนทรภู่ทั้งหมดนั้น “เรื่องพระอภัยมณี” เป็นนิทานคำกลอนที่แต่งดีที่สุด ซึ่งวรรณคดีสโมสรยกย่องว่าเป็นยอดแห่งนิทานคำกลอน และถือว่าเป็นวรรณคดีชั้นเยี่ยมเรื่องหนึ่งของไทย ทั้งนี้เพราะเป็นหนังสือคำกลอนเรื่องยาวที่แต่งดีทั้งกระบวนการ ดึงดูดความคิด การผูกเรื่องและการเสนอเรื่อง นอกจากนั้นยังเป็นวรรณคดีเรื่องแรกที่กวีได้วาดบุคลิกลักษณะและอุปนิสัยของตัวละครได้แนบเนียนราวกับมีชีวิตจิตใจ พระอภัยมณีเป็นวรรณคดีที่สร้างชื่อเสียงให้สุนทรภู่มากที่สุดประจักษ์พยานข้อนี้เห็นได้จากอนุสาวรีย์สุนทรภู่ ซึ่งใช้ฉากประกอบด้วยตัวละครในเรื่องพระอภัยมณี โดยเหตุที่มีเวลาเพียงจำกัดจึงจะขอกล่าวเฉพาะเรื่องพระอภัยมณี ซึ่งเป็นวรรณกรรมอมตะของสุนทรภู่

สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีทรงสนนินยฐานว่า สุนทรภู่ได้เริ่มแต่งเรื่องพระอภัยมณีในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และมาแต่งต่อในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ตามประวัติเล่าว่าในระหว่างที่สุนทรภู่แต่งเรื่องพระอภัยมณีนั้น การพิมพ์ยังไม่แพร่หลาย ถึงกระนั้นก็มีผู้อ่านติดตามอ่านกันมากจนสุนทรภู่สามารถยังชีพด้วยการขายเรื่องพระอภัยมณี ได้ให้คัดลอกนำไปอ่านกันอย่างกว้างขวาง และต่อมาเมื่อพ.ศ. ๒๔๑๓ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หมอสมิทเจ้าของโรงพิมพ์ที่บางคอแหลมเป็นผู้พิมพ์เรื่องพระอภัยมณีขึ้นจำหน่ายครั้งแรกราคาเล่มละสี่สิบบาท กล่าวกันว่า ขายดีมากจนหมอสมิทมีกำไรถึงกับสร้างตึก

ได้หลังหนึ่ง

พระอภัยมณีเป็นกวีนิพนธ์ที่มีโครงเรื่องสนุกสนานและแปลกกว่าวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ทั้งหมด ผู้ใช้นามปากกาว่า “กาญจนาคพันธ์” ได้กล่าวไว้ในคำนำเรื่อง “ภูมิศาสตร์สุนทรภู่” ว่า ในกระบวนการหนึ่งสื่อคำกลอนพจนานุกรมประโลมโลกที่สร้างขึ้นเองในสมัยรัตนโกสินทร์มีเรื่องพระอภัยมณีของสุนทรภู่เรื่องเดียวที่วางโครงเรื่องเกี่ยวกับภูมิจานบ้านเมืองต่าง ๆ ผิดแผกแตกต่างกับเรื่องประโลมโลกอื่น ๆ ทั้งหมด กล่าวคือเรื่องอื่น ๆ นั้น สมมติสถานที่ขึ้นลอย ๆ พอประกอบเข้าเป็นเรื่อง แต่สุนทรภู่ได้วางโครงเรื่องเกี่ยวกับภูมิจานบ้านเมืองต่าง ๆ ในเรื่องพระอภัยมณีให้เข้ากับความเป็นจริง และกระทำอย่างรอบคอบมาก จนอาจเขียนเป็นแผนที่ได้

สุนทรภู่ได้สร้างโลกจำลองไว้ในเรื่องพระอภัยมณี โดยการสร้างฉากอย่างกว้างใหญ่ไพศาลและนำผู้อ่านให้ท่องเที่ยวไปตามภูมิประเทศและบ้านเมืองต่าง ๆ พร้อมทั้งเสนอแนะสิ่งแปลกใหม่ซึ่งแม้นในสมัยเดียวกับท่านก็ยังไม่รู้จัก พระอภัยมณีประกอบด้วยตัวละครเป็นจำนวนมากหลายประเภทมีทั้งมนุษย์ เช่น กษัตริย์ นักรบ คนธรรมดาสามัญ ทุกเพศ ทุกวัย ทั้งคนไทยและคนต่างชาติ บรรพชิต ผู้วิเศษ ปีศาจ ยักษ์ เงือก ฯลฯ ท่านได้วาดบุคลิกลักษณะ กำหนดบทบาท พร้อมทั้งสอดแทรกอุปนิสัยใจคอตลอดจนความรู้สึกนึกคิดของตัวละครแต่ละรูปนามได้อย่างเหมาะสมที่สุด ไม่เคยมีวรรณคดีเรื่องใดก่อนหน้าที่จะมีตัวละครเป็นจำนวนมากและมีชีวิตจิตใจอย่างเรื่องนี้เลย พระอภัยมณีให้รสทางวรรณคดีอย่างครบถ้วน สุนทรภู่ได้เลือกถ้อยคำที่ทำให้เกิดความไพเราะรื่นหู เข้าใจชัด และเลือกสำนวนโวหารที่สละสลวย คมคาย ประกอบกับลีลาการเขียนที่จับใจผู้อ่านทุกยุคทุกสมัย อัจฉริยภาพ และความเป็นนักปราชญ์ของสุนทรภู่ปรากฏในเรื่องพระอภัยมณีอย่างสมบูรณ์ที่สุด เพราะสุนทรภู่ได้แต่งเรื่องนี้โดยประมวลความรู้ต่าง ๆ ที่ได้รับทั้งจากคำบอกเล่า ประสบการณ์ และจากหนังสือทั้งของไทยและต่างชาติ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่า คงจะได้เค้าเรื่องมาจากหนังสืออาหรับราตรีและเรื่องราวบางเรื่องในยุโรป สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่าได้เค้าโครงมาจากพงศาวดารจีน เช่น สามก๊ก และไซฮั่น เป็นต้น เรื่องนี้แสดงให้เห็นว่าสุนทรภู่มีความรู้รอบตัวอย่างกว้างขวาง เช่น รัฐบาลประเพณีและชีวิต เป็นอยู่ของไทยและต่างชาติ วัฒนธรรมของคนและสัตว์ มีความรู้ในเรื่องภูมิศาสตร์ ดาราศาสตร์ ภาษาศาสตร์ ฯลฯ นอกจากนั้นยังมีจินตนาการอย่างวิเศษสุดที่สามารถคาดการณ์ล่วงหน้าได้อย่างแม่นยำน่าอัศจรรย์ ยิ่งไปกว่านั้น ผลงานของสุนทรภู่ทุกเรื่องจะสอดแทรกคติพจน์อันมีคุณค่าการดำรงชีวิตของผู้อ่านไว้ด้วย โดยเฉพาะเรื่องพระอภัยมณีนี้สุนทรภู่ได้แฝงคติธรรมแห่งโลกและชีวิตไว้ตลอดแทบทั้งเรื่อง เทียนวรรณ หรือ ต.ว.ส. วัฒนาโก ซึ่งเป็นนักคิด นักเขียน และนักหนังสือพิมพ์คนสำคัญในสมัยรัชกาลที่ ๓ ถึงรัชกาลที่ ๖ ได้กล่าวว่า

“เรื่องพระอภัยมณีนี้ นับว่าเป็นเรื่องอ่านเล่นก็จริง...แต่เรารู้ได้โดยคุณแก้วในสมอของเรารู้ว่า ท่านสุนทรภู่ตั้งใจจะกล่าวให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ที่มีแก้วตา เพราะมีช่องควรจะกล่าวสุภาษิตตรงใจ ท่านก็กล่าวในที่นั้น ไม่มีว่างเว้นเลย และท่านตั้งใจไว้ชื่อเสียง ความคิดของท่านให้ปรากฏอยู่ชั่วฟ้าและดิน”

คำกล่าวนี้นับเป็นความจริงทุกประการ เพราะแก่นสารของเรื่องรวมทั้งคติพจน์ ซึ่งสุนทรภู่สอดแทรกไว้ นั้น ยังคงทันสมัย อาจนำมาใช้เป็นแนวทางและเป็นข้อคิดสำหรับการดำเนินชีวิตในยุคปัจจุบันได้ ยิ่งกว่านั้น ความงามในด้านวรรณศิลป์ของวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณีก็ยังเป็นสิ่งที่ดีจริงใจผู้อ่านซึ่งไม่มีวรรณคดีเรื่องอื่นใดสามารถลบล้างได้

ถึงแม้สุนทรภู่จะสิ้นชีวิตไปนานเท่าใดก็ตาม แต่วรรณกรรมอมตะของท่านยังคงอยู่เป็นอนุสรณ์คู่กับอนุสาวรีย์สุนทรภู่ตลอดกาล และวันนี้เป็นวันสำคัญคือ เป็นวันคล้ายวันเกิดของท่านได้เวียนมาบรรจบอีกวาระหนึ่ง จึงใคร่ขอนำคำที่ปรากฏในหนังสือยวนพ่ายมาเสริมเกียรติประวัติของท่านว่า

“จงคงคู่กัลป์า

ยีนโยค

หายแผ่นดินฟ้าใหม่

อย่าหาย”

และคำในหนังสือตะเลงพ่ายว่า

“จงเฉลิมแหล่งพุทธาร

เจริญรวด หิงเฮ

มลายโลกอย่างมลาย่ม้วย

อรรดิอันอัญชยม”

บทความเรื่อง

จอมพล มหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี
บรรยายทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๓

นางทิพวัน บุญวีระ เรียงเรียง

เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี
(เจิม แสง-ชูโต)

จอมพล มหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี

วันที่ ๑ กรกฎาคม เป็นวันสำคัญวันหนึ่งของชาติไทย เนื่องจากเป็นวันครบรอบอสัญกรรม ปีที่ ๔๕ ของจอมพล มหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ท่านเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี นามเดิม เจิม แสงชูโต เป็นบุคคลตัวอย่างที่ดีเยี่ยมท่านหนึ่งที่ได้อุทิศเวลาของท่านตลอดชีวิต ทำงานเพื่อความเจริญของประเทศชาติ ชีวิตประวัติของท่านเปรียบเสมือนภาพพิมพ์แห่งคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และความมั่นคงจงรักภักดีในองค์พระมหากษัตริย์อย่างสูงสุด

เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เป็นบุตรพระยาสุรศักดิ์มนตรี (แสง แสงชูโต) กับคุณเปี่ยม บุณนาค เกิดเมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๕๔ ที่บ้านของสมเด็จพระบรมมหาพิชัยญาติ (ทัต บุณนาค) ซึ่งเป็นตาววด และที่บ้านเกิดนี้เองท่านได้เริ่มเล่าเรียนหนังสือเป็นครั้งแรก จนอายุได้ ๑๑ ปี บิดาจึงพาไปฝากให้ศึกษาอักษรสมัยเบื้องต้นในสำนักพระวิเชียรรมณี วัดพิชัยญาติการาม

เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเริ่มชีวิตราชการในปลายรัชกาลที่ ๔ โดยบิดานำไปฝากให้ฝึกหัดราชการกับเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุณนาค) ที่สมุหพระกลาโหม ได้ฝึกหัดวิชาซึ่งมี ำรทวน ยิงปืนสั้น กับวิชาอื่น ๆ ซึ่งนิยมนั้นในสมัยนั้นด้วย ต่อมาจึงนำเข้าถวายตัวเป็นมหาดเล็กรักษาพระองค์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้สมัครเข้าเป็นทหารคนแรกในกรมทหารที่โปรดเกล้าฯ ให้พระยาสุรศักดิ์มนตรี (แสง) จัดตั้งขึ้นใหม่ด้วย การสมัครเป็นทหารเป็นการริเริ่มให้เป็นอย่างแก่ข้าราชการ เพื่อให้เกิดความนิยมส่งบุตรหลานเข้ามาเป็นทหาร ซึ่งก็นับว่าได้ผลดีมากในขณะนั้น

ในระหว่างรับราชการเป็นทหารมหาดเล็กหลวงนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จประพาสสิงคโปร์และชวาอีกครั้งหนึ่ง เสด็จประพาสอินเดียครั้งหนึ่ง ได้โปรดให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ซึ่งขณะนั้นมีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงศัลยยุทธสกรกร โดยเสด็จด้วย และเมื่อเสด็จกลับมาแล้วก็โปรดเกล้าฯ ให้หลวงศัลยยุทธสกรกรเป็นอุปทูตนำของพระราชทานกลับออกไปมอบให้รัฐบาลประเทศต่าง ๆ เหล่านั้นเป็นการตอบแทน ความชอบครั้งนี้ท่านได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นจมีนสราภย์ สฤยศักดิ์การ

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๒๑ รัฐบาลไทยมีข้อบาดหมางกับกงสุลอังกฤษ เหตุการณ์ทำท่าจะขยายใหญ่โตจนระงับไม่ได้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุณนาค) เป็นราชทูตออกไปยังประเทศอังกฤษ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีก็ได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยให้เป็นอุปทูตร่วมไปในคณะด้วย ท่านได้ทำหน้าที่อุปทูตจนเป็นผลสำเร็จเรียบร้อย แล้วยังได้ดูแลการทหารบก ทหารเรือ กับทั้งวิธีทำเครื่องอาวุธยุทธภัณฑ์เข้ามาด้วย

เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเป็นผู้มีความคิดริเริ่ม ท่านได้นำสิ่งที่ได้พบเห็นจากต่างประเทศมาใช้ในการราชการทหาร ชีวิตราชการของท่านเริ่มจากการเป็นทหาร และเป็นทหารที่มีระเบียบวินัย ท่านได้สร้างค่านิยมให้แก่ทหารของชาติ ทำให้คนทั่วไปนิยมการเป็นทหารยิ่งกว่าแต่ก่อน ปรากฏว่าในปี พ.ศ. ๒๔๒๓ กรมทหารหน้าซึ่งท่านเป็นผู้บังคับการที่ ๒ อยู่ นั้น มีผลประจำการซึ่งเป็นทหารสมัครถึง ๕๐๐๐ คน เป็นกรมทหารที่มีระเบียบวินัยที่สุด เพราะท่านได้ริเริ่มร่างกฎข้อบังคับสำหรับทหารขึ้น แม้อาวุธยุทธภัณฑ์ต่าง ๆ ก็ได้จัดทำบัญชีโดยเรียบร้อย มีการคัดเลือกนายทหารเฉพาะบุคคลที่มีความสามารถ ให้ทหารมีเครื่องแบบเป็นครั้งแรก และจัดให้มีโรงครัวสำหรับทหารด้วยการต่าง ๆ ที่ท่านคิดทำขึ้นนี้นับเป็นการปรับปรุงการทหารไทยให้ทันสมัย และเป็นกรมทหารที่มีระเบียบตามแบบยุโรปในเวลาต่อมา

วีรกรรมที่เป็นเกียรติประวัติในชีวิตทหารของท่านเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ก็คือ ท่านได้เป็นแม่ทัพออกไปปราบฮ่อได้ชัยชนะถึง ๒ ครั้ง ท่านได้ทำสงครามปราบฮ่อที่เข้ามาเบียดเบียนหัวเมืองลาวชายพระราชอาณาเขต โดยกองทัพแบบโบราณ มีการเกณฑ์ช้าง ม้า โค ลาต่าง และพ่อ ไปในกองทัพด้วยขบวนทัพปราบฮ่อครั้งนั้นนับเป็น

การเกณฑ์ทัพแบบโบราณครั้งสุดท้ายในประวัติศาสตร์ของชาติไทย

เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี มีความจงรักภักดีเทอดทูนองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไว้อย่างสูงสุด ความข้อนี้น้องเจ้าอยู่หัวท่านก็ทรงซาบซึ้งในพระทัยได้ดี เห็นได้จากในคราวที่จะยกทัพไปปราบฮ่อ นั้น ท่านเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ครั้งยังเป็นเจ้าหมื่นไวยวรนาถ ได้ขอเข้าเฝ้ากราบบังคับทูลพระกรุณาว่า “การที่ข้าพระพุทธเจ้าจะต้องขึ้นไปทำการปราบฮ่อล่องพระเดชพระคุณคราวนี้นั้น เป็นหนทางไกลกันดาร ทั้งจำเป็นที่จะต้องห่างไกลได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทไปด้วย อนึ่ง ราชการที่ข้าพระพุทธเจ้าจะต้องขึ้นไปครั้งนี้ แม้ว่าจะได้รับกับศัตรูก็ดีหรือไม่ได้รับก็ดี หนทางเดินกองทัพไปนั้นก็มิแต่ห่วยเขา ประกอบไปด้วยเหตุอันตรายร้ายแรงเป็นอเนกประการ เป็นค้ำว่าใช้ป่าอันแรงร้าย และสรรพอันตรายทุก ๆ อย่างที่บังเกิดขึ้น แต่ข้าพระพุทธเจ้าได้ตั้งใจล่องพระเดชพระคุณด้วยความกตัญญูกตเวที และความจงรักภักดี มิได้คิดเห็นแก่ตนเองเลยจนสักนิดเดียว การที่จะต้องจำใจห่างไกลได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทไปราชการในครั้งนี้ ข้าพระพุทธเจ้าขอรับพระราชทานเครื่องยศถ้าวัวเป็นที่ระลึก และเป็นเครื่องรางของข้าพระพุทธเจ้าด้วย ข้าพระพุทธเจ้าได้เตรียมผ้าชุบน้ำอบมาเพื่อซับพระบาทเอาไปเป็นที่ระลึกของข้าพระพุทธเจ้า”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงยื่นพระบาทขุกลมาให้ทั้ง ๒ พระบาท เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้นำผ้าชุบน้ำอบที่นำติดตัวไปนั้น เช็ดฝ่าพระบาททั้งสองข้าง แล้วก้มศีรษะชกเอาพระบาทของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวขึ้นทูลไว้เหนือเศียรเกล้าแห่งตน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงมีพระกระแสรับสั่งว่า “ผ้าที่เจ้าเอาเช็ดพระบาทข้าไปนั้น ยังห่างกับตัวข้ามากนัก ข้าจะให้ผมของข้าเป็นที่ระลึกของเจ้า” แล้วจึงมีรับสั่งให้หาตัวพระองคค์เจ้าหญิงง่เข้ามาเฝ้า ทรงใช้ให้ไปเชิญพระกรรบิดกรรไกรทองคำขึ้นมาทูลเกล้าฯถวาย แล้วทรงตัดเส้นพระเกษาออก มีพระกระแสรับสั่งให้พระเจ้าน้อยยาเธอกรมหมื่นดำรงเอาไหมมารัดเส้นพระเกษานั้น แล้วจึงพระราชทานให้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯพระราชทานศีล พร แสดงพระกรียาละห้อยละเหยียน้ำพระเนตรคลอกลองพระนัยนา เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้นำเส้นพระเกษาที่ได้รับพระราชทานมานั้นนำหน้ากองทัพไปด้วยทุกหนแห่งจนได้รับชัยชนะกลับมา

นอกจากภาระหน้าที่ที่เกี่ยวกับราชการทหารแล้ว เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ยังได้ฝากผลงานของท่านในด้านอื่น ๆ อีก เช่น เป็นแม่กองขุดคลองประเวศบุรีรมย์ ทำแผนที่เมืองลพบุรี ทำการไฟฟ้า ขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทย ใน พ.ศ. ๒๔๓๕ ท่านได้เป็นเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ เป็นรัฐมนตรีและเป็นที่ปรึกษาราชการในรัฐมนตรีสภาด้วย ท่านได้ดำเนินการขุดคลองรังสิต และคลองซอยต่าง ๆ ทั้งทำประตุน้ำช่วยการชลประทานในคลองนั้น ๒ แห่งด้วย การที่ท่านได้รับมอบหมายให้ทำงานหลายหน้าที่หลายแขนงเช่นนี้ ก็เนื่องจากท่านเป็นผู้มีความซื่อตรงรับราชการโดยสุจริต จนเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยในการทั้งปวง

เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีถึงแก่อสัญกรรมในวันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ ในบั้นปลายชีวิตของท่านนั้น นับได้ว่าได้ขึ้นถึงที่สุดในทุกตำแหน่ง กล่าวคือ ท่านได้เป็นจอมพลในหน้าที่ทหาร ได้เป็นมหาอำมาตย์เอกในราชการฝ่ายหน้า และได้เป็นเจ้าพระยาซึ่งเป็นตำแหน่งสูงสุดในราชการพลเรือน

เกียรติคุณของท่านนั้นได้จารึกไว้แล้วในประวัติศาสตร์ อนุสาวรีย์ของท่านได้ประดิษฐานเป็นประจักษ์พยานอยู่ ณ ถิ่นสุรศักดิ์ จังหวัดลำปาง ในฐานะวีรชนของชาติ และยังไปก่นกึ่งคือคุณความดีที่ท่านได้ทำไว้แก่ประเทศชาติ ซึ่งจารึกในความทรงจำของชนรุ่นหลัง สมดังบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ว่า

ประวัติวีรบุรุษไซรั	เดือนใจ เรานา
ว่าอาจจะยังชนม์	เลิศได้
และยามจะบรรลัษ	ทั้งซึ่ง
รอยบาทเหยียบแน่นไว้	แทบพื้นทรายสมัย

